

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Katedra trestního práva

Poškozený a jeho procesní práva

The injured person and his/her procedural rights

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Mgr. Daniela Kovářová

Konzultant rigorózní práce:

prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Březen 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Ostravě dne 16. 3. 2016

.....
Mgr. Daniela Kovářová

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému školiteli prof. JUDr. Jiřímu Jelínkovi, CSc. za cenné rady, připomínky a čas, který mé práci věnoval, rovněž za jeho laskavý přístup a vstřícnost.

Poděkování patří rovněž mé rodině za trpělivost a podporu.

Obsah

Úvod.....	5
1 Vývoj postavení poškozeného v trestním řízení.....	8
1.1 Postavení poškozeného v českých zemích do 31. 7. 1950.....	9
1.2 Postavení poškozeného v trestním řádu č. 87/1950 Sb.	15
1.3 Postavení poškozeného v trestním řádu č. 64/1956 Sb.	19
1.4 Postavení poškozeného v trestním řádu č. 141/1961 Sb.	21
1.5 <i>Novely trestního řádu č. 141/1961 Sb., dotýkající se postavení poškozeného v trestním řízení..</i>	26
1.5.1 Novela trestního řádu č. 57/1965 Sb.	27
1.5.2 Novela trestního řádu č. 48/1973 Sb.	27
1.5.3 Novela trestního řádu č. 178/1990 Sb.	28
1.5.4 Novela trestního řádu č. 292/1993 Sb.	29
1.5.5 Novela trestního řádu č. 152/1995 Sb.	31
1.5.6 Nález Ústavního soudu č. 77/2001 Sb.....	31
1.5.7 Novela trestního řádu č. 265/2001 Sb.	32
1.5.8 Novela trestního řádu č. 181/2011 Sb.	36
1.5.9 Novela trestního řádu č. 193/2012 Sb.	38
1.5.10 Novela trestního řádu č. 45/2013 Sb.....	39
2 Postavení poškozeného podle platné právní úpravy	44
2.1 Vymezení pojmu poškozeného v kontextu českého právního řádu	44
2.2 Odlišení pojmu poškozeného a oběti trestného činu	47
2.3 Poškozený ve vztahu k ostatním subjektům trestního řízení	50
2.4 Poškozený podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže	53
2.5 Poškozený a zákon o trestní odpovědnosti právnických osob	55
2.6 Úvahy de lege ferenda.....	58
3 Práva poškozeného podle trestního řádu	64
3.1 Podání trestního oznámení a otázky související	64
3.2 Práva náležející každému poškozenému bez ohledu na možnost žádat náhradu škody	66
3.2.1 Práva související s postavením poškozeného jako svědka v trestním řízení.....	84
3.2.2 Poškozený a odklony v českém trestním řízení.....	88
3.3 Práva náležející poškozenému majícímu proti obviněnému nárok na náhradu škody způsobenou trestným činem	96
3.3.1 Právo na zajištění nároku na náhradu škody	99
4 Práva poškozeného podle zákona o obětech tr. činů	105
4.1 Poznátky z praxe při uplatňování práv podle zákona o obětech trestných činů a návrhy de lege ferenda.....	110
5 Adhezní řízení a otázky související.....	118
6 Poškozený v zahraničních právních úpravách	130

6.1 Francie	130
6.2 Německo	132
Použitá literatura.....	140
Abstrakt	149
Abstract.....	149
Resumé	150
Klíčová slova.....	151
Key words.....	151

Úvod

S kriminalitou se setkává lidská společnost od pradávna. Pácháním trestné činnosti je narušena koncepce přirozeného práva spočívající v tezi, že svoboda jednotlivce končí tam, kde začíná svoboda druhého. Kriminalita totiž vede k porušování lidských práv a svobod. Ať už je to právo na život, právo na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, právo na osobní svobodu, právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života, právo na lidskou důstojnost a čest, právo vlastnit majetek nebo právo na nedotknutelnost obydlí, veškerá tato práva by mohla být shrnuta pod pojem „právo na ochranu před kriminalitou“, nebo ještě lépe „právo na bezpečnost“. Ač Listina základních práv a svobod „právo na bezpečnost“ nezná, vyskytuje se tento pojem v mezinárodních lidskoprávních dokumentech. Výslovně právo na osobní bezpečnost zmiňuje ve svém čl. 9 Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Neoddiskutovatelné také je, že všem shora uvedeným právům by měla korelovat povinnost státu chránit své občany před tímto nežádoucím jevem ve společnosti.

Jako téma pro svou rigorózní práci jsem si problematiku poškozeného a jeho procesní práva vybrala jednak proto, že jde, bohužel, o téma aktuální v každé době a rovněž proto, že jsem se s případy osob poškozených trestným činem, ať už na zdraví, nebo na majetku, setkala ve své praxi a tyto zkušenosti ve mne vyvolávaly otázku, zda jsou těmto osobám poskytovány dostatečné procesní záruky k uplatnění jejich práv. Současně jsem si kladla otázku, zda je zadostiučinění, které nabízí současná právní úprava osobám poškozeným trestným činem, dostačující.

Ochrana občanských a lidských práv je od 60. let 20. století jedním ze zásadních témat zkoumání právní vědy. Rada Evropy již v roce 1950 přijala Úmluvu o ochraně lidských práv a svobod, která vešla pod známost jako Evropská úmluva o lidských právech, a k této přibývaly postupně další lidskoprávní dokumenty, které se staly právně závazné pro všechny státy, které je ratifikovaly. Postupně se objevily tendence věnovat pozornost i obětem trestných činů a postavení poškozeného v trestním řízení. Přestože byla k této problematice vydána rozsáhlá literatura, domnívám se,

že tato tematika stále skýtá značný prostor k diskuzím a návrhům na zlepšování postavení, práv a ochrany osob poškozených trestným činem. Důkazem je tisková zpráva Ministerstva spravedlnosti ČR z října 2015¹, jež konstatuje, že vláda schválila návrh nového zákona, který umožní využívat peněžní prostředky získané z majetkových trestních sankcí uložených v trestním řízení pro uspokojení nároků poškozených. Do budoucna, pokud bude zákon schválen Parlamentem a podepsán prezidentem republiky, bude tedy poškozený, kterému soud přizná nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, moci požádat Ministerstvo spravedlnosti o uspokojení nároku z peněžních prostředků, jež se podaří získat z majetkových sankcí uložených v trestním řízení.

Cílem této práce je podat ucelený pohled na vývoj práv a postavení osob poškozených trestným činem v právní úpravě trestního řízení v českých zemích od r. 1873, kdy vstoupil v účinnost tzv. Glaserův trestní řád, až do současnosti, kdy probíhají práce na rekodifikaci trestního práva procesního. V tomto kontextu bude pojednáno o právech poškozeného podle platné právní úpravy v souvislosti s otázkami, které přinášejí v praxi problémy. Akcent bude kladen na rozlišení postavení a specifitu práv poškozeného v procesním postavení svědka a poškozeného jako oběti podle zákona o obětech trestných činů (zákon č. 45/2013 Sb.). V neposlední řadě je cílem této práce nabídnout pohled na adhezní řízení jakožto součást trestního řízení, v němž soud rozhoduje o soukromoprávních nárocích poškozeného, které vznikly v souvislosti s trestným činem a podat stručnou analýzu právní úpravy postavení poškozeného ve Francii a Německu.

Z hlediska struktury bude rigorózní práce rozdělena do šesti tematických částí. V první části práce se budu věnovat postavení poškozeného v českém trestním řízení podle trestního řádu z roku 1873, 1950, 1956 a 1961. Tato kapitola bude zaměřena na vývoj postavení a procesních práv poškozeného v jednotlivých trestních řádech a její součástí bude také vývoj procesních práv poškozeného v rámci jednotlivých novel trestního řádu z roku 1961.

¹ Tisková zpráva Ministerstva spravedlnosti ČR. *Nový zákon zlepší postavení poškozených. Na jejich odškodnění chce ministerstvo využívat výtežky z majetkových sankcí.* Online. Dostupné: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=2375&d=345188>. [cit. 19. 10. 2015]

Druhá část práce nabízí vymezení postavení poškozeného podle platné právní úpravy s přihlédnutím k odlišení procesního pojmu poškozeného od oběti podle zákona o obětech trestných činů. V této části práce bude pojednáno o osobě poškozeného podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zákon č. 218/2003 Sb.) a v řízení podle zákona o trestní odpovědnosti právnických osob (zákon č. 418/2011 Sb.). V závěru kapitoly budou předloženy návrhy de lege ferenda.

Třetí část práce podrobně rozpracovává práva poškozeného podle trestního řádu v platném znění, přičemž odlišuje práva náležející každému poškozenému bez ohledu na možnost žádat náhradu škody a práva náležející poškozenému majícímu proti obviněnému nárok na náhradu škody způsobenou trestným činem. Vzhledem k tomu, že poškozený mnohdy vystupuje v trestním řízení i v procesním postavení svědka, bude kladen důraz na specifitu práv souvisejících toliko s postavením poškozeného jako svědka v trestním řízení. Součástí této kapitoly bude také pojednání o odklonech od standardního trestního řízení v návaznosti na procesní postavení a oprávnění poškozeného v rámci tohoto alternativního řešení trestních věcí.

Čtvrtá kapitola se věnuje právům poškozeného podle zákona o obětech trestných činů. Přestože tento zákon je v účinnosti méně než tři roky, již se u odborné veřejnosti objevují návrhy na jeho novelizaci. Poznatky z praxe při uplatňování práv podle zákona o obětech trestných činů a návrhy de lege ferenda se budou rovněž zabývat v této části práce.

Pátá kapitola je věnována adheznímu řízení. Adhezní řízení, v němž soud rozhoduje o uplatněném nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, je nedílnou součástí trestního řízení. Pozornost bude především věnována hmotněprávnímu základu nároku poškozeného a možnostem rozhodnutí v adhezním řízení. Šestá část práce podává stručný přehled postavení poškozeného a jeho procesních práv v zahraničních právních úpravách, konkrétně Francie a Německa.

Rigorózní práce je zpracována podle právní úpravy k březnu 2016.

1 Vývoj postavení poškozeného v trestním řízení

Úprava trestního řízení v předchozích právních úpravách byla až do roku 1950 nejednotná. Na území dřívějšího Československa platil v první polovině 20. století v oblasti trestního řízení tzv. právní trialismus – v českých zemích platil převzatý rakouský trestní řád č. 119/1873 ř. z., na Slovensku (a také na Podkarpatské Rusi) platil bývalý uherský zákon č. XXXIII/1896, o soudním trestním řádu. Mimo shora uvedené, oblast vojenské justice byla dále upravena dvěma obsahově totožnými vojenskými trestními řády z roku 1912 (v českých zemích to byl zákon č. 130 pro společnou brannou moc a zákon č. 131 pro zemskou obranu). Oba tyto vojenské trestní řády byly po vzniku Československé republiky převzaty, sloučeny a za rozhodný byl vyhlášen text vojenského trestního řádu č. 131 pro zemskou obranu. Pro úplnost je třeba dodat, že na osoby starší 14 let a mladší 18 let se vztahoval zákon č. 48/1931 Sb. z. a n., o trestním soudnictví nad mládeží (který platil jak v českých zemích, tak na Slovensku a Podkarpatské Ukrajině).²

V měsících následujících po únoru 1948, kdy byl v Československu nastolen komunistický režim, byla zahájena tzv. právnícká dvouletka, v rámci níž mělo dojít k rekodifikaci všech odvětví práva v duchu marxismu-leninismu. Výsledkem těchto rekodifikačních prací bylo mimo jiné vydání nového trestního řádu. Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním unifikoval do té doby nejednotnou úpravu trestního řízení a nahradil trestní řád z roku 1873 platný na území Čech, Moravy a Slezska, uherský trestní řád z roku 1896 platný na území Slovenska a vojenské trestní řády. Trestní řád z r. 1950 však neobsahoval dostatečné záruky, aby socialistická zákonnost nebyla porušována. Po celostátní konferenci KSČ, která proběhla v roce 1956, a na níž byly vytyčeny hlavní zásady pro úpravu trestního procesu, bylo přistoupeno k vypracování nového trestního řádu (zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním). Tento trestní řád byl oproti trestnímu řádu z r. 1950 vnímán jako značný pokrok směrem k posílení zákonnosti v trestním řízení, čímž bylo docíleno zejména novou úpravou přípravného řízení, předběžného projednání obžaloby a odvolacího řízení, jakož i přenesením

² RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 61.

výkonu rozhodnutí z prokurátora na soudy. Stran postavení poškozeného byl významný tím, že poškozený byl vůbec poprvé *de iure* uveden jako strana trestního řízení.

Potřeby společnosti na začátku 60. let 20. století si vyžádaly vypracování nového trestního řádu. Přijetím zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen „*trestní řád*“ nebo „*TŘ*“) mělo dojít k prohloubení a rozpracování pokrokových zásad zakotvených v dosavadním trestním řádu a současně měly být více zapojeny společenské organizace pracujících. Přestože byl trestní řád z r. 1961 několikrát novelizován (nejzásadnější změny nastaly v souvislosti s politickou situací po roce 1989, kdy se nejen v tomto kodexu promítly úpravy reflektující silící tendenci ochrany lidských práv), je účinný dodnes. Jak již bylo však mnohokrát deklarováno, současná podoba trestního řízení neodpovídá potřebám trestního procesu počátku 21. století. Z tohoto důvodu zahájila v březnu 2014 svou činnost *Komise pro nový trestní řád*, složená z odborníků na trestní právo procesní, jejímž cílem je rekodifikace trestního práva procesního.

1.1 Postavení poškozeného v českých zemích do 31. 7. 1950

Procesní postavení poškozeného (podle tehdejší terminologie „*soukromého žalobce*“ a „*soukromého účastníka*“) bylo na území Čech, Moravy a Slezska upraveno zákonem č. 119/1873 Z. ř., jímž se zavádí nový řád soudu trestního (dále jen „*trestní řád z r. 1873*“), jenž nabyl účinnosti dne 30. prosince 1873, a na území bývalého Československa se podle něj postupovalo do 31. července 1950. Tento trestní řád bývá podle svého hlavního autora, vídeňského profesora a ministra spravedlnosti Julia Glasera, nazýván též „*Glaserův*“. Kapitola V. citovaného zákona nazvaná „*O soukromém žalobníkovi a účastníkovi soukromém*“ rozlišovala právní postavení poškozeného podle toho, zda stíhání bylo zahájeno z moci úřední (soukromý účastník), či na podkladě tzv. soukromé žaloby (soukromý žalobce). Mimoto byly rozlišovány tzv. delikty smíšené – veřejný žalobce musel vyčkat návrhu soukromé osoby či jiného úřadu, popř. si vyžádat jejich zmocnění.

Soukromým účastníkem (adherentem) ve smyslu ust. § 47 trestního řádu z r. 1873 se dotýčný stal poté, co se připojil se svým nárokem k trestnímu řízení. Poškozený tak mohl učinit až do počátku zahájení hlavního líčení. Podmínkou bylo, že dotýčnému bylo v jeho právech ublíženo zločinem nebo přečinem, a současně musel dotýčný z takového ublížení vyvozovat proti obviněnému nároky soukromoprávní, tedy ty, jež měly obsah práv majetkových nebo rodinných. Zda soukromoprávní nárok, s nímž se účastník připojil, tomuto rovněž příslušel, nemohlo být zkoumáno v okamžiku, kdy k připojení se k trestnímu řízení došlo. Pro připuštění soukromého účastníka stačilo pouhé tvrzení dotčeného, že z něho utrpěl materiální poškození. O nároku mělo být rozhodnuto až v samotném trestním řízení, kdy bylo ponecháno na soukromém účastníku, aby své nároky provedl a dostatečně prokázal. Připojením se k trestnímu řízení jen za účelem trestního stíhání nebylo možno dosáhnout postavení soukromého účastníka, poškozený však svým připojením se k trestnímu řízení jako soukromý účastník vyjadřoval svůj zájem na odsouzení obviněného.³

V případě, že nebylo zřejmé, že poškozený věděl o konání trestního řízení, bylo povinností soudu dát mu o tomto vědět, aby mohl poškozený své nároky řádně uplatnit a podložit je důkazy. Pro úkon připojení se k trestnímu řízení jako soukromý účastník nebyla vyžadována žádná zvláštní forma, mohlo se tak stát ústním nebo písemným prohlášením soukromého účastníka nejpozději u soudu. Trestní řád z r. 1873 upravoval podmínky, za nichž se soukromý účastník mohl připojit k trestnímu řízení i později, než do počátku hlavního líčení. Bylo tak možno učinit v případě, že se obžalovanému v průběhu hlavního líčení kladl za vinu skutek jiný, než ten, pro který byl obžalován, a současně patřil ke skutkům, které se stíhaly z moci úřední. Obžalovaný tak mohl být za tento nový skutek k návrhu státního zástupce, nebo toho, komu bylo tímto skutkem ublíženo, souzen. Souhlas obžalovaného k rozšíření trestního stíhání byl vyžadován pouze tehdy, pokud mohl být odsouzen přísněji, než za skutek původně stíhaný. V průběhu hlavního líčení se bylo možno připojit k trestnímu řízení i v případě přestupkového řízení. Zmeškal-li však soukromý účastník lhůtu k uplatnění svého nároku, jeho právo zaniklo a ani nové projednání věci, po případném zrušení rozsudku soudem, na tom nic nezměnilo.

³ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 61 - 66.

Soukromému účastníku jako **vedlejšímu orgánu veřejné žaloby**⁴ náležela především tato **práva**:

- právo být státnímu zástupci a soudci nápomocen ohledně skutečností, které se týkaly usvědčení obviněného (tedy aktivně se podílet na usvědčení obviněného) nebo odůvodnění požadované náhrady škody,
- právo nahlížet do spisů, a to již v průběhu přípravného řízení, pokud tomu nebyly na překážku zvláštní důvody,
- právo klást otázky během hlavního líčení, činit poznámky a učinit závěrečný návrh i v otázce viny obžalovaného (o konání hlavního přelíčení bylo třeba soukromého účastníka uvědomit),
- mohl být slyšen jako svědek v téže trestní věci,
- právo podat opravné prostředky, avšak pouze v řízení přestupkovém,
- právo na náhradu „útrat svého zastupování“ v případě odsouzení obviněného.⁵

Snad nejdůležitějším právem soukromého účastníka bylo podat **podpůrnou (subsidiární) žalobu** dle ust. § 48 trestního řádu z r. 1873 za tím účelem, aby byl zjištěn podklad pro uplatnění soukromoprávních nároků v případě, že se veřejný žalobce rozhodl neřešit trestní oznámení, upustit od stíhání, upustit od podání obžaloby anebo vzít obžalobu zpět. Právo podat podpůrnou žalobu měl soukromý účastník také tehdy, pokud bylo trestní řízení zastaveno. Návrh bylo nutno podat ve stanovených prekluzivních lhůtách, odvislých od konkrétní fáze trestního řízení, a byl k němu oprávněn pouze ten, komu byla trestným činem způsobena materiální škoda, čímž byla vyloučena tzv. populární subsidiární žaloba, již by mohl podat kdokoli. Dle kontextu úpravy byla podpůrná žaloba chápána jako modifikace žaloby veřejné, kterou disponoval státní zástupce. V tomto případě se stal z vedlejší procesní strany stranou hlavní a měl postavení soukromého žalobce s určitými omezeními (podpůrný žalobce neměl např. právo podat zmateční stížnost proti rozsudku vynesnému při hlavním líčení, ani právo podat návrh na obnovu řízení). K tomu, aby se soukromý účastník stal subsidiárním žalobcem, bylo potřeba zvláštního soudního usnesení. Stran obsahu

⁴ Řada soudobých autorů (např. J. Kallab, A. Miříčka nebo J. Prušák) považovala soukromého účastníka za další spornou stranu (vedle státu – jakožto strany stíhající a strany stíhané – obviněného).

⁵ JELÍNEK, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: KAROLINUM, nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998, s. 11 – 14.

podpůrné žaloby platilo, že tato musela být totožná s obžalobou, resp. s trestním oznámením zamítnutým státním zástupcem, a to z hlediska skutku, nikoliv právní kvalifikace. Soukromý účastník byl rovněž oprávněn podat podpůrnou žalobu ohledně skutečností, které státní zástupce do své obžaloby oproti trestnímu oznámení nezahrnul. Pak platilo, že soukromý účastník vstoupil do práv státního zástupce jako veřejného žalobce, avšak s určitými omezeními.⁶ Státní zástupce byl oprávněn trestní stíhání kdykoli znovu převzít, a to do doby, než bylo řízení na základě podpůrné žaloby pravomocně skončeno, což znamenalo, že se podpůrný žalobce stal opět jen soukromým účastníkem. V případě, že bylo více soukromých účastníků, kteří by se mohli stát místo státního zástupce subsidiárními žalobci, stal se jím ten, kdo se jako první připojil se svým nárokem k trestnímu řízení a prohlásil, že žádá, aby bylo v tomto řízení pokračováno. Tímto se mohlo stát podpůrnými žalobci i vícero soukromých účastníků. Pokud však již soukromý účastník nastoupil na místo státního zástupce, později přihlásivší se podpůrnými žalobci stát nemohli. Soudobá trestněprávní legislativa současně stanovila, kdy soukromý účastník podpůrnou žalobu podat nemohl. Právo podat podpůrnou žalobu tak neměl soukromý účastník v řízení před státními soudy, v řízení stanném⁷ a v případech, kdy bylo od trestního stíhání upuštěno (podle zákona o trestním soudnictví nad mládeží mohl veřejný žalobce upustit od stíhání, pokud byl čin nepatrného významu a odsouzení nebo i samo konání trestního řízení se nejevilo účelným). Ustanovení upravující institut podpůrné žaloby a podpůrného žalobce byla zrušena nabytím účinnosti zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví.

Jakožto soukromý účastník byl poškozený vnímán coby pomocník veřejného žalobce a jeho postavení bylo spojováno s činy stíhanými z moci úřední. Naproti tomu ust. § 46 trestního řádu z r. 1873 umožňovalo osobě, které bylo vyhrazenými trestnými činy ublíženo na jejích právech, podat tzv. **soukromou žalobu**. Ke stíhání obviněného tedy mohlo dojít jedině tehdy, pokud osoba poškozená trestným činem podala obžalobu a pokračovala následně v trestním řízení. Jednalo se o skutkové podstaty deliktů, u nichž trestní zákon stanovil, že se stíhají k návrhu (stížnosti či žádosti) osoby

⁶ Tato omezení jsou podrobně rozvedena v publikaci RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 72.

⁷ Řízení stanné bylo možno zavést jen v případě vzbouření, kdy jiné zákonem stanovené prostředky k potlačení nebyly dostatečné, nebo pokud docházelo v určité oblasti k rozmáhání vražd, loupeží, zhářství nebo zločinu veřejného násilí.

soukromé – trestní zákon z roku 1803 je označoval jako tzv. těžké policejní přestupky (krádež a zpronevěra v rodině, veřejné zlé nakládání a nadávky, cizoložství, zmrhání nezletilé příbuzné člověkem domácím, smilstvo ženské osoby služebné s nezletilým v domě žijícím synem nebo příbuzným, opilství, jiné hrubší nemravnosti v rodině). Jednotlivé skutkové podstaty pak konkrétně vymezovaly, kdo je osobou oprávněnou (hlava rodiny, uražený, rodiče, příbuzní, poručník, mistr) podat soukromou žalobu. Kromě těchto skutkových podstat pak byl dotčený na právech aktivně legitimován podat soukromou žalobu pro přečiny proti majetku uměleckému a literárnímu a urážku na cti a některé další přestupky (např. výčitky pro trest odpykaný nebo prominutý), a zejména na základě zákona na ochranu cti z roku 1933 a zákona o nekalé soutěži z roku 1927, které byly založeny na dispozičním právu soukromého žalobce.⁸ J. Kallab⁹ odůvodňoval soukromou žalobu mírou zasažení veřejného zájmu. V případech, kdy byl stát ve svých zájmech minimálně zasažen, bylo ponecháno na vůli poškozeného, zda chce zahájit trestní stíhání či nikoliv. V případě, že vůči jednomu obviněnému uplatňovalo své nároky více poškozených, kterým by náleželo právo soukromého žalobce, platilo, že pokud některý z těchto subjektů podal žalobu, ostatní mohli k této žalobě pouze přistoupit. Pokud některý z těchto subjektů k žalobě nepřistoupil, nemohl již později své právo uplatnit a žalobu podat. Pokud byl obviněný zproštěn obžaloby nebo bylo trestní stíhání zastaveno, působilo to vůči všem soukromým žalobcům. Co se týče postavení soukromého žalobce, pak toto bylo podobné žalobci veřejnému v tom ohledu, že nebylo možno bez jeho návrhu zahájit trestní stíhání nebo v řízení pokračovat, jestliže do určité doby ustoupil od trestního stíhání (za „upuštění od stíhání“ se dle trestního řádu z r. 1873 považovala situace, kdy soukromý žalobce nepodal v zákonem stanovené lhůtě žalobu nebo jiný návrh, nepřišel k hlavnímu líčení, nebo v něm neučinil závěrečný návrh). Odlišnost postavení soukromého žalobce od žalobce veřejného spočívalo zejména v rozsahu práv, kterými disponoval veřejný žalobce. Soukromý žalobce nemohl například neomezeně nahlížet do spisů (právo nahlížet do spisů se u soukromého žalobce týkalo, na rozdíl od státního zástupce, pouze spisů ve vlastní věci, nikoli jakýchkoli jiných trestních spisů), nemohl být přítomen poradám soudu,

⁸ GRÍVNA, T. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. 1. vyd. Praha: KAROLINUM, nakladatelství Univerzity Karlovy, 2005, s. 7 - 35.

⁹ KALLAB, J. *O legitimaci k obžalobě v trestním řízení rakouském*. In. Sborník věd právních a státních, ročník VI, Praha 1906, s. 290 – 334.

nemohl podávat opravné prostředky ve prospěch obžalovaného (v neprospěch obžalovaného však mohl podat zmateční stížnost), ani se přímo obracet na veřejné úřady nebo dávat příkazy úřadům bezpečnostním.¹⁰ Soukromý žalobce, který ustoupil od obžaloby, nebyl dále oprávněn podat návrh na povolení obnovy řízení. Naproti tomu mohl podat stížnost na průtahy v řízení nebo opatření učiněná soudcem. Soukromého žalobce a soukromého účastníka, na rozdíl od státního zástupce, bylo možno vyslýchat v té samé věci jako svědka, aniž by to vedlo k jeho vyloučení.

Zavedení institutu soukromé žaloby však s sebou neslo řadu úskalí, počínaje tím, že některé činy zůstaly pro absenci či nezpůsobilost žalobce nepotrestány. Nezřídka se také stávalo, že potenciální žalobce nevyužil svého práva v důsledku hrozby vydírání, zavražďování nebo podplácení. Z těchto důvodů bylo v trestním řádu z r. 1873 počítáno rovněž s institucí státního zastupitelství, čímž měla být zvýšena účinnost trestního stíhání a odstraněna obava z přílišného stranictví soukromého žalobce.¹¹ Pokud byla státním zástupcem podána obžaloba, byl soukromý žalobce oprávněn připojit se k trestnímu řízení, a to i tehdy, byla-li podána později než žaloba soukromá. V tomto případě disponoval stejnými procesními právy jako soukromý účastník, oprávnění podávat opravné prostředky však měl jako žalobce soukromý.

Soukromý žalobce se mohl ke své žádosti dát zastoupit státním zástupcem, pak ovšem jakožto zmocněnec disponoval stejným okruhem práv jakožto soukromý žalobce. J. Prušák v této souvislosti zastával názor, že zastoupení soukromého žalobce státním zástupcem je možné pouze tehdy, pokud byl přímo zasažen i veřejný zájem.¹² Jak soukromý žalobce, tak soukromý účastník se mohli dát zastoupit zmocněncem nebo si mohli vzít právního poradce (přítele), jímž mohla být pouze osoba zapsaná v seznamu obhájců. Rozdíl v těchto dvou formách zastoupení spočíval v tom, že zmocněnec vystupoval za soukromého žalobce či účastníka, kdežto právní poradce paralelně s nimi.

¹⁰ GŘIVNA, T. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. 1. vyd. Praha: KAROLINUM, nakladatelství Univerzity Karlovy, 2005, s. 19.

¹¹ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 73.

¹² Tamtéž, s. 82.

Instituty soukromé, podpůrné žaloby a adheze ovlivňovaly celé trestní řízení. Tyto právní prostředky měly své opodstatnění spočívající v ochraně zájmu osoby dotčené nestíháním deliktu (soukromá žaloba), potažmo ve splnění účelu trestního řízení skrze osobu adherenta (podpůrná žaloba). Uvedené instituty jsou právní úpravě účinné od 1. srpna 1950, jakož i současné právní úpravě, zcela neznámé, ve věcném záměru novely trestního řádu je však počítáno s jejich opětovným zavedením.

1.2 Postavení poškozeného v trestním řádu č. 87/1950 Sb.

Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen „*trestní řád z r. 1950*“) nahradil s účinností od 1. srpna 1950 všechny dosavadní trestní řády, čímž došlo k unifikaci trestního řízení. Nejvýznamnější změnou oproti předchozí úpravě bylo zakotvení zásady veřejné žaloby, čímž bylo poškozenému odepřeno podat obžalobu nebo převzít trestní stíhání. Odstraněním soukromožalobních deliktů připadl žalobní monopol pouze prokurátorovi.¹³ Poškozenému zůstalo toliko právo podat trestní oznámení, vystupovat ve funkci svědka a v omezeném rozsahu rovněž možnost uplatnit se jako pomocník žalobce při prokazování viny obviněného.

Pojem poškozeného je vymezen v tomto zákoně samostatně a velmi úzce tak, že za poškozeného byl považován ten, kdo utrpěl škodu trestným činem, který byl předmětem trestního řízení (škoda musela být způsobena skutkem, pro nějž byla podána obžaloba). Mohla to být fyzická osoba, právnická osoba i stát. Soud tak nemohl rozhodnout v trestním řízení o nárocích toho, kdo nebyl v tomto smyslu poškozeným.¹⁴ Za poškozeného se podle dobové literatury považoval i ten, kdo byl trestným činem postížen, protože byl povinen učinit majetkovou dispozici ve prospěch osoby, která byla přímo poškozena trestným činem (např. matka v případě trestného činu zanedbání povinné výživy).¹⁵

¹³ Přestože důvodová zpráva o důvodu absence těchto institutů mlčí, T. Gřivna (in: GŘIVNA, T. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. 1. vyd. Praha: KAROLINUM, nakladatelství Univerzity Karlovy, 2005, s. 13) upuštění od institutu soukromé či podpůrné žaloby v trestním řádu z roku 1950 přisuzuje novým politickým poměrům po roce 1948, kdy soukromá (podpůrná) žaloba jakožto jakési privilegium jednotlivce nemá v socialistické společnosti, charakteristické vládou lidu, místo.

¹⁴ Srov. rozhodnutí Krajského soudu v Karlových Varech ze dne 26. 6. 1952, sp. zn. 5 Tk 169/52.

¹⁵ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 135 - 136.

Osoba poškozená trestným činem (poškozený) byla oprávněna uplatnit v trestním řízení své nároky vzešlé z trestného činu, přičemž tak musela učinit dříve, než se soud prvního stupně odebral k závěrečné poradě. Okruh nároků, které mohl poškozený v trestním řízení uplatňovat, byl determinován tak, že se muselo jednat o nároky, které bylo možno uplatňovat v řízení ve věcech občanskoprávních. Nejčastěji šlo o nárok na náhradu majetkové škody, nárok vyplývající z práva rodinného (např. vrácení uneseného dítěte), pracovního, výjimečně o nárok na prohlášení právního úkonu za neplatný. Případy neplatnosti právního úkonu upravoval zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník. Za neplatný právní úkon se považoval např. projev, který byl učiněn osobou nezpůsobilou k právnímu úkonu nebo který nebyl srozumitelný anebo vážný, právní úkon učiněný v tísní, za nápadně nevýhodných podmínek, právní úkon, jehož předmětem bylo plnění nemožné. Za neplatný byl rovněž považován právní úkon, který se přičil zákonu nebo důležitému obecnému zájmu; soud mohl na návrh prokurátora vyslovit, že to, co bylo plněno straně, která o neplatnosti věděla, propadá ve prospěch státu. Dle odborné teorie¹⁶ mohl poškozený uplatnit nárok vzešlý z trestného činu ve formě vrácení věci obviněným. Poškozený nemusel tyto nároky prokazovat předem, postačovalo, že tyto své nároky tvrdil nebo dokonce, že bylo důvodné se domnívat, že mu vznikly. Prokazování pak bylo předmětem adhezního řízení.

K realizaci oprávnění poškozeného uplatňovat své nároky vzešlé z trestného činu a činit návrhy v hlavním i odvolacím líčení poskytoval trestní řád z r. 1950 poškozenému řadu procesních práv, o nichž musel být prokurátorem a v řízení před soudem předsedou senátu poučen:

- právo nahlížet do spisů; toto právo mohlo být poškozenému veřejným žalobcem v přípravném řízení odepřeno, pokud by tím mohl být zmařen účel trestního řízení,
- právo být vyrozuměn o hlavním líčení a odvolacím líčení, v případě, že se jednalo o řízení, v němž mohl uplatnit své nároky z trestného činu,
- právo učinit návrh k uplatnění svého nároku v hlavním líčení; pokud nebyl poškozený hlavnímu líčení přítomen, ani zastoupen, měl předseda senátu přečíst jeho návrh ze spisu,
- právo dávat vyslychaným osobám v hlavním a odvolacím líčení otázky,

¹⁶ ROLENC, O. *Několik poznámek k adheznímu řízení*. Socialistická zákonost, 1955, s. 547.

- právo podat odvolání proti odsuzujícímu rozsudku pro nesprávnost výroku o jeho nárocích vzešlých z trestného činu nebo proto, že soud o jeho včas uplatněném nároku nerozhodl – o tomto právu musel být poškozený poučen v rozsudku,
- právo nechat se zastupovat zmocněncem, který byl oprávněn činit za poškozeného návrhy a podávat za něj žádosti a opravné prostředky a zúčastnit se všech úkonů, kterých se mohl zúčastnit poškozený.¹⁷

Tato procesní práva však nenáležela poškozenému v řízení o trestných činech náležejících do příslušnosti krajského (vyššího vojenského) prokurátora, v řízení stanném a polním, jakož ani v řízení před Nejvyšším soudem jako soudem prvního stupně.

V případě, že soud uznal obviněného vinným, rozhodl o nárocích poškozeného vzešlých z trestného činu. Předpokladem pro rozhodování soudu v trestním řízení o nárocích poškozeného, včetně eventuálního odkázání poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních, bylo jednak to, že obviněný byl odsouzen pro čin, z něhož poškozenému vznikla škoda, a jednak, že o to poškozený žádal, dříve než se soud odebral k závěrečné poradě, a o nároku nebylo již rozhodnuto v řízení ve věcech občanskoprávních. Tehdejší procesní úprava umožňovala vyhovění nároku poškozeného (tzv. pozitivní rozhodnutí), a to popřípadě i částečné (pokud nebylo možno určit přesný rozsah nároků bez značných průtahů, přiznal je trestní soud do výše, do které byly prokázány nebo kterou pokládal za přiměřenou), rozhodnutí o odkázání poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních, ale také rozhodnutí o zamítnutí nároků (tzv. negativní rozhodnutí), i když právní úprava tento způsob výslovně neuváděla. Názory na to, zda tato rozhodnutí o nárocích poškozeného zakládala věc rozsouzenou (*res iudicata*), se však liší. Autoři učebnice trestního práva¹⁸ zastávali postoj, že jakýmkoliv z výše uvedených rozhodnutí, byly nároky poškozeného vyřízeny v plném rozsahu. Dle O. Rolence¹⁹ rozhodnutí soudu o zamítnutí nároku na náhradu škody poškozeného v trestním řízení věc rozsouzenou nezakládalo. O nárocích

¹⁷ JELÍNEK, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: KAROLINUM, nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998, s. 17 - 18.

¹⁸ HOLUB, R., DOLENSKÝ, A. a kol. in Kolektiv pracovníků katedry trestního práva právnických fakult v Praze a v Bratislavě. *Trestní řízení (nástin učebnice)*. Praha: SPN, 1956, s. 99.

¹⁹ ROLENC, O. *Několik poznámek k adheznímu řízení*. Socialistická zákonost, 1955, s. 548.

poškozeného nemohlo být rozhodnuto tehdy, když trestní stíhání bylo zastaveno nebo přerušeno, nebo pokud byl obviněný zproštěn obžaloby.²⁰

Na rozdíl od právní úpravy trestního řízení, jak byla zakotvena v trestním řádu z r. 1873, byl součástí úpravy trestního řádu z r. 1950 institut zajištění nároků poškozeného vzešlých z trestného činu. K provedení tohoto úkonu byl oprávněn v přípravném řízení veřejný žalobce a v řízení před soudem soud v případě důvodné obavy, že uspokojení nároků poškozeného vzešlých z trestného činu bude mařeno. Předmětem zajištění byly movité věci obviněného, na návrh poškozeného též pohledávky obviněného. Dle tehdejší procesní úpravy měl prokurátor zajišťovat uspokojení nároků poškozeného vzešlých z trestného činu. Ustanovení o zajištění nároků poškozeného vzešlých z trestného činu se však neužilo v řízení o trestných činech náležejících do příslušnosti krajského prokurátora a v řízení stanném a polním (před novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 67/52 Sb. se ustanovení neužilo v řízení před státním a vojenským prokurátorem a státním a vojenským soudem).²¹

Poškozený mohl být v řízení, v případě, že nebyl svéprávný, zastoupen zákonným zástupcem, kterým byli rodiče, kterýkoli z rodičů, osvojitel, poručník, resp. opatrovník ustanovený soudem, nebo zmocněncem (v oboru vojenského soudnictví jím mohl být pouze advokát, který by ve věci mohl být obhájcem). Zmocněnec se mohl účastnit všech úkonů, jichž se byl oprávněn účastnit poškozený, mohl podávat, nikoliv však proti vůli poškozeného, opravné prostředky, činit za něj žádosti a návrhy, nahlížet do spisů. Poškozený měl právo na náhradu nutných výdajů v souvislosti s přibráním zmocněnce, jakož i ušlé odměny za práci, pokud došlo k pravomocnému odsouzení obviněného. Na náhradu měl nárok i v případě, že byl odkázán na řízení ve věcech občanskoprávních.

²⁰ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 144 – 145.

²¹ LÁTAL, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. 1. vyd. Praha: Příručky ministerstva spravedlnosti, 1994, s. 8.

1.3 Postavení poškozeného v trestním řádu č. 64/1956 Sb.

V trestním řádu č. 64/1956 Sb. s účinností od 1. ledna 1957 (dále jen „*trestní řád z r. 1956*“), který nahradil trestní řád č. 87/1950 Sb., byla problematika poškozeného rozpracována podrobněji. Poškozený byl výslovně uveden v ust. § 7 odst. 5 trestního řádu z r. 1956 jako strana trestního řízení. Definice poškozeného pak byla zakotvena v ust. § 7 odst. 10 trestního řádu z r. 1956, přičemž jím byla osoba (fyzická, právnická, stát), které byla trestným činem způsobena škoda, ovšem za současného splnění dvou podmínek; podmínky pozitivní, tedy, že nárok na náhradu škody by bylo možno uplatňovat před soudem v řízení ve věcech občanskoprávních, jakož i podmínky negativní, a to, že poškozený nebyl v řízení zároveň spoluobviněným. Jak je zřejmé, trestní řád z r. 1956 nezohledňoval při posuzování přípustnosti uplatňovaného nároku na náhradu škody v adhezním řízení hmotněprávní kritérium, tedy, zda se jednalo o nárok na náhradu škody podle jiného právního předpisu (např. práva občanského, pracovního apod.), ale vycházel z procesního kritéria, tedy z možnosti uplatnění nároku na náhradu škody v řízení ve věcech občanskoprávních. Poškozeným tedy nesměl být ten, o jehož nárocích by se rozhodovalo například ve správním nebo daňovém řízení.²²

Poškozený mohl uplatňovat jak náhradu skutečné škody, tak ušlého zisku. Škoda musela být dle soudobé judikatury²³ v příčinné souvislosti se skutkem, resp. trestným činem, který byl předmětem řízení, bylo však vyžadováno, aby nároky byly majetkové povahy. K přiznání nároku na náhradu škody nemohlo dojít z moci úřední; stejně jako v předchozí procesní úpravě musel o přiznání tohoto nároku poškozený požádat. Oproti úpravě v trestním řádu z r. 1950 tak však musel učinit nejpozději do zahájení hlavního líčení. Dané oprávnění se však nevztahovalo na řízení před stanným, krajským nebo vyšším vojenským soudem, stejně jako na případ, kdy poškozený již nárok na náhradu škody uplatnil v řízení ve věcech občanskoprávních. Současně právo podat návrh na uložení povinnosti obviněného k náhradě škody poškozenému nenáleželo

²² RŮŽIČKA, M., PÚRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 159 - 163.

²³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 8. 4. 1955, sp. zn. 1 Tz 65/55.

prokurátorovi. V probíhajícím trestním řízení bylo poškozenému umožněno, aby vystupoval v postavení svědka.

Samotná procesní práva, přiznaná poškozenému tímto trestním řádem, byla téměř identická s procesními právy poškozeného dle předchozí právní úpravy, a zahrnovala oprávnění²⁴:

- činit návrhy,
- podat návrh na zajištění nároku na movitých věcech obviněného,
- nechat se zastupovat zmocněncem,
- být vyslechnut,
- nahlížet do spisu, s výjimkou protokolu o hlasování, a činit si výpisy a poznámky,
- uplatnit právo na vrácení věci za předpokladu, že předmětná věc již nebyla k dalšímu řízení potřeba,
- na doručení opisu rozsudku, a to i když byl při jeho vyhlášení přítomen,
- požadovat po odsouzeném náhradu nákladů k účelnému uplatnění jeho nároku na náhradu škody v trestním řízení,
- na doručení usnesení o zastavení trestního stíhání (stížnost proti tomuto usnesení však nebyl oprávněn podat),
- být vyrozuměn o hlavním líčení,
- být vyzván k učinění návrhu svého nároku na náhradu škody (předsedou senátu v hlavním líčení),
- klást vyslychaným osobám v hlavním líčení otázky (oproti předchozí zákonné úpravě byl však vyžadován souhlas předsedy senátu),
- přednést závěrečnou řeč.

Současně byla zakotvena povinnost orgánů činných v trestním řízení poškozeného o jeho právech poučit a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění.

Oproti tomu poškozený nedisponoval právem na doručení obžaloby, právem na podání odvolání, a to ani do výroku týkajícího se jeho soukromoprávního nároku

²⁴ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 167 - 169.

(na rozdíl od právní úpravy zakotvené v trestním řádu z r. 1950) a nemohl ani podat opravný prostředek proti rozhodnutí o jeho nepřipuštění jakožto poškozeného k trestnímu řízení, jakož ani podat návrh na povolení obnovy²⁵.

Co se týče rozhodování o nároku poškozeného, pak oproti předchozí procesní úpravě nemohly být nároky poškozeného na náhradu škody soudem zamítnuty. Pokud soud uznal obžalovaného vinným, pak přicházelo v úvahu rozhodnutí o přiznání nároku poškozeného na náhradu škody, nebo odkázání poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních. Soud mohl poškozenému jeho nárok rovněž přiznat zčásti, a ve zbytku jej odkázat na řízení ve věcech občanskoprávních. V případě, že byl obžalovaný zproštěn obžaloby, byl poškozený odkázán se svým nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních.

Obdobně jako v právní úpravě zakotvené v trestním řádu z r. 1950 mohl být poškozený zastoupen zákonným zástupcem (rodičem, resp. kterýmkoli z rodičů, osvojitelem, poručníkem), nebo zmocněncem (mohl jím být advokát, nebo obecný zmocněnec; v oboru vojenského soudnictví mohl být zmocněncem pouze advokát). Právní úprava přiznávala zmocněnci stejná práva jako poškozenému, včetně přítomnosti na úkonech, jichž se mohl účastnit poškozený. Poškozený disponoval nárokem na náhradu nákladů vzniklých přibráním zmocněnce za předpokladu, že mu byl nárok alespoň zčásti přiznán.

1.4 Postavení poškozeného v trestním řádu č. 141/1961 Sb.

K přijetí trestního řádu č. 141/1961 Sb. došlo vlivem politických změn, které byly provázeny přijetím nového ústavního zákona č. 100/1960 Sb., jenž měl kodifikovat tehdejší socialistický režim. Inspirací při vytváření nového konceptu trestního řádu z roku 1961 byla trestněprávní úprava tehdejšího sovětského svazu. Přestože tento trestní řád, který vstoupil v účinnost 1. ledna 1962, setrval na systematické trestního řádu z roku 1956, byly zde zakotveny významné změny v úpravě procesního postavení osoby

²⁵ Pokud se však povolení obnovy mělo týkat výroku o náhradě škody, mohl dát poškozený k podání návrhu prokurátorovi podnět, přičemž takový návrh mohl být podán do pěti let po právní moci odsuzujícího rozsudku; v opačném případě byla obnova vyloučena.

poškozené trestným činem a v rozhodování o jejím nároku na náhradu škody (zejména co se týče povahy nároku). Poškozenému, ale i veřejnému žalobci, byla nově poskytnuta řada procesních práv, jejichž účelem byla snaha o posílení postavení poškozeného.

Samotná definice pojmu poškozeného byla vymezena v ust. § 43 TŘ, přičemž za poškozeného byl považován ten, „komu bylo ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda“. Morální škoda byla způsobena např. trestnými činy proti lidské důstojnosti nebo trestnými činy proti pořádku ve věcech veřejných. Jinou škodou bylo třeba rozumět zejména škodu způsobenou na právech, např. trestným činem poškozování cizích práv. Oproti předchozí právní úpravě poškozeného tedy došlo k té změně, že poškozený již nebyl se svým nárokem vázán výhradně na škodu majetkovou, a současně se poškozený začal považovat za procesní stranu bez ohledu na to, zda mu vznikl nárok na náhradu škody či nikoliv. Toto širší vymezení pojmu poškozeného, posílení jeho procesního postavení v trestním řízení a prohloubení funkce adhezního řízení mělo za cíl, aby soud v trestním řízení mohl společně s otázkou viny a trestu urychleně rozhodnout i o nároku poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem. Za poškozeného byla považována i osoba, jež byla pachatelem majetková škoda uhrazena, jakož i osoba, vůči níž byla spáchána příprava nebo pokus trestného činu, i když škoda v tomto případě vůbec nevznikla (tomuto subjektu byla podle právní nauky a praxe soudů způsobena „jiná škoda“).²⁶ J. Látal v této souvislosti upozorňuje na široké chápání pojmu „škoda“, kdy šlo o jakýkoli škodlivý zásah do práv a zájmů dotyčného subjektu, jež byly trestním zákonem chráněny, i když takový škodlivý zásah nemá za následek vznik nároku na náhradu škody.

Trestní řád poskytoval poškozenému možnost aktivně se účastnit trestního řízení v postavení strany. Poškozený tak mohl napomáhat svými návrhy a zásahy ke zjištění objektivní pravdy, jakož i ke správnému rozhodnutí ve věci. Toto postavení bylo přiznáno každému, kdo byl projednávaným trestným činem jakkoliv poškozen; ať se již jednalo o způsobení škody na majetku, ublížení na zdraví, nebo způsobení morální nebo jiné škody. Poškozený tak nebyl v rámci uplatňování práv v adhezním řízení omezen pouze nároky, kterých se mohl dožadovat v občanskoprávním řízení, nýbrž

²⁶ LÁTAL, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha: Příručky ministerstva spravedlnosti ČR, 1994, s. 11 - 34.

mohl v adhezním řízení požadovat náhradu jakékoliv škody (i té, jejíž náhradu nebylo možno požadovat soudně). Soud byl nově oprávněn rozhodnout v trestním řízení i o takových nárocích, u kterých by za jiných okolností byl příslušný rozhodnout jiný orgán; jednalo se o nároky vzniklé zejména z řízení správních, příp. daňových, či z řízení před rozhodčími orgány, nebo regresními orgány.

Od přiznání postavení strany osobě poškozené trestným činem byla odvislá řada procesních práv; tato však nutně nesouvisela s adhezním řízením, jak tomu bylo dle předchozích procesních úprav, kdy oprávnění přiznaná poškozenému byla omezena především na možnost uplatňovat majetkoprávní nárok (trestní řád pak tato oprávnění rozšířil i na práva nemajetková). Tato procesní práva se pak různila v závislosti na rozlišování dvou kategorií poškozeného – poškozeného s procesními právy dle ust. § 43 odst. 1 TŘ v původním znění a poškozeného, který mohl uplatňovat nárok na náhradu škody (tedy poškozeného, který byl subjektem adhezního řízení)²⁷.

Poškozenému dle ust. § 43 odst. 1 TŘ v původním znění tak bylo poskytnuto právo:

- činit návrhy na doplnění dokazování (uvedené právo bylo možno vykonávat jak v přípravném řízení, tak v řízení před soudem),
- nahlížet do spisu (toto právo však mohlo být omezeno z toho důvodu, že poškozený mohl mít zároveň postavení svědka, a proto by jeho pozdější výpověď mohla být do určité míry ovlivněna znalostmi spisového materiálu),
- zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání (součástí tohoto práva bylo oprávnění klást vyslýchaným osobám otázky),
- vyjadřovat se k věci před skončením řízení (v rámci závěrečných řečí).

Podle ust. § 43 odst. 2 TŘ v původním znění pak měl poškozený navíc další související procesní práva, tj. zejména navrhnout (v zákonné lhůtě do zahájení dokazování u hlavního líčení), aby mu majetková škoda byla nahrazena. V případech,

²⁷ Takto členil práva poškozeného např. LÁTAL, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha: Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR, 1994, s. 34 - 49, nebo CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Poškozený v československém trestním řízení*. Praha: Acta Universitatis Carolinae – Iuridica Monographia, 1982, s. 35-47.

kdy poškozený podal návrh na náhradu škody, byl oprávněn podat opravný prostředek do výroku o náhradě škody, ovšem toliko proti rozhodnutí prvoinstančního soudu z důvodu, že výrok o náhradě škody nebyl učiněn nebo byl nesprávný a proti některým rozhodnutím ohledně zajištění jeho nároku. Zde je nutno dodat, že poškozený nedisponoval právem podat opravné prostředky proti konečným rozhodnutím v přípravném řízení (postoupení věci, zastavení trestního stíhání, přerušení trestního stíhání), ani proti způsobu vyřízení věci před zahájením vyšetřování (odložení nebo odevzdání věci).

Důležité je zmínit povinnost orgánů činných v trestním řízení poškozeného ve všech fázích trestního řízení poučit o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění.²⁸ V souvislosti s rozšířením procesních práv poškozeného byla určitá oprávnění k posílení postavení poškozeného přiznána i straně obžaloby. Veřejnému žalobci bylo umožněno navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit poškozenému škodu, kterou mu trestným činem způsobil; uvedené oprávnění však bylo podmíněno potřebou ochrany zájmů společnosti, socialistických organizací nebo pracujících, zejména pak vznikem škody na majetku v socialistickém vlastnictví. Náhrada škody mohla být prokurátorem (z podnětu vyšetřovacích orgánů) zajištěna na majetku obviněného, popřípadě k jeho návrhu rozhodl o zajištění soud. Veřejný žalobce rozhodoval o zajištění náhrady škody na majetku obviněného, na rozdíl od předchozí právní úpravy, z moci úřední. Nově mohly být předmětem zajištění i nemovitosti.

Trestní řád současně stanovil, kdy nemohl poškozený v řízení uplatňovat svá práva. Dělo se tak tehdy, pokud by poškozený vystupoval v tomtéž trestním řízení v pozici spoluobviněného. Pokud se spoluobviněný, i přes poučení, domáhal svých práv jako poškozeného, vyslovil soud usnesením, že se jako poškozený k hlavnímu líčení nepřipouští. Tytéž procesní důsledky pro uplatňování práv poškozeného mělo, kdyby měl mít v jednom a tom samém řízení postavení znalce, tlumočníka či zúčastněné

²⁸ Tato povinnost je pro orgány činné v trestním řízení zakotvena v trestním řádu dodnes; v souvislosti s novými instituty uplatňujícími se v trestním řízení (dohoda o vině a trestu) a s přijetím zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů, byla však poučovací povinnost značně rozšířena.

osoby, anebo tehdy, když o jeho nároku již bylo rozhodnuto²⁹ v občanskoprávním nebo jiném řízení. Další omezení práv poškozeného vyplývalo ze zvláštností daných řízení. Poškozený tak nebyl připuštěn k řízení stannému³⁰, nebo tehdy, kdy krajský (vyšší vojenský) jakožto prvoinstanční soud rozhodl z hlediska povahy projednávané věci, že účast poškozeného by nepříznivě ovlivňovala průběh řízení. Ani tímto trestním řádem nebylo poškozenému umožněno podávat obžalobu, převzít trestní stíhání nebo zasahovat do otázky trestu. Poškozený mohl dát trestním oznámením toliko podnět k zahájení trestního stíhání.

Pokud se poškozený se svým nárokem na náhradu škody připojil včas, tj. do zahájení dokazování, k trestnímu řízení, musel soud učinit výrok o tomto nároku poškozeného. V případě, že byl obžalovaný uznán vinným, soud přiznal poškozenému nárok na náhradu škody vůči obžalovanému (tehdy, když nárok a jeho výše byly výsledky trestního řízení odůvodněny), nebo odkázal poškozeného s celým nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních, popř. na řízení před jiným příslušným orgánem, resp. přiznal poškozeným uplatněný nárok jen zčásti, a ve zbytku odkázal poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních nebo na řízení před jiným příslušným orgánem. Zprostil-li soud obžalovaného obžaloby, odkázal poškozeného vždy na řízení ve věcech občanskoprávních, popř. na řízení před jiným příslušným orgánem. Stejně jako podle předchozí procesní úpravy z roku 1956 nemohly být nároky poškozeného soudem zamítnuty.

Úprava zastoupení poškozeného zůstala veskrze stejná jako v trestním řádu z r. 1956. Poškozený mohl být zastoupen zákonným zástupcem (v případě, že nebyl svéprávný), nebo zmocněncem. Zmocněncem poškozeného mohla být jen osoba svéprávná a občansky bezúhonná; v případě, kdy probíhalo řízení o trestných činech náležejících do příslušnosti krajského soudu a v oboru vojenského soudnictví mohl být zmocněncem pouze advokát, který by ve věci mohl být obhájcem. Zákon dále stanovil inkompatibilitu postavení zmocněnce a svědka, znalce nebo tlumočníka v tomtéž

²⁹ Samotné podání žaloby u civilního soudu nebylo na překážku uplatňování práv poškozeného v trestním řízení; nebylo možno uplatňovat pouze nárok, o němž bylo, byť nepravomocně, rozhodnuto.

³⁰ Důvodem byla povaha tohoto řízení, kdy prioritou byl urychlený trestní postih pachatele, a rozhodováním o nároku poškozeného mohlo dojít k nežádoucím průtahům v řízení.

hlavním líčení nebo veřejném zasedání. Rozsah oprávnění zmocněnce byl totožný jako u poškozeného; zmocněnec tak mohl činit za oprávněného návrhy a podávat za něj žádosti a opravné prostředky a účastnit se všech úkonů, kterých se mohl zúčastnit poškozený.

1.5 Novelý trestního řádu č. 141/1961 Sb., dotýkající se postavení poškozeného v trestním řízení

V následujících letech se postavení poškozeného a problematika adhezního řízení dotkla, ať už přímo či nepřímo, řada novel tohoto trestního řádu. V této části práce bude s ohledem na její zaměření podán pouze stručný přehled oprávnění, která byla přidána k rozsáhlým právům, jež byla poškozenému přiznána trestním řádem z roku 1961 v původním znění. V návaznosti na přijaté novely provedené jednotlivými zákony docházelo k postupnému posilování postavení poškozeného a rozšiřování jeho ochrany v trestním řízení. Poškozený byl zejména po roce 1989 dáván více do souvislosti s oběťmi trestných činů, přičemž postupně začalo docházet ke komplexnějšímu zohlednění zájmů a potřeb osob dotčených trestným činem. Uvedený model má co dočinění s prosazováním nového konceptu tzv. restorativní justice (restorative justice), která představuje určitý protiklad k tradičně represivní koncepci odplatné trestní spravedlnosti (retributive justice), v jejímž pojetí je primární obětí trestného činu stát a oběť se na výkonu trestní justice zúčastňuje zpravidla pouze v souvislosti s uplatněním nároku na náhradu škody. Restorativní justice oproti tomu přistupuje k trestnému činu zcela odlišně, když v něm vidí především poškození jedné osoby jinou, což má mimo jiné za následek vyrovnávání rozdílů mezi postavením poškozeného a obviněného v trestním řízení.³¹ Současně se na vývoji trestního řádu ve smyslu postavení a ochrany poškozených a obětí trestných činů podepsalo viktimologické pojetí oběti a vliv mezinárodního (evropského) práva. Jedná se především o úmluvy a deklaráce Organizace spojených národů (např. *Deklarace základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci z roku 1985*), Rady Evropy (*Doporučení Rady Evropy o postavení oběti v rámci trestního práva a trestního procesu z roku 1985* a *Doporučení Rady Evropy o pomoci obětem trestných*

³¹ K tomuto více např. SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 3 – 15.

činů a prevenci viktimizace z roku 1987) a Evropské unie (*Rámcové rozhodnutí Rady EU o postavení oběti v trestním řízení č. 2001/220/SVV, Směrnice Rady 2004/80/ES o odškodňování obětí trestných činů*), kterými se Česká republika postupně od 80. let 20. století zavazovala.

1.5.1 Novela trestního řádu č. 57/1965 Sb.

Novela trestního řádu č. 57/1965 Sb., jež nabyla účinnosti dne 1. 8. 1965, měla za cíl začlenit širší veřejnost do postihu zločinnosti, což se projevilo stanovením povinnosti vyšetřovacích orgánů doručit usnesení o odložení věci oznamovateli, a tento byl oprávněn proti němu podat stížnost (ust. § 159 odst. 4 TŘ). Oznamovatelem byl zpravidla ten, kdo byl trestným činem poškozen. A. Růžek³² k tomu poznamenal, že zakotvení oprávnění poškozeného podávat opravný prostředek i proti meritorním rozhodnutím (byť ve fázi před zahájením trestního stíhání) učinilo postavení poškozeného jako strany trestního řízení kompletním. Nutno k tomuto však dodat, že na právo podat opravné prostředky i proti rozhodnutí, jimiž se končilo přípravné řízení, si musel poškozený počkat až do novely trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb. (tzv. „velká novela“).

1.5.2 Novela trestního řádu č. 48/1973 Sb.

Novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 48/1973 Sb., účinnou od 1. 7. 1973, byl zakotven nový institut - trestní příkaz. Tento bylo možno podat výlučně v řízení o přečinech, jež se konalo před samosoudcem, a doručoval se poškozenému v případě, že uplatnil nárok na náhradu škody. V rámci stanovení náležitostí trestního příkazu zákon uváděl, že tento nový typ rozhodnutí musel, pokud byl uplatněn nárok na náhradu škody, mimo jiné obsahovat výrok o odkázání poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních, popř. na řízení před jiným příslušným orgánem.

³² RŮŽEK, A. *Novela k trestnímu řádu*. Právník, 1965, č. 8, s. 805.

1.5.3 Novela trestního řádu č. 178/1990 Sb.

Novelou trestního řádu č. 178/1990 Sb., účinnou dne 1. 7. 1990, bylo zrušeno právo prokurátora podat návrh, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost k náhradě škody způsobené trestným činem. Tato změna úzce souvisela s ústavněprávními změnami, k nimž došlo v souvislosti se změnou politického režimu v tehdejší Československé republice. Důvodová zpráva k návrhu zákona uváděla, že vzhledem ke zrušení tzv. socialistického vlastnictví, k jehož ochraně uvedené oprávnění prokurátora především sloužilo, pozbyl tento institut jakýkoliv význam. Osobně se domnívám, že v zájmu zachování účinnější ochrany práv osob poškozených trestným činem nemělo být dané oprávnění prokurátora ze zákona bez náhrady vypuštěno. S ohledem na sklon justice k přísně formalistickému rozhodování omezil tímto postupem zákonodárce možnost poškozeného domoci se náhrady škody na obviněném zejména v případech, kdy návrh nebyl poškozeným uplatněn pro neznalost právní úpravy, nebo byl procesně vadný. Řešení mohlo podle J. Jelínka³³ spočívat v ponechání oprávnění prokurátora podat návrh na náhradu škody v adhezním řízení, ovšem bez ohledu na druh a formu vlastnictví (tj. bez zvýhodnění určitého druhu majetku), který byl trestným činem dotčen.

Nově byla zakotvena možnost ustanovení opatrovníka poškozenému předsedou senátu a v přípravném řízení prokurátorem v případech, kdy zákonný zástupce poškozeného nemohl vykonávat svá práva a bylo nebezpečí z prodlení (srov. ust. § 45 odst. 2 TŘ). Citovaná úprava měla dopadat na případy, v nichž zákonní zástupci poškozeného byli např. delší dobu v cizině, byli dlouhodobě hospitalizováni nebo nastala kolize mezi zákonnými zástupci vznikající zejména tím, že jeden z rodičů spáchal trestný čin ke škodě vlastního nezletilého dítěte.³⁴

Dalšími změnami, jež byly provedeny citovanou novelou, je přiznání práva poškozenému podat stížnost proti usnesení o odložení věci

³³ JELÍNEK, J. *Poškozený v trestním řízení po novele trestního řádu*. Československá kriminalistika, 1991, č. 2, s. 122 – 124.

³⁴ Tamtéž.

(srov. ust. § 159 odst. 4 TŘ)³⁵, zrušení institutu trestního příkazu a zavedení institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného, což znamenalo průlom do zásady oficiality (srov. ust. § 163a TŘ).

1.5.4 Novela trestního řádu č. 292/1993 Sb.

Novela trestního řádu č. 292/1993 Sb. (účinná od 1. 1. 1994), která se týkala zvláště koncepce přípravného řízení, se v určitém směru dotkla i postavení poškozeného v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Předmětná novela zpřesnila dikci ustanovení dotýkající se institutu opatrovníka poškozeného (ust. § 45 odst. 2 TŘ) tak, že za splnění zákonem stanovených podmínek byl opatrovník poškozenému ustanoven předsedou senátu nebo v přípravném řízení státním zástupcem³⁶ (od účinnosti této novely tedy nebylo ponecháno na vůli těchto subjektů, zda opatrovníka poškozenému ustanoví či nikoli, ale byla stanovena povinnost předsedy senátu a v přípravném řízení státního zástupce učinit tak ex officio, byly-li splněny zákonem předpokládané podmínky).

Předmětná novela také rozšířila výčet trestných činů, u nichž je podmínkou pro zahájení trestního stíhání, resp. pokračování v něm, souhlas poškozeného, o trestný čin opilství dle ust. § 201a zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „*trestní zákon*“), pokud jinak vykazuje znaky skutkové podstaty některého z trestných činů taxativně uvedených v ust. § 163a odst. 1 TŘ. Tímto byla, alespoň částečně, přiblížena právní úprava souhlasu poškozeného s trestním stíháním požadavkům praxe. Do budoucna se tedy již na nepřičetného pachatele, jehož jednání vykazovalo znaky některého z trestných činů uvedených v ust. § 163a odst. 1 TŘ, mohl aplikovat institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním.

Sice malý, ale nezanedbatelný krok ke zrovnoprávnění procesních práv stran trestního řízení představovalo doplnění okruhu subjektů, jímž předseda senátu v rámci přípravy na hlavní líčení dá doručit obžalobu, o osobu poškozeného. Předpokladem

³⁵ Toto oprávnění bylo novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 558/1991 Sb. poškozenému odňato. Oprávnění podat stížnost proti usnesení o odložení věci poškozenému zůstalo zachováno pouze pro případ, že byl oznamovatelem činu.

³⁶ Od 1. ledna 1994, tedy ode dne účinnosti zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, se prokurátoři považují za státní zástupce.

pro doručení opisu obžaloby poškozenému soudem je znalost místa jeho pobytu nebo sídla (srov. ust. § 196 odst. 1 TŘ).

Za přínos novely lze zcela jistě považovat zavedení podmíněného zastavení trestního stíhání, jakožto nové formy odklonu. Aby se mohlo k tomuto institutu přistoupit, bylo jednou z podmínek mimo jiné to, aby obviněný nahradil poškozenému způsobenou škodu, případně s ním o její náhradě uzavřel dohodu či alespoň učinil potřebná opatření k její náhradě. Obviněnému, který uzavřel s poškozeným dohodu o způsobu náhrady škody, se v rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání uloží, aby škodu v průběhu zkušební doby nahradil. Zákon současně přiznal poškozenému právo podat stížnost proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání (srov. ust. § 307 a ust. § 308 TŘ ve znění předmětné novely).

Novela z roku 1993 opětovně rozšířila oprávnění poškozeného o možnost podat stížnost proti usnesení o odložení věci (toto oprávnění bylo zavedeno novelou trestního řádu z roku 1990 a následně vyňato novelou z roku 1991). Orgány činné v trestním řízení jsou zároveň povinny poškozenému, je-li znám, doručit usnesení o odložení věci (srov. ust. § 159 odst. 5 TŘ).

Současně se touto novelou vrátil do trestního řádu institut trestního příkazu, přičemž oproti úpravě provedené novelou trestního řádu č. 48/1973 Sb. bylo možné tímto příkazem rozhodnout o nároku poškozeného na náhradu škody, byl-li tento nárok řádně uplatněn. Poškozenému, který takový nárok uplatnil, se trestní příkaz navíc doručoval (srov. ust. § 314e a násl. TŘ ve znění novely č. 292/1993 Sb.). Mezerou v zákoně však zůstala absence oprávnění poškozeného podat odpor proti trestnímu příkazu.

Jak je patrné, nová právní úprava vyžadovala větší aktivitu ze strany poškozeného, např. co se týče sdělení místa pobytu nebo sídla pro účely doručování, možnosti podat opravný prostředek proti více typům rozhodnutí nebo v případě, že se poškozený rozhodl uzavřít s obviněným dohodu o způsobu náhrady škody pro účely rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání. Celkově lze shrnout,

že novela trestního řádu z roku 1993 prohloubila práva poškozeného zejména ve fázi přípravného řízení.

1.5.5 Novela trestního řádu č. 152/1995 Sb.

Zákonem č. 152/1995 Sb. (účinnost od 1. 9. 1995) byla do trestního řízení zavedena nová alternativa řešení trestních věcí, a to narovnání (srov. ust. § 309 TŘ ve znění zákona č. 152/1995 Sb.). Schválení narovnání bylo ve smyslu nově přijaté úpravy ve vztahu k poškozenému podmíněno jeho souhlasem a náhradou škody způsobené trestným činem obviněným, resp. učiněním jiných potřebných úkonů směřujících k náhradě škody či odčinění újmy. Rozhodnutí o schválení narovnání vždy předcházelo výsledkům poškozeného. Rozhodnutí o schválení narovnání bylo možno učinit k návrhu státního zástupce i v přípravném řízení, přičemž proti zamítnutí návrhu byl poškozený oprávněn podat stížnost.

1.5.6 Nález Ústavního soudu č. 77/2001 Sb.

Do procesní úpravy postavení poškozeného zasáhl podle mého názoru významným způsobem i Ústavní soud jakožto negativní zákonodárce, a to svým náležením č. 77/2001 Sb.³⁷ Stížností podanou Ústavnímu soudu České republiky se stěžovatelka domáhala zrušení ust. § 44 odst. 2 TŘ ve znění před novelou provedenou zákonem č. 77/01 Sb. (účinnou od 23. 2. 2001). Napadené ustanovení umožňovalo krajskému soudu, aby v řízeních o trestných činech náležejících do jeho příslušnosti (ust. § 17 odst. 1 TŘ), rozhodl o účasti poškozeného podle povahy projednávané věci. Ústavní soud došel k závěru, že v první řadě zde byla zjevná disproporcionalita mezi oprávněními okresních a krajských soudů, kdy okresní soudy takovým právem nedisponovaly, což ve svých důsledcích vyvolávalo neodůvodněnou nerovnost účastníků řízení pro uplatňování jejich práv v řízení před okresním a krajským soudem. V druhé řadě „vycházel Ústavní soud z toho, že (...) poškozený je podle právní úpravy trestního řízení České republiky samostatnou stranou řízení s poměrně rozsáhlými procesními právy, jež se neomezují pouze na právo na náhradu škody. Z toho vyplývá, že má právo se trestního řízení účastnit a v jeho rámci uplatňovat

³⁷ Nález Ústavního soudu č. 77/2001 Sb. ze dne 31. 01. 2001, sp. zn. Pl. ÚS 6/2000.

procesní práva, vymezená trestním řádem. Napadené ustanovení § 44 odst. 2 trestního řádu dává krajskému soudu právo o účasti poškozeného rozhodovat "podle povahy projednávané věci". Přestože v konkrétním případě jistě může nastat situace, kdy účast poškozeného (poškozených) v trestním řízení skutečně může ohrožovat jeho samotný smysl a vést k negativním důsledkům, není možné - z ústavně právního hlediska - bez pochybností plně akceptovat takovou zákonnou úpravu, která umožňuje krajskému soudu rozhodnout o nepřipustnosti účasti poškozeného v trestním řízení i v těch případech, kdy jeho účasti žádný z účelů trestního řízení ohrožen být nemůže. Nelze totiž přehlédnout ani skutečnost, že proti usnesení, kterým je krajský soud oprávněn o nepřipustění poškozeného rozhodovat, nelze podat stížnost a toto usnesení je tedy nepřezkoumatelné.³⁸ Ústavní soud tedy vyslovil protiústavnost předmětného ustanovení, zejména s ohledem na to, že dle jeho názoru porušovalo právo poškozeného na spravedlivý proces (čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, dále jen „LZPS“), právo poškozeného na projednání věci v jeho přítomnosti (čl. 38 odst. 2 LZPS) a současně byl dle jeho názoru porušován ústavní princip rovnosti účastníků řízení (čl. 37 odst. 3 LZPS), a napadené ustanovení § 44 odst. 2 TR tedy zrušil.

1.5.7 Novela trestního řádu č. 265/2001 Sb.

Novela trestního řádu č. 265/2001 Sb. (účinná od 1. 1. 2002) významně zasáhla do institutu poškozeného. Pro svůj rozsah bývá označována jako tzv. „velká novela“. Předně bylo zpřesněno vymezení poškozeného v ust. § 43 TR vložím druhého odstavce, který zní: „Za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem.“ M. Růžička a kol.³⁹ k tomuto uvádí, že nově formulované ustanovení vycházelo z konstantní judikatury a připomíná, že dle komentáře k trestnímu řádu bylo snahou zákonodárce zpřesnění pojmu poškozený, čímž však nedošlo k zúžení tohoto pojmu, neboť vzniklá škoda (újma) musela být i dle předcházejícího pojetí v příčinné souvislosti s trestným

³⁸ Srov. odůvodnění nálezu Ústavního soudu č. 77/2001 Sb. ze dne 31. 01. 2001, sp. zn. Pl. ÚS 6/2000.

³⁹ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 225.

činem a musela být kryta zaviněním pachatele. Naopak, dle názoru J. Jelínka⁴⁰ tato nová právní úprava pojem poškozeného zúžila, což v konečném důsledku může způsobit vyloučení určité osoby jako poškozeného v trestním řízení na základě účelových, subjektivních kritérií bez možnosti věcného přezkoumání takového postupu. Odůvodnění takové právní úpravy v důvodové zprávě k vládnímu návrhu zákona, tedy, že zákonné vymezení poškozeného, které bylo dosud chápáno široce (zejména tam, kde byl trestný čin spáchán ke škodě státu nebo blíže neurčeného počtu osob), mělo být tímto krokem zpřesněno v tom smyslu, aby za poškozeného nebyl považován ten, kdo byl jednáním pachatele postižen až zprostředkovaně nebo se za poškozeného pouze označoval, nemůže dle názoru J. Jelínka⁴¹ ve světle námitek proti takové právní úpravě obstát.

Druhý vliv novely na výklad pojmu poškozeného se vztahuje k institutu narovnání. Pro účely narovnání nepřísluší práva poškozeného tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody. Nové ustanovení § 310a TŘ tak vylučuje právního nástupce poškozeného (například dědice poškozeného nebo pojišťovnu, která nahradila škodu způsobenou trestným činem) z možnosti vykonávat práva poškozeného v řízení o narovnání.⁴²

Novela z roku 2001 s sebou přinesla řadu dalších ustanovení, a to nový odstavec 4, který byl vložen do ust. § 43 TŘ, zakotvující právo poškozeného vzdát se svých procesních práv výslovným prohlášením orgánu činnému v trestním řízení, a nově formulované ust. § 44 odst. 2 TŘ⁴³. Posledně citované ustanovení zavedlo institut společného zmocněnce, kterého mají poškození povinnost si zvolit v případě, že je jejich počet mimořádně vysoký (zejména v trestních řízeních týkajících se závažné hospodářské nebo majetkové kriminality) a jednotlivým výkonem jejich práv by mohl být ohrožen rychlý průběh trestního stíhání. Společný zmocněnec vykonává práva poškozených, které zastupuje, včetně uplatnění nároku na náhradu škody v trestním

⁴⁰ JELÍNEK, J. *Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány*. Kriminalistika, 2003, č. 2, s. 114.

⁴¹ Tamtéž, s. 113.

⁴² JELÍNEK, J. *Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001*. Kriminalistika, 2002, č. 1, s. 30.

⁴³ Původní znění daného ustanovení bylo zrušeno nálezem Ústavního soudu č. 77/2001 Sb. K tomuto více v kapitole 1.5.6. *Nález Ústavního soudu č. 77/2001 Sb.*

řízení. Názory na tuto právní úpravu se napříč odbornou veřejností značně lišily. Zatímco F. Novotný a kol.⁴⁴ hodnotil úpravu veskrze pozitivně, když poukazoval na to, že novela usiluje o řešení problémů v řízeních s velkým počtem poškozených, které při respektování procesních práv poškozených ze strany orgánů činných v trestním řízení kladou obrovské nároky na financování trestního řízení státem (např. vyrozumívání o úkonech a rozhodnutích), J. Jelínek⁴⁵ upozorňuje na vágnost a výkladovou problematičnost termínu „mimořádně vysoký počet poškozených“, jakož i na možnost účelového vyloučení poškozeného z trestního řízení (např. za situace, kdy poškození pocházejí z různých částí republiky, je pro ně alternativa vzájemně se kontaktovat a dohodnout na společných zmocněncích značně ztížená, ne-li nemožná). Na důsledky, které s sebou přineslo nové znění ust. § 44 odst. 2 TrŘ upozorňuje i V. Čeplová⁴⁶, podle níž citované ustanovení tak, jak je koncipováno, poškozené ve výkonu jejich práv omezuje, když nařizuje, že pokud poškození nebudou vykonávat svá práva prostřednictvím (společného) zmocněnce, pak svoje právo – zejména právo na náhradu škody – uplatnit nemohou vůbec. Zásadní problém ale V. Čeplová spatřuje v ekonomické oblasti, v důsledcích plynoucích z povinnosti k náhradě nákladů poškozeného, v otázce, kdo vlastně tyto náklady ponese, a především v otázce výpočtu výše těchto nákladů a z toho vyplývající překvapivé skutečnosti, že v řadě trestních kauz, v nichž je počet poškozených mimořádně vysoký, by mohlo teoreticky dojít k situaci, že poškození, ačkoli by obžalovanému již v přípravném řízení k zajištění nároku poškozeného byl zajištěn majetek v dostatečné výši, by mnohdy na náhradu škody, o které již pravomocným rozsudkem bylo rozhodnuto, jednoduše „nedosáhli“ právě z důvodu institutu „povinného zmocněnce poškozeného“. Tato skutečnost vyplývá především z ust. § 154 TrŘ, podle něhož v případě pravomocného odsouzení má náklady zmocněnce poškozeného uhradit odsouzený. V trestních kauzách, v nichž figurují stovky, nebo až tisíce poškozených, totiž může dojít k paradoxní situaci, kdy odměna zmocněnců poškozených přesáhne částku představující přiznanou náhradu škody těmto poškozeným. V těchto případech pak nastupuje zásadní otázka, a to, jestli

⁴⁴ NOVOTNÝ, F., RŮŽIČKA, M. a kol. *Trestní kodexy (trestní zákon, trestní řád) a související předpisy (komentář)*. 2. vyd. Praha: Eurounion, 2002, s. 578.

⁴⁵ JELÍNEK, J. *Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány*. Kriminálnístka, 2003, č. 2, s. 112.

⁴⁶ ČEPOVÁ, V. *Výše odměn zmocněnce v adhezním řízení v případech mimořádně vysokého počtu poškozených (§44 odst. 2 TrŘ) – nový druh trestu?* Kriminálnístka, 2008, č. 4, s. 111 – 114.

poškozený tím, že je nucen vykonávat svá práva prostřednictvím zmocněnce, dosáhne na přisouzený nárok na náhradu škody. Pokud se nad tím zamyslíme, nabízí se odpověď, že poškozený na přisouzený nárok dosáhnout nemůže, pokud bude odsouzenému uložena povinnost k úhradě nákladů na obhájce, který jej ve věci zastupoval, a zároveň povinnost uhradit náklady na společné zmocněnce poškozených. S ohledem na tyto skutečnosti jsem toho názoru, že povinností poškozeného vykonávat svá práva podle ust. § 44 odst. 2 TŘ výhradně prostřednictvím svých zmocněnců, jsou tito poškození na svých právech v konečném důsledku zkráceni.

Předchozí praxe při doručování písemností se odrazila v novém ust. § 45a TŘ, dle něž se veškeré písemnosti určené poškozenému doručují na adresu, kterou poškozený uvedl. Má-li zmocněnce, doručuje se pouze jemu; to neplatí, jestliže se poškozenému zasílá výzva, aby osobně něco vykonal. Zákonodárce dále nově umožnil poškozenému, který uplatnil nárok na náhradu škody, dosáhnout (kvalifikované) právní pomoci poskytované zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu, pokud to odůvodňují jeho majetkové poměry (srov. ust. § 51a TŘ), podat stížnost proti konečným rozhodnutím v přípravném řízení, tj. stížnost proti usnesení o zastavení trestního stíhání (srov. ust. §171 odst. 2 TŘ) a stížnost proti usnesení o postoupení věci jinému orgánu (srov. ust. §172 odst. 3 TŘ), současně mu ale nepřiznal možnost podat stížnost proti usnesení o přerušení trestního stíhání (i když by se to s výše uvedeným souborem nových procesních práv zdálo logické). Citovaná novela přiznala poškozenému rovněž právo podat stížnost proti usnesení o schválení narovnání v předběžném projednání obžaloby (srov. ust. § 188 odst. 3 TŘ), v hlavním líčení (srov. ust. § 223a odst. 2 TŘ) i mimo hlavní líčení (srov. ust. § 231 odst. 2 TŘ). Poškozeného bylo dále třeba poučit o podstatě institutu narovnání a o jeho právech (srov. ust. § 310 odst. 2 TŘ). Současně byla nově zakotvena povinnost státního zástupce vyrozumět o podání obžaloby poškozeného (srov. ust. § 176 odst. 1 TŘ), tato povinnost se však již neuplatnila ve vztahu k jeho případnému zmocněnci.

Další významná změna se dotkla institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného. Nově byl tento institut vyjádřen ve dvou ustanoveních – ust. § 163 a ust. § 163a TŘ. Výčet taxativně vyjmenovaných trestných činů, u nichž je podmínkou

zahájení trestního stíhání, resp. pokračování v něm, souhlas poškozeného, byl rozšířen o další trestné činy. Jednalo se zejména o kvalifikované skutkové podstaty trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti. Zároveň byly stanoveny podmínky, za nichž se tento institut neuplatní (srov. ust. § 163a TŘ). Orgány činné v trestním řízení měly nově povinnost poškozeného písemně poučit o tom, že po marném uplynutí lhůty k vyjádření, zda souhlasí s trestním stíháním (ust. § 163 TŘ), nelze souhlas s trestním stíháním dát (srov. ust. § 163a odst. 2 TŘ). Přestože se zákonodárce v novele věnoval právní úpravě institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného poměrně podrobně, nebyl tento institut z hlediska bezproblémové aplikační praxe bezesporu dotáhnut do konce. Výzvou pro budoucí zákonodárce zůstal jak nahodilý výběr trestných činů, u nichž se uplatní trestní stíhání se souhlasem poškozeného, tak existence příbuzenského poměru jako podmínka aplikace tohoto institutu.⁴⁷

„Velká novela“ trestního řádu z roku 2001 je významná především tím, že přinesla řadu změn výrazně posilujících postavení poškozeného v trestním řízení, které vyrovnaly procesní pozici poškozeného jako strany trestního řízení s (dosud výhodnějším) procesním postavením obviněného. Současně je však nutno říci, že mnohé de lege ferenda navrhované náměty zákonodárce ani do této novely trestního řádu nezahrnul (např. právo poškozeného na informace o spáchaném skutku, osobě obviněného nebo odsouzeného, o odsouzení, trestu, výkonu trestu odnětí svobody a propuštění obviněného nebo odsouzeného a o možnostech náhrady škody způsobené trestným činem, právo na informace potřebné pro uplatnění procesních práv poškozeného a pro jeho odškodnění, právo poškozeného na důstojné zacházení v průběhu trestního řízení, právo podat odvolání do výroku rozsudku o vině a trestu, právo podat odpor proti trestnímu příkazu, apod.⁴⁸).

1.5.8 Novela trestního řádu č. 181/2011 Sb.

Novela trestního řádu z roku 2011 (zákon č. 181/2011 Sb. účinný od 1. 7. 2011) znamenala přiblížení práv poškozeného v adhezním řízení k právům, které má žalobce

⁴⁷ JELÍNEK, J. *Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001*. Kriminalistika, 2002, č. 1, s. 33.

⁴⁸ Více k tomuto tématu např. JELÍNEK, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: KAROLINUM, nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998, s. 161 - 180.

v civilním řízení. Dle důvodové zprávy bylo základním smyslem této novely rozšíření práv osob poškozených trestným činem a umožnění rozhodnutí o náhradě nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení již v samotném průběhu trestního řízení. Do účinnosti této novely měl totiž poškozený právo uplatňovat v trestním řízení pouze náhradu majetkové újmy, tj. škody objektivně vyjádřitelné v penězích. Případná náhrada újmy nemajetkové, popř. přiměřeného zadostiučinění, byla doposud předmětem civilního řízení, přičemž možnosti podat žalobu na ochranu osobnosti dle ust. § 13 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „OZ“) poškození příliš často nevyužívali, ať už z důvodu prožitého traumatu a s tím související snahou na celou záležitost co nejdříve zapomenout, či z důvodu nízkého právního vědomí.

Nově byla tedy legální definice poškozeného obsažená v ust. § 43 odst. 1 TŘ rozšířena tak, že poškozeným je *„ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil“*. Poškozený tak bude oprávněn domáhat se nejen náhrady škody, jež mu byla trestným činem způsobena, ale také náhrady nemajetkové újmy, jež mu byla trestným činem způsobena, a vydání bezdůvodného obohacení v adhezním řízení. Současně došlo v uvedeném smyslu k přizpůsobení ust. § 43 odst. 3, ust. § 228 a ust. § 229 TŘ a dalších ustanovení trestního řádu dosud hovořících jen o náhradě majetkové škody.

Za zmínku rovněž stojí dopad novely na ust. § 73a TŘ upravující institut peněžité záruky. Až dosud sloužila peněžitá záruka toliko jakožto prostředek k nahrazení vazby. Novela trestního řádu provedená zákonem č. 181/2011 Sb. rozšířila funkci peněžité záruky o možnost nahradit složenou peněžitou zárukou za vazbu pohledávku poškozeného. Přijaté řešení by bylo možno zcela jistě považovat za správné, kdyby zákonodárce nepreferoval v první řadě zaplacení peněžitého trestu nebo nákladů trestního řízení obviněným, a teprve posléze, po splnění těchto povinností, se může poškozený ucházet o zaplacení svého nároku na náhradu škody nebo

nemajetkové újmy v penězích, pokud ovšem z případné záruky něco zbude (srov. ust. § 73a odst. 6 a 7 TR).⁴⁹

1.5.9 Novela trestního řádu č. 193/2012 Sb.

Zákon č. 193/2012 Sb. zavedl do českého právního řádu dohodovací řízení. Dohoda o vině a trestu, jakožto nejmladší forma odklonu v trestním řízení a zvláštní typ řízení před soudem, posiluje roli procesních stran v trestním řízení. S účinností od 1. 9. 2012 tak mohou v přípravném řízení obviněný (povinně zastoupený obhájcem), státní zástupce a v případech stanovených zákonem i poškozený uzavřít úmluvu obsahující popis skutku, o kterém obviněný prohlásí, že jej spáchal, výměru trestu, resp. jiné sankce, a náhradu škody (nemajetkové újmy v penězích, vydání bezdůvodného obohacení), kterou státní zástupce předloží soudu ke schválení. Pokud soud s dohodou souhlasí, schválí ji bez dokazování viny odsuzujícím rozsudkem ve veřejném zasedání, a uloží trest. Možnost podat odvolání je omezena jen na případy, kdy rozsudek schvalující sjednanou dohodu o vině a trestu není v souladu s dohodou o vině a trestu, jejíž schválení státní zástupce navrhl.⁵⁰ Právo podat odvolání proti tomuto rozsudku zákon umožňuje za určitých okolností i poškozenému, který uplatnil nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Důvodem pro podání odvolání je toliko nesprávnost výroku o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení, vyjma případu, kdy poškozený v dohodě o vině a trestu souhlasil s rozsahem a způsobem náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo vydáním bezdůvodného obohacení a tato dohoda byla soudem schválena v podobě, s níž souhlasil. V souvislosti s nově přijatou procesní úpravou má poškozený, který uplatnil řádně a včas své nároky, právo na doručení opisu dohody o vině a trestu, jakož i právo být vyrozuměn o konání jednání o dohodě o vině a trestu. Důvodová zpráva k novele trestního řádu vyzdvihuje výhody tohoto právního institutu pro poškozeného; mají jimi být větší prostor pro procesní iniciativu, vyšší naděje pro uspokojení poškozeného a v neposlední řadě ochrana oběti před sekundární viktimizací, protože již nebude muset opakovaně svědčit v řízení před soudem a nebude

⁴⁹ JELÍNEK, J. *Poškozený, náhrada škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení v novele trestního řádu 2011*. Kriminálnístka, 2011, č. 4, s. 270 – 271.

⁵⁰ JELÍNEK, J. *Dohodovací řízení v trestním procesu a otázky souvisící*. Bulletin advokacie, 2012, č. 10, s. 19 – 25.

tak znovu vystavena stresu vyplývajícímu z veřejného projednávání všech detailů trestného činu, jehož se stala obětí.

1.5.10 Novela trestního řádu č. 45/2013 Sb.

Do právní úpravy poškozeného výrazně zasáhla novela trestního řádu provedená zákonem č. 45/2013 Sb., kterou došlo k prohloubení procesních práv poškozeného jako subjektu a strany trestního řízení. Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (dále jen „zákon o obětech trestných činů“ nebo „ZOTČ“) má dělenou účinnost. Část zákona obsahující právní normy vztahující se k subjektům poskytujícím pomoc obětem trestných činů nabyla účinnosti dne 1. dubna 2013. Účinnost ustanovení upravujících práva oběti, včetně práva na peněžitou pomoc, byla společně se zbývajícími ustanoveními zákona stanovena na 1. srpna 2013.⁵¹

První skupina novelizací se dotýká postavení poškozeného, který je zároveň obětí podle zákona o obětech trestných činů⁵². Do ust. § 43 TŘ bylo vloženo nově oprávnění poškozeného, který je zároveň obětí trestného činu podle zákona o obětech trestných činů, učinit prohlášení o tom, jaký měl spáchaný trestný čin dopad na jeho dosavadní život. Písemné prohlášení učiněné v předsoudním stadiu trestního řízení má v řízení před soudem povahu listinného důkazu. Konkrétní realizací tohoto ustanovení je pak oprávnění poškozeného žádat umožnění ústního prohlášení o dopadu trestného činu na jeho dosavadní život v hlavním líčení (nejpozději v rámci závěrečné řeči), a to i tehdy, pokud prohlášení učinil již písemně. Pokud se poškozený v rámci ústního prohlášení odchýlí od jeho rámce, předseda senátu má možnost prohlášení přerušit, obdobně jako může přerušit závěrečnou řeč obžalovaného. Procesním oprávněním poškozeného koreluje povinnost orgánů činných v trestním řízení poučit poškozeného, má-li postavení oběti podle zákona o obětech trestných činů, o právech podle tohoto zákona a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění. Daná povinnost orgánů činných v trestním řízení se odráží jednak v zásadách trestního řízení (srov. ust. § 2 odst. 15 TŘ), jednak byla zakotvena do ust. § 46 TŘ.

⁵¹ JELÍNEK, J. *Poškozený, jeho procesní práva a ochrana po novele trestního řádu provedené zákonem o obětech trestných činů*. Kriminalistika, 2013, č. 3, s. 161 – 162.

⁵² K pojmu poškozeného a oběti trestného činu je pojednáno více v kapitole 2.2 *Odlišení pojmu poškozeného a oběti trestného činu*.

Další skupina změn se vztahuje na ochranu poškozeného – oběti trestného činu před sekundární viktimizací, která by mu hrozila jako svědkovi v trestním řízení. V této souvislosti byly v trestním řádu upraveny normy o výsledku svědka stanovením pravidel výsledku (srov. ust. § 101 odst. 2 a 3 TR), zvýšením věkové hranice z 15 na 18 let v úpravě výsledku svědka mladšího patnácti let o okolnostech, jejichž ožívování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat jeho duševní a mravní vývoj a zakotvením povinnosti klást osobě mladší než 18 let otázky pouze prostřednictvím orgánu činného v trestním řízení (srov. ust. § 102 TR). Novelizována byla rovněž ustanovení vztahující se k protokolaci. Na žádost poškozeného, jeho zmocněnce, zákonného zástupce, důvěrníka, jakož i svědka a opatrovníka, se do protokolu o provedeném úkonu neuvedou jejich osobní údaje, není-li to nezbytné pro dosažení účelu trestního řízení. Do protokolu o výsledku osoby poškozené nebo svědka bude tedy uváděno pouze jméno a příjmení, ostatní údaje jsou na základě jejich žádosti vedeny tak, aby se s nimi mohli seznamovat pouze orgány činné v trestním řízení a úředníci Probační a mediační služby činní v dané věci.⁵³ V souvislosti s danou úpravou se nabízí otázka, zda tímto opatřením nemůže docházet k přílišnému omezení práva obhajoby. P. Šámal⁵⁴ odkazuje na soulad s judikaturou obecných soudů, Ústavního soudu i Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“)⁵⁵, z níž vyplývá, že „vzhledem k důležitému postavení, jaké zaujímá v demokratické společnosti právo na řádný chod spravedlnosti, může být jakékoli opatření omezující práva obhajoby přijato jen tehdy, je-li absolutně nezbytné“.⁵⁶ V první řadě je tedy třeba, aby byl kladen důraz na ústavněprávní zásadu spravedlivého procesu (čl. 36 LZPS), jejímž odrazem je nalezení rovnováhy mezi zájmy poškozených a dalších osob a funkcí obhajoby.

Do kategorie nově zakotvených ustanovení dotýkajících se ochrany poškozeného by dle mého názoru měl být řazen institut **předběžných opatření**. Tento byl do trestního řádu zaveden se záměrem ochrany poškozeného, osob mu blízkých, zabránění obviněnému v páchání trestné činnosti a zajištění účinného provedení

⁵³ Touto úpravou nebylo dotčeno ustanovení o utajeném svědkovi (ust. § 55 odst. 2 TR).

⁵⁴ Srov. JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. 1. vyd. Praha: Leges, 2012, s. 31 – 38.

⁵⁵ Srov. např. nález ÚS ČR ze dne 12. října 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94, nález ÚS ČR ze dne 3. března 1999, sp. zn. III. ÚS 210/98.

⁵⁶ JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. 1. vyd. Praha: Leges, 2012, s. 35.

trestního řízení. Jak uvádí J. Jelínek⁵⁷, jde zejména o ochranu před prohlubováním primární viktimizace a prevenci před sekundární či opakovanou viktimizací. Tato ochrana se uskutečňuje zejména omezením kontaktu mezi pachatelem trestného činu a jeho obětí. Předběžná opatření mohou být aplikována již v průběhu trestního řízení, je-li naléhavá potřeba chránit poškozeného (oběť trestného činu) a jemu blízké osoby nebo potřeba chránit společnost, k čemuž dochází zejména v souvislosti s tzv. domácím násilím nebo nebezpečným pronásledováním (tzv. stalking). Dalšími kriminogenními faktory, které vedly k přijetí této právní úpravy, byl nárůst specifické formy trestné činnosti vázané na sportovní utkání, kulturní a jiné společenské akce nebo zábavní centra. Předběžná opatření jsou v trestním řádu stanovena taxativně a podle povahy a závažnosti trestné činnosti, osoby obviněného a zájmů poškozeného bude možno uložit i více druhů předběžných opatření, resp. bude možno změnit předběžné opatření. Oprávnění nařídít předběžná opatření náleží soudu a v přípravném řízení předsedovi senátu na návrh státního zástupce nebo státnímu zástupci (to však pouze v případech, kdy předběžné opatření neznamena výrazný zásah do osobní svobody obviněného). Při ukládání je nutno respektovat zásadu subsidiarity a proporcionality.

Dle důvodové zprávy k vládnímu návrhu zákona o obětech trestných činů je smyslem těchto omezení především chránit poškozeného, což vyplývá ze samotné dikce některých druhů předběžných opatření (např. zákaz styku s poškozeným, osobami jemu blízkými nebo s jinými osobami, zejména svědky, zákaz vstoupit do společného obydlí obývaného s poškozeným a jeho bezprostředního okolí a zdržovat se v takovém obydlí). Současně je však v zájmu samotného obviněného, aby tato předběžná opatření byla náležitě prosazována; v opačném případě si může stíhaný obviněný přivodit proti sobě použití mnohem závažnějších (zajišťovacích) prostředků, např. uvalení předstižné vazby dle ust. § 67 písm. c) TŘ. Trvání předběžných opatření je omezeno na dobu, dokud to vyžaduje jejich účel⁵⁸, obviněný má však kdykoliv právo požádat o zrušení předběžného opatření.

⁵⁷ JELÍNEK, J. *Předběžná opatření v trestním řízení*. 2013. Dostupné na: <http://www.bulletin-advokacie.cz/predbezna-opatreni-v-trestnim-rizeni>.

⁵⁸ Jedinou výjimku tvoří předběžné opatření spočívající v zákazu výkonu konkrétně vymezené činnosti, který nesmí přesáhnout dobu trvání šesti měsíců.

Poslední kategorie změn reflektuje práva přiznaná poškozenému, která mají do značné míry vyrovnat postavení poškozeného v trestním řízení s postavením obviněného v trestním řízení. V tomto smyslu byla do trestního řádu vložena povinnost orgánů činných v trestním řízení doručit poškozenému opis usnesení o zahájení trestního stíhání (uvedené se však uplatní pouze v případě, že o to poškozený výslovně požádá a jeho pobyt nebo sídlo jsou známé), doplněna právní úprava o umožnění poškozenému (který podal návrh podle ust. § 43 odst. 3 TŘ) seznámit se s výsledky vyšetřování a učinit návrhy na jeho doplnění nebo deklarováno právo poškozeného a jeho zmocněnce osobně se zúčastnit hlavního líčení.

Novela se dotkla i postavení a práv zmocněnce poškozeného, kterým se může nově stát i právnická osoba. Poškozený je oprávněn vybrat si zmocněnce z registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů podle zákona o obětech trestných činů. Zmocněnce poškozeného je však třeba odlišovat od důvěrníka. Podle zákona o obětech trestných činů je důvěrníkem fyzická osoba, která poskytuje oběti potřebnou, zejména psychickou pomoc a doprovází poškozeného (oběť) k úkonům trestního řízení a k podání vysvětlení a má právo zúčastnit se hlavního líčení i v případě vyloučení veřejnosti. Tato osoba může být zároveň zmocněncem. Rozdíl mezi zmocněncem a důvěrníkem spočívá v tom, že důvěrník, na rozdíl od zmocněnce, nemůže vykonávat za poškozeného procesní práva, ale pouze poskytuje oběti podporu v průběhu řízení. Zmocněnec je oprávněn činit za poškozeného návrhy a podávat za něj žádosti a opravné prostředky, mimo to mu byla novelou přiznána práva obdobná obhájci obviněného, čímž došlo ke zvýšení kontradiktornosti trestního řízení. Zmocněnec tak může být přítomen od zahájení trestního stíhání při vyšetřovacích úkonech, jimiž se mají objasnit skutečnosti důležité pro uplatnění práv osob, které zastupuje, a jejich výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem. Omezen v tomto právu je tam, kde by jeho přítomností mohl být zmařen účel trestního řízení nebo nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění o něm zajistit. Může obviněnému i dalším vyslychaným osobám klást otázky a vznášet námitky proti způsobu provádění úkonu. K realizaci tohoto oprávnění však musí zmocněnec oznámit policejnímu orgánu, že se chce účastnit vyšetřovacího úkonu.

Další posílení práv poškozeného spočívá v rozšíření možnosti bezplatného zastoupení, popř. zastoupení za sníženou odměnu, týkající se určitých skupin poškozených v trestním řízení. V případě, že v zákoně vyjmenované zvláštní kategorie obětí a poškozený mladší osmnácti let osvědčí nedostatek finančních prostředků k úhradě nákladů vzniklých při brání zmocněnce, bude mu poskytnuto bezplatné právní zastoupení, resp. zastoupení za sníženou odměnu. Vzhledem k tomu, že u osob mladších osmnácti let je bezplatné právní zastoupení vázáno na pojem poškozeného, musí oběť trestného činu splňovat podmínky podle ust. § 43 TR.⁵⁹ Současně bylo navrženo, aby právo poškozeného na úhradu nákladů souvisejících s účastí poškozeného v trestním řízení (včetně zmocněnce) bylo posíleno tak, aby soud přiznával tyto náklady i poškozenému, který neuplatnil nárok na náhradu škody anebo mu tento nárok nebyl ani zčásti přiznán (např. pokud byl se svým nárokem odkázán na řízení ve věcech občanskoprávních), nebrání-li tomu povaha věci a okolnosti případu, zejména spoluzavinění poškozeného. V souladu s tím bylo upraveno i moderační právo soudu umožňující mu náhradu přiměřeně snížit. Snížení nelze provést, pokud se jedná o úmyslný trestný čin; kritériem pro posouzení je možný rozpor s principem ekvity (spravedlnosti) v případě přiznání náhrady nákladů poškozenému v celém rozsahu.

Na závěr této kapitoly je nutno dodat, že některé z uvedených změn v právní úpravě postavení poškozeného reflektují po léta navrhované podněty na změny trestního řádu odbornou veřejností⁶⁰. Přestože zákonodárce jejich přijetím posunul úroveň postavení poškozeného, jeho ochrany a procesních práv výrazně kupředu, v současné právní úpravě se stále naskýtá značný prostor pro návrhy na zlepšení jeho postavení. Tyto poznatky často vycházejí z aplikační praxe a neměly by být opomíjeny. Úvahám *de lege ferenda* se tato práce bude věnovat v následující kapitole.

⁵⁹ Z tohoto důvodu nebude za poškozeného považováno dítě u trestného činu zanedbání povinné výživy, pokud mu nebude tímto trestným činem způsobena újma na zdraví.

⁶⁰ Srov. např. JELÍNEK, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, s. 161 – 179; JELÍNEK, J. *Současná trestní politika – co je nejdůležitější?*, in JELÍNEK, J. – GRIVNA, T. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. 1. vyd. Praha: Leges, 2012, s. 11 – 19.

2 Postavení poškozeného podle platné právní úpravy

2.1 Vymezení pojmu poškozeného v kontextu českého právního řádu

Legální definici osoby poškozené nabízí ust. § 43 TR. Podle ust. § 43 odst. 1 TR se za poškozeného považuje „*ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil*“. Vymezení poškozeného se může zdát na první pohled jednoduché, ale je třeba si uvědomit, že pojetí poškozeného dle dikce shora citovaného ustanovení trestního řádu je nutno vykládat jak v kontextu hmotněprávních trestních ustanovení, tak v kontextu ustanovení jiných právních předpisů, zejména občanskoprávních. Ust. § 43 odst. 1 TR pracuje s řadou pojmů, na jejichž přesném výkladu závisí správné označení toho, koho můžeme považovat za poškozeného.

Ublížení na zdraví definuje ust. § 122 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako „TZ“ nebo „*trestní zákoník*“) jako takový stav záležející v poruše zdraví nebo jiném onemocnění, který porušením normálních tělesných nebo duševních funkcí znesnadňuje, nikoli jen po krátkou dobu⁶¹, obvyklý způsob života poškozeného a který vyžaduje lékařské ošetření. Za ublížení na zdraví se považuje i těžká újma na zdraví⁶², jíž se rozumí vážná porucha zdraví nebo jiné vážné onemocnění.

S pojmem ublížení na zdraví pracuje i zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen jako „NOZ“ nebo „*nový občanský zákoník*“), který uvádí prostředky, jimiž škůdce odčiní újmu způsobenou poškozenému. V této souvislosti stojí za připomenutí, že nová soukromoprávní úprava, účinná od 1. 1. 2014, sjednotila terminologii a již nepoužívá označení „škoda na zdraví“⁶³ jako OZ (zákon č. 40/1964 Sb.).

⁶¹ Dle praxe by tato porucha normálních tělesných nebo duševních funkcí měla činit nejméně 7 dnů.

⁶² Ust. § 122 odst. 2 TZ podává taxativní výčet příkladů těžké újmy na zdraví: zmrzačení, ztráta nebo podstatné snížení pracovní způsobilosti, ochromení údu, ztráta nebo podstatné oslabení funkce smyslového ústrojí, poškození důležitého orgánu, zohydění, vyvolání potratu nebo usmrcení plodu, mučivé útrapy, nebo delší dobu trvající porucha na zdraví.

⁶³ Srov. ust. § 444 a násl. OZ.

Majetková škoda není v trestněprávních, ani občanskoprávních předpisech přesně definována. Dle komentáře k ZOTČ⁶⁴ majetková újma (škoda) představuje újmu na majetku poškozené osoby, která zahrnuje skutečnou škodu (*damnum emergens*) a ušlý zisk (*lucrum cessans*). Ve smyslu judikatury Nejvyššího soudu ČR⁶⁵ může být majetkovou škodou jen skutečná škoda, kterou obviněný trestným činem způsobil. Nutno dodat, že k výkladu pojmu majetkové škody svého času výrazně přispělo rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 4. 6. 1962, sp. zn. Pls 1/62⁶⁶, podle něhož je majetkovou škodou „jen škoda, kterou lze vyjádřit v penězích. Není to ovšem vždy jen škoda vzniklá tím, že byl trestným činem ztenčen majetek poškozeného, ale i jiná materiální škoda, pokud její náhradu příslušné předpisy o odškodňování přiznávají (např. náklady léčení, újma vzniklá poškozením věci nebo tím, co poškozenému ušlo, apod.), kterou lze odčinit nebo zmírnit buď uvedením v původní stav, nebo peněžitou náhradou.“ J. Jelínek⁶⁷ k tomu dodává, že majetková škoda ve smyslu trestního práva procesního, jejíž náhrada může být předmětem pohledávky poškozeného v trestním (adhezním) řízení, zahrnuje nejen ty druhy majetkových újem, pro které se v občanském právu užívá označení škoda, ale i nemajetkové újmy, u nichž se připouští v občanském právu jejich vyvážení nebo zmírnění v penězích. Ušlým ziskem se rozumí nerozmnožení (nezvětšení) majetku poškozeného, ke kterému by za normálního chodu věci nedošlo.⁶⁸

Pojem nemajetkové újmy byl do zákonné definice poškozeného ve smyslu ust. § 43 odst. 1 TŘ zakotven novelou č. 181/2011 Sb. Podle právní úpravy účinné do předmětné novely byl poškozený determinován jako ten, komu byla mimo jiné způsobena „morální nebo jiná škoda“. Tento stav neumožňoval, aby o nemateriální újmě, popř. o vydání bezdůvodného obohacení, bylo rozhodováno přímo v trestním řízení. Poškození se tak museli domáhat přiměřeného zadostiučinění občanskoprávní cestou, k čemuž následkem nízkého právního vědomí, či vlivem vidiny zdoluhavého

⁶⁴ JELÍNEK, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 29 – 30.

⁶⁵ Srov. Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 11. 1965, sp. zn. 1 Tz 85/65.

⁶⁶ Směrnice pléna Nejvyššího soudu k výkladu ustanovení trestního řádu o právech a postavení poškozeného v trestním řízení a o náhradě škody způsobené trestným činem (o adhezním řízení).

⁶⁷ JELÍNEK, J. *Nad jednou aktuální otázkou adhezního řízení*. Právo a zákonnost, 1991, č. 4, s. 224.

⁶⁸ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J. a kol. *Občanské právo hmotné 2. díl třetí: závazkové právo*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2009, s. 400.

řízení docházelo jen velmi zřídka. Cílem předložené novely tak bylo umožnit, aby o náhradě nemajetkové újmy – shodně jako o náhradě majetkové škody – mohlo být rozhodnuto již v průběhu trestního řízení a aby předmětem adhezního řízení mohly být rovněž nároky poškozeného vyplývající z toho, že se trestným činem na jeho úkor pachatel bezdůvodně obohatil, což má mít za následek výchovný efekt na pachatele, ale současně, a to především, pozitivní vliv na poškozeného.⁶⁹ Nemajetkovou újmou se tak rozumí jakékoliv příkoří, které se projeví v jiné sféře než majetkové. Typicky se bude jednat o zásahy do osobní sféry poškozeného, o dotčení jeho zájmů v intimní nebo psychické rovině, do rodinných vztahů a podobně, přičemž není ani vyloučen souběh více druhů nemajetkové újmy v různých sférách a právních vztazích. Je potřeba si uvědomit, že byť jde v případě práva na náhradu nemajetkové újmy v penězích o satisfakci v oblasti nemateriálních osobnostních práv, jeho vyjádření peněžním ekvivalentem způsobuje, že jde o osobnostní právo majetkové povahy.⁷⁰ S ohledem na znění ust. § 43 odst. 3 TŘ, že v adhezním řízení je možné navrhnout uložení povinnosti obviněnému nahradit nemajetkovou újmu jen v penězích, nepřichází nepeněžní reparace nemajetkové újmy v trestním řízení v úvahu (k tomuto srov. ust. § 2951 odst. 2 NOZ, ust. § 13 OZ).

Bezdůvodné obohacení je dle nové občanskoprávní úpravy chápáno jako získání majetkového prospěchu plněním bez právního důvodu, plněním z právního důvodu, který odpadl, protiprávním užitím cizí hodnoty nebo tím, že za toho, kdo se na úkor jiného bez spravedlivého důvodu obohatil, bylo plněno, co měl po právu plnit sám (srov. ust. § 2991 NOZ). V majetkové sféře poškozeného se bezdůvodné obohacení projeví tím, že dojde ke zmenšení jeho majetku, nebo tím, že nedojde ke zvětšení jeho majetku, ač se tak mělo po právu stát. Jinými slovy, zatímco pachatel se na úkor poškozeného obohatil bez existujícího právního důvodu, poškozenému vzniká škoda.

Škoda způsobená trestným činem, jímž došlo k ublížení na zdraví, způsobení majetkové škody, nemajetkové újmy či k obohacení pachatele na úkor poškozeného

⁶⁹ Důvodová zpráva k novele trestního řádu č. 181/2011 Sb.

⁷⁰ Srov. rozsudek velkého senátu občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 12. 11. 2008, sp. zn. 31 Cdo 3161/2008.

(bezdůvodnému obohacení) musí být v **příčinné souvislosti** se skutkem, který je uveden v žalobním návrhu, na jehož podkladě je obviněný stíhán.

Široké pojetí poškozeného korigují dvě omezení. Předně se jedná o negativní vymezení poškozeného, které podává ust. § 43 odst. 2 TŘ. Podle tohoto ustanovení se za poškozeného nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak újma není způsobena zaviněním pachatele a současně nevznikla jako následek projednávaného trestného činu, tedy jako protiprávního úkonu ve smyslu příslušného hmotněprávního předpisu. Provedeným dokazováním musí být bezpečně prokázáno, že mezi trestným činem pachatele (obviněného, obžalovaného) a škodou, nemajetkovou újmou nebo bezdůvodným obohacením jako následkem existuje objektivní příčinná souvislost, ke které sice musí přistoupit v případě trestného činu vždy zavinění, ale zároveň je nutno příčinnou souvislost od zavinění odlišovat, poněvadž příčinná souvislost (kauzální nexus) je vztahem nezávislým na vědomí a vůli pachatele (obviněného, obžalovaného).⁷¹ Další omezení ve vztahu k chápání pojetí poškozeného vyplývá z ust. § 310a TŘ, které stanoví, že „*pro účely narovnání nepřisluší práva poškozeného tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody nebo vydání bezdůvodného obohacení. Toto ustanovení tak vylučuje právního nástupce poškozeného z možnosti vykonávat práva poškozeného v řízení o narovnání*“.⁷²

2.2 Odlišení pojmu poškozeného a oběti trestného činu

Pojem poškozeného je nutno odlišovat od pojmu **oběti trestného činu**. V mezinárodních dokumentech byl pojem oběti definován v *Deklaraci základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci (Declaration of the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power)* přijaté na VII. kongresu OSN o předcházení trestné činnosti a zacházení s pachateli trestných činů v roce 1985 v Miláně. Deklarace stanoví minimální standard pro zacházení s oběťmi trestných činů. Článek první citované Deklarace zahrnuje pod pojem oběť osoby, kterým byla způsobena, ať již individuálně, či kolektivně, škoda fyzická,

⁷¹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. BECK, 2013, s. 518.

⁷² JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Leges, s.r.o., 2013, s. 268-9.

psychická, majetková včetně citového strádání, a to v návaznosti na jednání nebo opomenutí v rozporu s národními trestními zákony, počítaje v to zákony zakazující zneužití moci. Taková osoba se může považovat za oběť bez ohledu na to, jestli byl „provinilec“ odsouzen či dokonce odhalen. Termínem oběť se za určitých okolností mohou označovat i jiné osoby než oběť přímá. Za oběť se ve smyslu shora citované Deklarace rovněž považují nejbližší členové rodiny, nebo osoby závislé na přímé oběti a osoby, které utrpěly škodu tím, že pomáhaly oběti anebo které se ocitly v obtížném postavení při zabraňování viktimizace.⁷³ Deklarace je považována za základní mezinárodní dokument o obětech trestných činů a významně ovlivnila tvorbu následných mezinárodních dokumentů.

Do českého právního řádu byl pojem oběti poprvé zaveden zákonem č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti (dále jen „*zákon o poskytnutí peněžité pomoci*“), účinným od 1. ledna 1998⁷⁴. Obětí byla ve smyslu ust. § 2 odst. 1 a odst. 2 zákona o poskytnutí peněžité pomoci chápána jednak fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví, jakož i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, jestliže této osobě zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat. Z uvedeného je zřejmé, že pojem oběti trestného činu byl vymezen velmi úzce a byl spjat se zásahem do tělesné integrity člověka.

Dle současné právní úpravy je nutno pojem oběti trestného činu hledat v zákoně o obětech trestných činů (zákon č. 45/2013 Sb.). Autoři publikace Trestního práva procesního⁷⁵ poukazují, že pod pojem **oběti přímé** je nutno subsumovat „*fyzickou osobu, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil*“ (srov. ust. § 2 odst. 2 ZOTČ). Český zákon o obětech trestných činů však také rozlišuje pojem **oběti nepřímé**, která je vymezena v ust. § 2 odst. 3 citovaného zákona tak, že za oběť se považuje též příbuzný nebo osoba blízká přímé oběti, která

⁷³ JELÍNEK, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998, s. 32.

⁷⁴ Tento zákon byl zrušen ke dni 1. 8. 2013 zákonem č. 45/2013 Sb.

⁷⁵ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Leges, s.r.o., 2013, s. 269.

v důsledku trestného činu zemřela. Ve smyslu citovaného ustanovení se tak za oběť považuje též příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner nebo druh, je-li osobou blízkou. Je-li těchto osob více, považuje se za oběť každá z nich. Definice oběti přímé v ust. § 2 odst. 2 ZOTČ odpovídá vymezení poškozeného dle ust. § 43 odst. 1 TŘ s tím rozdílem, že k tomu, aby byla osoba považována za oběť, nemusí dojít k účinku trestného činu v podobě vzniku újmy na zdraví, majetkové škody, nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení. Postačí, zůstane-li trestný čin (nebo čin jinak trestný ve smyslu ust. § 2 odst. 1 ZOTČ) ve stádiu přípravy nebo pokusu, nemusí dojít k jeho dokonání. Pojem oběti je v tomto ohledu pojmem širším než pojem poškozeného podle trestního řádu.⁷⁶

Zákon o obětech trestných činů současně vymezuje zvláštní skupinu tzv. **zvlášť zranitelných obětí**, což jsou děti, osoby postižené (fyzicky, mentálně či psychicky nebo smyslovým poškozením, které ve spojení s různými překážkami může bránit plnému a účelnému uplatnění této osoby ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy), oběti trestného činu obchodování s lidmi dle ust. § 168 trestního zákoníku a konečně oběti trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a trestných činů spojených s násilím či pohrůžkou násilí, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy⁷⁷ zejména s ohledem na jejich věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní (srov. ust. § 2 odst. 4 ZOTČ).

Je důležité si uvědomit, s odkazem na definici poškozeného v trestním řádu, že poškozený je pojem čistě procesní. Ačkoli se oba pojmy částečně překrývají, nelze oběť chápat jako stranu trestního řízení ve smyslu ust. § 12 odst. 6 TŘ, ale jako adresáta

⁷⁶ JELÍNEK, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 31.

⁷⁷ Druhotnou újmu vymezuje zákon jako újmu, která nebyla způsobena přímo trestným činem, ale v důsledku přístupu Policie ČR, orgánů činných v trestním řízení a dalších osob a orgánů zde uvedených (srov. ust. § 2 odst. 5 ZOTČ). Sekundární viktimizaci pak rozumíme proces, v jehož průběhu či důsledku vzniká druhotná újma.

zvláštní péče ze strany státu. Dle důvodové zprávy k zákonu č. 45/2013 Sb. je pojem oběti ve srovnání s termínem poškozeného užší v tom, že nezahrnuje právnické osoby (včetně státu nebo jeho organizační složky), širší v tom, že se za oběť považují i někteří pozůstalí po oběti. Poškozeným může být i právní nástupce původně poškozené osoby. J. Jelínek⁷⁸ uvádí, že za oběť lze považovat pouze osobu fyzickou, neboť jen fyzická osoba je schopna svými smysly a city vnímat útrapy jí způsobené trestným činem. U právnické osoby nelze v tomto smyslu mluvit o možnosti vzniku druhotné újmy. Takže zatímco u právnické osoby se pouze nahrazuje primární újma (újma vzniklá v bezprostřední souvislosti se spáchaným trestným činem – např. způsobení škody na majetku, zranění osoby, apod.), u fyzické osoby je snahou zabránit i vzniku sekundární újmy. Úvahám, v čem se pojem oběti odlišuje od pojmu poškozený, se věnuje rovněž odborná teorie.⁷⁹

2.3 Poškozený ve vztahu k ostatním subjektům trestního řízení

Subjekty trestního řízení jako činiteli, kteří mohou ovlivňovat průběh trestního řízení a kterým trestní řád dává určitá procesní práva a povinnosti, se rozumí orgány činné v trestním řízení, tj. soud (senát, samosoudce, předseda senátu, soudce), státní zástupce a policejní orgán (ust. § 12 odst. 1 TŘ). Subjektem trestního řízení je rovněž osoba, proti níž se řízení vede (podle stádia trestního řízení a jeho postavení se nazývá podezřelý, obviněný, obžalovaný, odsouzený), jeho obhájce (pokud vykonává vliv na trestní řízení vlastním jménem, což se děje například tehdy, když uplatňuje nárok na odměnu a náhradu výdajů za obhajobu obviněného), poškozený, zúčastněná osoba, osoby s tzv. samostatnými obhajovacími právy (zákonný zástupce, opatrovník, příbuzní obviněného v pokolení přímém, sourozenci, osvojitel, osvojenec, manžel a druh), probační úředník a v řízení proti mladistvým ještě orgán sociálně-právní ochrany dětí. Pro úplnost citovaného výčtu je třeba uvést, že subjektem trestního řízení může být též

⁷⁸ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Leges, s.r.o., 2013, s. 270.

⁷⁹ Kromě výše citovaných se jedná např. o tyto publikace: MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 266 - 267; CÍSAŘOVÁ, D. a kol. *Trestní právo procesní*. 4. vyd. Praha: Linde Praha, 2006, s. 196; RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice* 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 597-604.

svědek, znalec nebo tlumočník, avšak pouze v případě, kdy uplatňují nárok na svědečné, znalečné nebo tlumočné.⁸⁰

Některým ze subjektů trestního řízení zákon navíc přiznává postavení strany. Stranou podle ust. § 12 odst. 6 TŘ se rozumí ten, proti němuž se vede trestní řízení, zúčastněná osoba a poškozený a v řízení před soudem též státní zástupce a společenský zástupce; stejné postavení jako strana má i jiná osoba, na jejíž návrh nebo žádost se řízení vede nebo která podala opravný prostředek. Odborná teorie k tomu uvádí, že pojem strany se vztahuje jen na stádium řízení před soudem. Za stranu jsou tak označovány nejdůležitější subjekty trestního řízení, na jejichž postavení zákonodárci záleží do té míry, že jim určil zvláštní procesní práva, zejména vystupovat vlastním jménem v řízení před soudem, právo aktivně se řízení účastnit, uplatňovat své procesní návrhy, případně i provádět důkazy (srov. ust. § 215 odst. 2 TŘ), vyjadřovat se k provádění úkonů, které tvoří základ meritorního rozhodnutí, podávat opravné prostředky.⁸¹ Tím, že trestní řád přiznává poškozenému status strany, je mu umožněno aktivně se účastnit trestního řízení a napomáhat svými návrhy a zásahy ke správnému zjištění skutkového stavu a správnému rozhodnutí. Zde je však zapotřebí zdůraznit, že poškozený je stranou zcela samostatnou a nezávislou na ostatních stranách, zejména na státním zástupci, a to přesto, že mívá eminentní zájem na výsledku řízení, zpravidla na odsouzení obžalovaného. Na rozdíl od státního zástupce nemusí poškozený vystupovat v trestním řízení nezaujatě a nestranně, ale může tvrdit a prokazovat skutečnosti svědčící pouze v neprospěch obžalovaného.⁸²

Procesní postavení poškozeného je neslučitelné s funkcí jakékoliv jiné osoby v tomtéž trestním řízení; postavení poškozeného však není na překážku tomu, aby byl poškozený slyšen jako svědek. Poškozený bývá velmi často nositelem důkazu a mnohdy je schopen podat v přípravném řízení či v řízení před soudem velmi podstatné svědectví o okolnostech trestného činu a pachateli, neboť vzhledem k jeho statusu poškozeného je zřejmé, že se jej dané trestněprávní jednání muselo bezprostředně dotknout (často bývá předmětem útoku). Zákonodárce tak z důvodu eliminace dopadu trestného činu

⁸⁰ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Leges, s.r.o., 2013, s. 197.

⁸¹ Tamtéž, s. 199 – 200.

⁸² JELÍNEK, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, s. 39 – 41.

na poškozeného přistoupil k zakotvení podstatně podrobnější úpravy způsobu provádění výslechu svědků (zejména poškozených) ohledně jejich osobních údajů a intimních otázek. Z tohoto hlediska bylo v zákoně zdůrazněno, že při výslechu svědka je nutno šetřit jeho osobnost, především pokud jde o jeho osobní údaje a intimní oblast, čímž se rozumí osobní sféra jednotlivce týkající se např. jeho sexuality. Současně zákon při výslechu svědka (poškozeného) vyžaduje, aby otázky směřující k informacím intimní povahy vyslychané osoby bylo možno klást jen, pokud je to nezbytné pro objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení, tedy výlučně jen při objasňování sexuálních trestných činů nebo trestných činů, které nějakým způsobem souvisí s intimní sférou obviněného nebo vyslychané osoby.

Dvojitý status svědka a poškozeného může v praxi vyvolávat určité obtíže při rozhodování jakým způsobem nahlížet na danou osobu, které jednak zákon v ust. §12 odst. 6 TŘ přisuzuje postavení strany trestního řízení se všemi náležejícími právy, a současně jí v některých situacích staví do pozice svědka ve smyslu ust. § 97 a násl. TŘ. Na problematiku, kdy poškozený je současně svědkem, zaměřovaly pozornost D. Císařová a J. Čížková⁸³, podle nichž by případný střet zájmů plynoucí z výslechu poškozeného jako svědka měl být řešen ve prospěch postavení poškozeného jako strany s možností uplatňování všech práv poškozeného, mimo jiné v rámci součinnosti stran při dokazování ve smyslu ust. § 215 TŘ. Jak uvádí J. Jelínek⁸⁴, poškozený vystupující zároveň v postavení svědka musí být poučen současně o právech poškozeného a o právech a povinnostech svědka.

Lze zcela souhlasit s názorem M. Růžičky⁸⁵, že absolutní oddělení postavení poškozeného a svědka není možné, oddělení těchto funkcí se uplatní jen v rozsahu, v jakém to v trestním (přípravném) řízení připadá v úvahu. „*Má-li být např. osoba poškozená trestným činem vyslechnuta v přípravném řízení jako svědek (případně má podat vysvětlení), může nastat omezení některých jejích práv jako poškozeného (typicky práva uvedeného v ust. § 65 odst. 1 TrŘ, a to za podmínek uvedených v ust. § 65 odst. 2*

⁸³ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Poškozený v československém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Iuridica Monographia, 1982, č. XXXVII, s. 40 – 42.

⁸⁴ JELÍNEK, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, s. 47 a 48.

⁸⁵ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 343.

TrŘ). Omezení práv však nemá svůj podklad v postavení jako poškozeného, ale vyplývá z potřeby vyslyšet tuto osobu jako svědka (popř. vyžádat její vysvětlení). Tato okolnost tedy vyvolává „pozastavení“ některých práv poškozeného, kde to plyne z povahy věci, na postavení jako poškozeného z hlediska obecné definice uvedené v ust. § 43 odst. 1 TrŘ, stejně tak jako poškozeného s právem požadovat náhradu škody podle ust. § 43 odst. 3 TrŘ se však nic zásadně nemění.“⁸⁶

Trestní řád (ust. § 44 odst. 1) výslovně stanoví, že oprávnění poškozeného nemůže vykonávat spoluobviněný, a to z důvodu protichůdnosti zájmů. Poškozený jakožto odpůrce obviněného, který mu způsobil škodu nebo nemajetkovou újmu nebo se na jeho úkor trestným činem obohatil, vykonává v trestním řízení svá práva proti obviněnému. Citované ustanovení se však neužije po vyloučení věci ze společného řízení, a to přesto, že v původním řízení vystupovaly dané subjekty trestního řízení jako spoluobvinění.

Poškozený nemůže v témže trestním řízení vystupovat jako znalec poskytující znalecký posudek; v takovém případě by došlo k vyloučení znalce pro poměr k věci. Pro protichůdnost zájmů je rovněž neslučitelné postavení poškozeného a zúčastněné osoby. Konečně postavení poškozeného, který je slyšen jako svědek, se neslučuje s funkcí tlumočnicka v téže trestní věci.⁸⁷

2.4 Poškozený podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZSM“ nebo „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“) pojem poškozeného nevymezuje, a proto je třeba vycházet z obecného vymezení poškozeného v ust. § 43 TŘ. I podle této úpravy se rozlišují dvě kategorie poškozených – poškozený ve smyslu ust. § 43 odst. 1 TŘ a poškozený s právem uplatňovat nárok na náhradu škody ve smyslu ust. § 43 odst. 3 TŘ.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Srov. Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze ze dne 8. 7. 1998, sp. zn. 5 To 46/98.

Jedním ze stěžejních cílů řízení podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže je, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění (ust. § 3 odst. 7 ZSM). Uspokojení zájmů poškozeného je jedna ze základních zásad, na nichž je tento zákon postaven. Konkrétně je pak tato zásada promítnuta do ust. § 45, § 64 odst. 4, § 70 a § 71 ZSM. Podle ust. § 45 ZSM, které vymezuje postavení a práva poškozeného v řízení ve věcech mladistvých, je orgánům činným podle tohoto zákona (tj. policejním orgánům, státním zástupcům a soudům pro mládež) uložena povinnost přihlížet k oprávněným zájmům poškozeného, poučit ho o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění. Souvislost s naplňováním základní zásady podle ust. § 3 odst. 7 ZSM je spatřována v poučování poškozeného o jeho právech, při ukládání výchovných opatření, z nichž některé se bezprostředně dotýkají zájmů poškozeného⁸⁸ již v průběhu řízení v trestních věcech mladistvých a zejména pak při rozhodování, ať už odsuzujícím rozsudkem, nebo při rozhodování v rámci některého ze zvláštních způsobů řízení, tzv. odklonů (podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání nebo odstoupení od trestního stíhání). Při rozhodování o těchto formách odklonů je zejména třeba přihlídnout k tomu, zda mladistvý pachatel splnil jednu z několika podmínek, tj. zda nahradil poškozenému škodu, nemajetkovou újmu v penězích nebo zda vydal bezdůvodné obohacení.⁸⁹ Co se týče poučovací povinnosti, tato se vztahuje pouze na procesní práva a povinnosti poškozeného, nikoli na jiná práva.⁹⁰ Pokud by tomu bylo jinak, byly by porušeny ústavněprávní zásady zachování rovnosti účastníků (čl. 37 odst. 3 LZPS) a nestrannosti vedení soudního řízení (čl. 36 odst. 1 LZPS).

Úprava v ust. § 45 odst. 2 ZSM vychází z toho, že poškozený, jehož adresa pobytu, sídla nebo místa podnikání je známa, musí být příslušným orgánem činným podle tohoto zákona vyrozuměn, jestliže mladistvý prohlásí, že je připraven škodu vzniklou činem nahradit, jinak odčinit nebo přispět k narovnání škodlivých následků činu. Totéž platí v případě, že mladistvý na sebe vezme povinnost, která

⁸⁸ Ve smyslu ust. § 18 odst. 1 písm. d) a e) ZSM může být mladistvému uložena výchovná povinnost, která mimo jiné spočívá v úsilí o vyrovnání s poškozeným a nahrazení škody způsobené proviněním, resp. v odstranění následku provinění mladistvým.

⁸⁹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 417 - 420.

⁹⁰ Srov. Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 21. 5. 1969, sp. zn. 10 Tz 12/69 (R 2/1970).

se bezprostředně dotýká zájmů poškozeného. Vyrozumivací povinnost mají příslušné orgány pouze za předpokladu, že je poškozenému možno doručit na adresu jeho pobytu, sídla nebo místa podnikání. Náhrada škody se děje nejčastěji v penězích. Odčinění nebo přispění k narovnání škodlivých následků činu může mít různé formy, např. finanční kompenzace, osobní pomoc mladistvému poškozenému, uveřejnění omluvy ve sdělovacích prostředcích nebo jiná forma zadostiučinění za újmu způsobenou poškozenému spácháním provinění (děje se tak především u provinění, jimiž byla dotčena čest, důstojnost, svoboda, soukromí, listovní tajemství apod.).⁹¹

Dle ust. § 69 ZSM lze v trestních věcech mladistvých použít zvláštní způsoby řízení, kterými jsou podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání. Tyto zvláštní způsoby řízení lze však použít pouze za předpokladu, že se podezření ze spáchání provinění jeví na základě dostatečného objasnění skutkového stavu věci zcela důvodným a mladistvý je připraven nést odpovědnost za spáchaný čin, vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění škodlivých následků jeho provinění. Komentované vydání zákona o soudnictví ve věcech mládeže⁹² k tomuto uvádí, že tímto výčtem není seznam zvláštních způsobů řízení uplatnitelných v trestních věcech mladistvých úplný, neboť v řízení proti mladistvým se rovněž uplatní řízení před samosoudcem, řízení proti uprchlému a řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu. Problematice podmíněného zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání se věnuji v další části této práce.

2.5 Poškozený a zákon o trestní odpovědnosti právnických osob

Dnem 1. ledna 2012 nabyl účinnosti zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim (dále jen „ZTOPO“). Do účinnosti tohoto zákona byla pro české trestní právo příznačná zásada individuální trestní odpovědnosti, která byla opodstatněná nemožností přičítat právnickým osobám vinu

⁹¹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 421.

⁹² Tamtéž, s. 559.

a jejich nezpůsobilostí přijmout účinky trestu.⁹³ Právnícká osoba mohla vystupovat v trestním řízení jako osoba poškozená, přičemž měla povinnost poskytovat součinnost orgánům činným v trestním řízení a mohla iniciovat trestní řízení podáním trestního oznámení. Zavedením trestní odpovědnosti právnických osob však došlo k podstatné změně pojetí pachatele trestného činu.

S ohledem na zaměření rigorózní práce bude v této části pojednáno pouze o vztahu poškozeného a obviněné právnické osoby. ZTOPO je ve vztahu k obecné úpravě, tj. k trestnímu zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.) a k trestnímu řádu (zákon č. 141/1961 Sb.) zákonem speciálním, takže jejich ustanovení zde mohou být aplikována pouze potud, pokud ZTOPO sám nestanoví jinak a pokud to také povaha věci nevyklučuje (ust. § 1 odst. 2 ZTOPO).

Pokud bude kterýkoliv orgán činný v trestním řízení řešit trestný čin právnické osoby, bude se muset zabývat tím, s kým na její straně bude věc řešit, v jaké pozici dotýčný bude a jaká budou jeho práva a povinnosti. Podle ust. § 34 odst. 1 ZTOPO činí za právnickou osobu v řízení úkony ten, kdo je k tomu oprávněn v řízení před soudem podle občanského soudního řádu⁹⁴. Právnícká osoba si může zvolit zmocněnce, tohoto však obviněná právnická osoba může mít v řízení současně pouze jednoho (ust. § 34 odst. 2 ZTOPO). Ust. § 34 odst. 3 ZTOPO zároveň stanoví, že v řízení může za právnickou osobu činit úkony současně jen jedna osoba, přičemž zde vzniká otázka, jakým způsobem bude tato osoba vybrána. Volba osoby je v zásadě v rukou právnické osoby, pokud se nebude jednat o obviněného, poškozeného nebo svědka v téže trestní věci (ust. § 34 odst. 4 ZTOPO). V případě, že bude během trestního řízení tato skutečnost zjištěna, předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce vyzve právnickou osobu, aby určila k provádění úkonů v dalším řízení jinou osobu, a to ve lhůtě zpravidla sedmi dnů. V případě, že k určení osoby ve lhůtě nedojde nebo právnická osoba nemá osobu způsobilou činit úkony v řízení, bude jí ustanoven opatrovník. Co se týče práv a povinností, ust. § 34 odst. 6 ZTOPO stanoví, že osoba

⁹³ K tomuto více např. VON SAVIGNY, F. C. *System des heutigen Römischen Rechts*. Band 2. Berlin: Veit, 1840, str. 312 a násl., MALBLANC, J. F. *Observationes quadam ad delicta universitatum spectantes*. Nürnberg: Grattenauer, 1793.

⁹⁴ K tomuto srov. ust. § 21 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „OSŘ“).

uvedená v odstavci 1, zmocněnec a opatrovník mají v trestním řízení stejná práva a povinnosti jako ten, proti němuž se trestní řízení vede.

Vzhledem k tomu, že poškozený (fyzická osoba) často vystupuje v trestním procesu jako bezprostřední svědek skutku, jenž je předmětem daného trestního řízení, nabízí se otázka, zda-li statutární orgány právnické osoby mohou být vyslýchány jako svědci. V návaznosti na dikci ust. § 34 odst. 2 a 4 ZTOPO, podle níž jsou z okruhu osob oprávněných jednat jménem nebo v zastoupení právnické osoby vyloučeny fyzické osoby, které mají vztah k projednávané věci (mimo jiné i svědek a poškozený), lze uzavřít, že statutární orgány právnické osoby mohou být vyslýchány v trestním řízení jako svědci.⁹⁵

Další otázkou, která se v souvislosti se zavedením pravé trestní odpovědnosti právnických osob nabízí, je, zda platná právní úprava respektuje zásadu zohlednění právem chráněných zájmů osoby poškozené trestným činem ve smyslu ust. § 14 odst. 3 ZTOPO při ukládání trestních sankcí právnické osobě. Odsouzená právnická osoba by měla být ve smyslu uvedeného ustanovení v rámci výkonu uloženého trestu schopna nahradit v penězích újmu, která vznikla poškozenému v příčinné souvislosti s jeho trestnou činností. Z tohoto důvodu se domnívám, že by k uložení trestu zrušením právnické osoby mělo být přistupováno pouze ojediněle, ve výjimečných případech, pokud její trestná činnost byla tak závažného charakteru, že by nepostačovalo uložení jiného druhu trestu, např. peněžitého. Ostatně, samotné ust. § 16 ZTOPO uvádí, že k ukládání tohoto druhu trestu je přistupováno v případech, kdy činnost právnické osoby spočívala zcela nebo převážně v páchání trestného činu nebo trestných činů. Obecně platí, že čím větší zásah do majetkových poměrů bude uložený trest pro právnickou osobu znamenat, tím menší se dá očekávat schopnost odsouzené právnické osoby odškodnit poškozeného v trestním řízení. Proto zákonodárce zakotvil v ust. § 18 odst. 1 ZTOPO povinnost soudu dbát na zájmy poškozeného při ukládání peněžitého trestu. Soud by měl z mého pohledu postupovat tak, aby nebyla ohrožena solventnost právnické osoby a trest, jakož i přiznaná náhrada škody, se nestaly fakticky nedobytnými pohledávkami např. v důsledku vyhlášení konkursu nebo zániku

⁹⁵ VIDRNA, J. *K aplikaci zákona o trestní odpovědnosti právnických osob*. Právní rádce. 2012, č. 6, s. 7 – 10.

právnícké osoby. Součástí objasňování skutkového stavu by se tak mělo stát i zkoumání majetkových poměrů obviněné právnícké osoby. Jak uvádí komentář k ZTOPO⁹⁶, soud bude muset zjišťovat např. výši vlastního kapitálu, výši pohledávek nebo závazků, vlastnictví věcí movitých nebo nemovitých, vlastnictví cenných papírů, termíny splatnosti jednotlivých pohledávek apod. Rozhodná bude vždy celková ekonomická situace právnícké osoby, ne pouze aktuální majetek právnícké osoby.

Poslední otázkou, kterou bych ráda nastolila, je, zdali ust. § 44 odst. 3 TŘ brání poškozenému v uplatnění nároku na náhradu škody v trestním řízení vedenému proti právnícké osobě, pokud tento nárok uplatnil v souběžně vedeném trestním řízení proti osobě fyzické, v němž již bylo případně rozhodnuto. Právnícká osoba sama o sobě jednat nemůže, navíc zaviněně. Podstata trestního stíhání právníckých osob je tak postavená na přičitatelnosti protiprávního jednání fyzické osoby osobě právnícké (tzv. fikce zavinění právnícké osoby). Z dikce zákona o trestní odpovědnosti právníckých osob (ust. § 9 odst. 3 ZTOPO) vyplývá možnost trestního stíhání jak osoby právnícké, tak osoby fyzické, která jednala zaviněně. Ust. § 44 odst. 3 TŘ stanoví, že návrh na náhradu škody dle ust. § 43 odst. 3 TŘ nelze uplatnit, pokud již o nároku bylo rozhodnuto v občanskoprávním nebo v jiném příslušném řízení. Jak uvádí J. Klesniaková⁹⁷, soudy na základě zjištění o majetkových poměrech obou pachatelů mohou uložit povinnost k náhradě škody, resp. nemajetkové újmy v penězích, pouze jednomu z nich podle toho, kdo bude vlastnit dostatek finančních prostředků na odškodnění poškozeného. Z tohoto dovozují, že nic nebrání uplatnění nároku poškozeného na náhradu škody v obou řízeních, jak v řízení proti právnícké, tak v řízení proti fyzické osobě, k případnému přiznání nároku však může dojít pouze v jednom z řízení.

2.6 *Úvahy de lege ferenda*

Stávající právní úprava trestního procesu pochází z počátku 60. let minulého století. Přestože byla v důsledku četných novelizací mnohokrát pozměněna či doplněna,

⁹⁶ JELÍNEK, J., HERCZEG, J. *Zákon o trestní odpovědnosti právníckých osob. Komentář s judikaturou*. 2. vyd. Praha: Leges, 2013, s. 114.

⁹⁷ KLESNIAKOVÁ, J. *Postavenie poškodeného v trestnom konaní proti právníckým osobám*. *Trestněprávní revue*, 2016, č. 1, s. 13.

její současná podoba neodpovídá potřebám trestního procesu 21. století, jakož ani společenskému vývoji, k němuž došlo především vlivem změny politické situace po roce 1989. Navíc, s účinností od 1. ledna 2010 bylo přistoupeno ke změně právní úpravy v oblasti trestního práva hmotného, nikoliv však procesního, což činí rekodifikaci trestního práva nekompletní. Veškeré tyto důvody volají po rekodifikaci trestního práva procesního.

Jedním z východisek Komise pro nový trestní řád, jež zahájila svou činnost v březnu roku 2014, je náležitě legislativně zajistit ochranu práv poškozeného. Toho má být dosaženo mimo jiné zavedením *soukromé* nebo *subsidiární žaloby*, jejichž prostřednictvím má být umožněn účinný výkon procesních práv poškozeného. Stávající legislativa neumožňuje poškozenému disponovat s trestním řízením, které je ovládáno *zásadou legality*, jejímž projevem je nejen právo, ale především povinnost veřejného žalobce stíhat veškeré trestné činy, o nichž se dozví (ust. § 2 odst. 3 TŘ) a *zásadou oficiality*, která stanoví povinnost orgánům činným v trestním řízení postupovat z úřední povinnosti (ust. § 2 odst. 4 TŘ). *Soukromou žalobou* by tak byla omezena činnost veřejného žalobce v tom smyslu, že by nemohl sám zahájit a vést trestní stíhání. To se jeví jako účelným v případě, kdy by byl primárně zasažen soukromý zájem poškozeného a veřejný zájem by byl zasažen druhotně, prostřednictvím zájmu soukromého. Státní zástupce by tak mohl soustředit své úsilí na stíhání závažnějších trestných činů, zároveň by došlo k úspoře veřejných prostředků v případě, že náklady řízení ponese soukromý žalobce. Současně by však nemělo být vyloučeno právo veřejného žalobce podat obžalobu i v těch případech, kdy je výrazněji dotčen soukromý zájem poškozeného, aby nedocházelo k nepřipustnému nátlaku na poškozeného ze strany pachatele.

J. Jelínek a kol.⁹⁸ zmiňují zavedení *subsidiární obžaloby* v případech, kdy státní zástupce vydal usnesení o odložení věci nebo zastavení trestního stíhání. Takovou subsidiární obžalobu by mohl poškozený podat v určité lhůtě od vydání usnesení o odložení věci nebo usnesení o zastavení trestního stíhání. Současná právní úprava sice umožňuje poškozenému, který je znám, podat proti takovému rozhodnutí stížnost, tato

⁹⁸ JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. 1. vyd. Praha: Leges, 2012, s. 17.

však nemůže suplovat poškozenému možnost domoci se trestního stíhání pachatele v případech, kdy nadřízený státní zástupce rozhodující o stížnosti sdílí názor státního zástupce o neúčelnosti trestního stíhání. Právě dikce zákona upravující zastavení trestního stíhání pro neúčelnost (ust. § 172 odst. 2 písm. c) TŘ) dává státnímu zástupci prostor pro subjektivní uvážení, nabízí se zde tedy prostor pro lidské pochybení. Podáním subsidiární obžaloby by tak bylo zabráněno nestíhání pachatele, pokud bude obžaloba dle názoru soudu tvořit dostatečný podklad pro jeho rozhodnutí.

Institut soukromé a subsidiární žaloby byl součástí trestního práva procesního do 50. let minulého století. Znovuzavedení subsidiární žaloby považují za pozitivní krok ve vztahu k naplnění práv poškozeného v trestním řízení a důslednější kontrole činnosti veřejných žalobců. Pokud se totiž státní zástupce rozhodne věc odložit nebo zastavit trestní stíhání, znemožní tím poškozenému uplatňování jeho práv. Poškozený poté nemá jiný způsob, jak dosáhnout náhrady škody, než občanskoprávní cestou. Zavedení soukromé žaloby by mělo být vázáno na taxativně stanovené trestné činy. J. Jelínek⁹⁹ v této souvislosti zmiňuje trestný čin pomluvy dle ust. § 184 TZ, neboť v tomto případě veřejný zájem na trestním stíhání ustupuje do pozadí. Se zavedením tohoto institutu by však měla být rovněž legislativně ošetřena svévole soukromého žalobce podávat bezdůvodné žaloby. Přestože se podávání bezdůvodných žalob zcela zabránit nedá, omezením svévole by mohlo být dosaženo zakotvením ustanovení o povinnosti zaplatit soudní poplatek, povinnosti zveřejnit na náklady žalobce zprošťující rozsudek a současně i zavedením trestní odpovědnosti soukromého žalobce za křivé obvinění. V odborné literatuře se objevují názory na stanovení povinnosti hradit náklady řízení, zde se však obávám, že by to případného soukromého žalobce odradilo od snahy domoci se spravedlnosti soudní cestou.

Dále by pak dle mého názoru mělo být pokračováno v trendu rozšiřování práv poškozeného tak, aby byla posunuta některá jeho práva na roveň práv obviněného, ovšem s přihlédnutím k tomu, aby nebyl ohrožen účel trestního řízení - náležité zjištění trestných činů a spravedlivé potrestání jejich pachatelů v souladu se zákonem. Proto navrhuji zahrnout do právní úpravy *de lege ferenda* právo poškozeného a jeho

⁹⁹ JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. 1. vyd. Praha: Leges, 2012, s. 16.

zmocněnce účastnit se úkonů v přípravném řízení a právo provádět důkazy v hlavním líčení v rozsahu, v jakém jej má obžalovaný a státní zástupce dle ust. § 215 odst. 2 TŘ. Současně si myslím, že právo poškozeného, aby se při skončení vyšetřování před podáním obžaloby seznámil se spisy a učinil návrhy na doplnění vyšetřování dle ust. § 166 odst. 1 TŘ by mělo být přiznáno všem poškozeným, a nejen tomu, kdo žádá náhradu škody dle ust. § 43 odst. 3 TŘ, a to z důvodu, že zájem poškozeného na trestním řízení se neomezuje pouze na náhradu škody, ale má na něm rovněž značný zájem osobní a morální, který může v některých případech převažovat nad zájmem materiálním.

Domnívám se, že stát by se měl také více zasadit o to, aby se poškozený lépe domohl náhrady škody, z tohoto důvodu by měl být do procesu prokazování a vymáhání nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení zapojen i státní zástupce. Ostatně do účinnosti novely trestního řádu č. 178/1990 Sb. disponoval státní zástupce oprávněním podat návrh, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost k náhradě škody způsobené trestným činem. Dle mého názoru zakotvením takového ustanovení nebude bráněno primárnímu účelu trestního řízení a poškozený bude mít větší pravděpodobnost domoci se náhrady škody. V případě, že prokazování náhrady škody bude v rámci trestního řízení shledáno jako náročné, existuje stále možnost odkázat poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních. V souvislosti s přiznaným nárokem na náhradu škody pak spatřuji problém v jeho faktickém vymožení. Pokud odsouzený neuhradí škodu poškozenému dobrovolně, slouží pravomocný výrok o náhradě škody v rozhodnutí soudu jako exekuční titul vůči odsouzenému a poškozený je nucen domáhat se svého nároku prostřednictvím exekučního řízení. Nejen, že reálná vymožitelnost uplatněných nároků není nikterak vysoká, poškozenému (v exekučním řízení „*oprávněný*“) se dokonce může stát, že bude hradit náklady exekuce, neboť ve smyslu ust. § 89 zákona č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (dále jen „*exekuční řád*“) „*hradí v případě zastavení exekuce pro nemajetnost povinného paušálně určené či účelně vynaložené výdaje exekutorovi oprávněný*“. A nemajetnost povinného, neboli odsouzeného, je zejména u majetkově motivovaných trestných činů důvodem, proč většina poškozených návrh na zahájení exekučního řízení ani nepodá. Proto vítám návrh nového zákona,

o němž se zmiňují již v úvodu této práce, který má umožnit využívat peněžní prostředky získané z majetkových trestních sankcí uložených v trestním řízení pro uspokojení nároků poškozených.

V souvislosti s uvažovaným zavedením soukromé či subsidiární žaloby je nutno připomenout, že stávající právní úprava umožňuje poškozenému ovlivnit existenci trestního řízení pouze podáním trestního oznámení a za zákonem stanovených podmínek udělením souhlasu s trestním stíháním (ust. § 163 a § 163a TŘ). Podstatu tohoto institutu, jakož i návrhy *de lege ferenda*, shrnuji v kapitole o právech poškozeného. Na tomto místě pouze zmíním, že institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním má dle mého názoru v současné podobě trestního řízení své místo, ovšem za podmínky posílení ochrany nebo větší podpory poškozeného ze strany státního aparátu. Poškozený trestným činem je totiž tím, kdo za splnění podmínek dle ust. § 163 TŘ nese *de facto* odpovědnost za stíhání trestných činů a může být tak vystaven sekundární viktimizaci jak ze strany orgánů činných v trestním řízení, tak ze strany pachatele.

Pozornost by měla být dále věnována poměrně nové povinnosti zaslat poškozenému na jeho žádost opis usnesení o zahájení trestního stíhání obviněného (ust. § 160 odst. 2 TŘ). Odborná veřejnost¹⁰⁰ zde upozorňuje na závažný problematický aspekt spočívající v tom, že pokud bude opis usnesení doručen osobě poškozené dříve, než dojde k jejímu výslechu jako svědka, dozví se tato osoba nejen popis skutku, z něhož je dotyčná osoba obviněna, a zákonné označení trestného činu, ale rovněž i skutečnosti odůvodňující závěr o důvodnosti trestního stíhání. Tímto postupem dochází k nerespektování zásady materiální pravdy (ust. § 2 odst. 5 TŘ) a ohrožení práva obviněného na obhajobu. S ohledem na tuto skutečnost se jeví jako nezbytné legislativně upravit možnost odmítnutí žádosti poškozeného, např. z důvodu ohrožení zjištění skutkového stavu.

S ohledem na shora uváděné důvody je tedy třeba, aby byl do budoucna řešen význam a úloha subjektů, které se na trestním řízení podílejí, věnována větší pozornost

¹⁰⁰ JELÍNEK, J., PELC, V. *Zákon o obětech trestných činů – jeho nedostatky a možnosti řešení*. Bulletin advokacie, 2015, č. 11, s. 19 – 24.

přípustné míře oportunitity a přípuštění soukromých, resp. subsidiárních, žalobců vedle nebo místo veřejného žalobce v podobě státního zástupce, a s tím související vyšší mírou odpovědnosti poškozeného po celé řízení, včetně existence sankčních ustanovení za účelem zabránění šikanózních žalob ze strany poškozených. Zakotvení těchto změn by dozajista ovlivnilo aktivitu procesních stran a přispělo k náležitější ochraně práv poškozeného, včetně efektivnějšího dosažení náhrady škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení v trestním řízení. Současně by měla být účinněji chráněna práva nezletilých poškozených a více chráněna práva poškozených vybraných trestných činů zvláště zasahujících do jejich osobnostní integrity.

3 Práva poškozeného podle trestního řádu

Poškozený jakožto subjekt a procesní strana trestního řízení disponuje poměrně širokým okruhem práv, která mu umožňují v trestním řízení aktivně vystupovat bez ohledu na to, zda může uplatnit nárok na náhradu škody v trestním řízení nebo nikoli. Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, poškozené můžeme dělit na ty, kteří mají nárok na náhradu škody (subjekty adhezního řízení dle ust. § 43 odst. 3 TŘ) a na poškozené, kteří takový nárok nemají (poškození z hlediska obecného vymezení dle ust. § 43 odst. 1 TŘ). V závislosti na tom, do jaké kategorie poškozený spadá, se budou odvíjet práva, která může uplatňovat v průběhu celého trestního řízení. Pokud nebude moci uplatnit vůči obviněnému nárok na náhradu škody, bude poškozený, kterému bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil, v trestním řízení vystupovat, aby přispěl ke správnému a zákonnému rozhodnutí ve věci.

V této kapitole se zaměřím nejprve na výčet práv poškozeného dle trestního řádu a v následující pak na výčet práv poškozeného, který je zároveň obětí trestného činu dle zákona o obětech trestných činů.

3.1 Podání trestního oznámení a otázky související

Právo podat trestní oznámení nemá pouze poškozený, ale jak stanoví ust. § 158 TŘ, podat oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, přísluší komukoliv¹⁰¹. Podáním oznámení vzniká policejnímu orgánu, potažmo státnímu zástupci, řada povinností. V první řadě je každý policejní orgán a každý státní zástupce, bez ohledu na místní příslušnost, povinen toto oznámení přijmout. Současně jsou povinni poučit oznamovatele o odpovědnosti za vědomě nepravdivé údaje, a pokud o to oznamovatel požádá, do jednoho měsíce od oznámení jej vyrozumět o učiněných opatřeních.

¹⁰¹ Nejedná se tedy o specifické oprávnění poškozeného, tímto oprávněním disponuje každá fyzická i právnická osoba bez zvláštního zákonného zmocnění.

Úlohou této počáteční fáze trestního procesu je zjistit podmínky, na základě nichž může být učiněn závěr o přechodu věci do dalšího úseku trestního řízení nebo závěr o tom, že tu takové podmínky chybí a je nutno věc řešit mimo trestní řízení.¹⁰² Za tímto účelem stanoví trestní řád policejnímu orgánu určitá oprávnění. Policejní orgán může dle ust. § 158 odst. 3 TŘ vyžadovat nezbytná vysvětlení, odborná vyjádření, a je-li toho třeba, též znalecké posudky, opatřovat potřebné podklady, zejména spisy a jiné písemné materiály a v neposlední řadě zajišťovat stopy trestného činu prostřednictvím snímání daktyloskopických otisků, provedením lékařské prohlídky těla a ohledání věci a místa činu. Jaká práva však náležejí osobě, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil v době postupu před zahájením trestního stíhání proti obviněnému (ust. § 160 odst. 1 TŘ)?

Policejní orgány i státní zástupci v minulosti často dovozovali, že osobě, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo osobě, na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil, nelze přiznat práva poškozeného uvedené v ust. § 43 odst. 1 TŘ, neboť v době před zahájením trestního stíhání nebo jiným vyřízením věci, kdy daný skutek ještě není kvalifikován jako trestný čin, nelze dovést příčinnou souvislost mezi tímto skutkem – trestným činem – a způsobenou škodou. Někdy ještě dodávali, že není dosud jasné, zda tato osoba bude mít nárok na náhradu škody vůči obviněnému, který není dosud znám.¹⁰³ Opomenuli však, že pojem poškozeného zahrnuje širší rozsah práv, než jen právo na náhradu škody. V kontextu ust. § 43 odst. 1 TŘ se jedná zejména o právo nahlížet do spisů a dále o právo být poučen o svých právech i v této fázi trestního řízení. Dle mého názoru by tato osoba měla být poučena o právu uplatnit nárok na náhradu škodu, nemajetkové újmy způsobené trestným činem nebo na vydání bezdůvodného obohacení, a tento nárok připojit již k samotnému trestnímu oznámení, případně uvést do úředního záznamu o podání vysvětlení, a to bez ohledu na to, zda této osobě nárok na náhradu škody vůči obviněnému skutečně vznikne. Současně by tato osoba měla být poučena

¹⁰² MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 333.

¹⁰³ VANTUCH, P. *K oprávnění poškozeného nahlížet do spisů ve stadiu postupu před zahájením trestního stíhání*. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 6, s. 144.

o možnostech ochrany pro případ, že se jedná o poškozeného, který je zároveň svědkem, a takovému poškozenému nebo osobě jemu blízké hrozí v souvislosti s podáním svědeckví újma na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí. Poučení orgánů činných v trestním řízení vůči osobě podávající vysvětlení (kromě podezřelého) by mělo zahrnovat i upozornění na povinnost vypovídat pravdu a nic nezamlčet, a to pod sankcí odpovědnosti za přešupek krivého obvinění dle ust. § 47a zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

Vodítkem pro sjednocení úvah nad problematikou přiznání oprávnění osobě, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo té, na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil, v době od sepsání úředního záznamu o zahájení úkonů trestního řízení dle ust. § 158 odst. 3 TŘ do zahájení trestního stíhání, se stalo výkladové stanovisko Nejvyššího státního zastupitelství ČR¹⁰⁴. Toto uvádí, že i při postupu před zahájením trestního stíhání podle deváté hlavy trestního řádu náleží osobě, ohledně níž jsou dány skutečnosti nasvědčující tomu, že jí bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo se na její úkor pachatel trestným činem obohatil, práva poškozeného uvedené v ust. § 43 odst. 1 TŘ. Tedy i právo nahlížet do spisů. Ústavní soud k tomuto dodal, že „pro posouzení, zda je ta která osoba poškozeným ve smyslu ust. § 43 trestního řádu, není rozhodující právní kvalifikace, pro kterou se trestní řízení vede, nýbrž je nutno definici poškozeného v citovaném ustanovení porovnávat se skutkovým dějem, jak o něm svědčí v dané fázi trestního procesu dostupná zjištění.“¹⁰⁵

3.2 Práva náležející každému poškozenému bez ohledu na možnost žádat náhradu škody

Právo být poučen

Jedná se o základní právo poškozeného, které je předpokladem k tomu, aby poškozený mohl řádně uplatnit své nároky (ust. § 46 TŘ). Poučení musí být každý

¹⁰⁴ Výkladové stanovisko Nejvyššího státního zástupce 5/1996. Právo poškozeného nahlížet do spisu v průběhu prověřování z 8. 10. 1996.

¹⁰⁵ Srov. nález Ústavního soudu ČR ze dne 9. 6. 2008, sp. zn. I. ÚS 1587/07.

poškozený, tedy i ten, který nemá nárok na náhradu škody. V přípravném řízení plní tuto povinnost policejní orgán i státní zástupce a v řízení před soudem předseda senátu, popř. samosoudce. Po novele trestního řádu provedené zákonem č. 45/2013 Sb. jsou tyto orgány činné v trestním řízení povinny poškozeného, který má postavení oběti podle zákona o obětech trestných činů, poučit též o právech podle tohoto zákona a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění. Poučovací povinnost je nutno vztáhnout pouze na procesní práva a povinnosti, které má poškozený v trestním řízení, nikoli na práva jiná, zejména práva hmotněprávní povahy.¹⁰⁶ Poškozený se však může výslovným prohlášením učiněným orgánu činnému v trestním řízení svých procesních práv podle trestního řádu také vzdát (ust. § 43 odst. 5 TŘ).

V praxi by mělo být poučení přizpůsobeno konkrétnímu postavení poškozeného v projednávané věci. Poučení by se také mělo lišit s ohledem na to, zda jde o poškozeného s právy podle ust. § 43 odst. 1 TŘ, nebo zda jde o poškozeného i s právy podle ust. § 43 odst. 3 TŘ (tedy s možností uplatnit nárok na náhradu škody), resp., zda jde o poškozeného, který má také postavení oběti podle zákona o obětech trestných činů.¹⁰⁷ Konkrétnější podoba povinnosti poučení poškozeného se nachází na více místech trestního řádu, např. v ust. § 175a odst. 2 TŘ, podle něhož státní zástupce poškozeného, který výslovně neprohlásil, že se vzdává svých procesních práv a kterého vyrozuměl o době a místu jednání o dohodě o vině a trestu, upozorní na možnost uplatnit nejpozději při prvním jednání o dohodě o vině a trestu nárok na náhradu škody. Ust. § 51b TŘ zase s účinností od 1. 1. 2006 stanovilo orgánům činným v trestním řízení povinnost poučit v ustanovení uvedené osoby včetně poškozeného, zmocněnce a důvěrníka poškozeného o postupech v případě, jsou-li v trestním řízení projednávány utajované informace¹⁰⁸ podle zákona č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti (dále jen „zákon o ochraně utajovaných skutečností“). Tomuto poučení nepodléhají osoby, které se prokáží platným osvědčením fyzické osoby pro příslušný stupeň utajení utajovaných informací a poučením vydaným podle zákona o ochraně utajovaných informací, jakož ani prezident republiky, poslanci a senátoři

¹⁰⁶ Srov. Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 21. 5. 1969, sp. zn. 10 Tz 12/69.

¹⁰⁷ K tomuto více v kapitole 4. *Práva poškozeného podle zákona o obětech trestných činů*.

¹⁰⁸ Definice utajované informace je uvedena v ust. § 2 zákona písm. a) č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti.

Parlamentu České republiky, členové vlády, Veřejný ochránce práv a jeho zástupce, soudci a prezident, viceprezident a členové Nejvyššího kontrolního úřadu.

Poškozeného, který má vůči obviněnému nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení dle ust. § 43 odst. 3 TŘ je nutné poučit o tom, že takovýto nárok může uplatnit. Poučení se musí současně vztahovat na povinnost doložit důvod a výši škody, nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení, a to včetně upozornění na vhodnost včasného předložení dokladů osvědčujících výši jeho nároku na náhradu škody (např. při škodě na věci je třeba předložit faktury o vyúčtování opravy věci apod.). Poškozeného je o tom třeba poučit již v přípravném řízení.

Pokud není poškozený orgány činnými v trestním řízení poučen vůbec, nebo je poučen nedostatečně, jedná se o vadu řízení, ale ne takovou, která by odůvodňovala zrušení rozsudku v odvolacím řízení podle ust. § 258 odst. 1 písm. a) TŘ a vrácení věci státnímu zástupci k došetření podle ust. § 260 TŘ.¹⁰⁹ Přesto však poškozenému, který neuplatnil nárok na náhradu škody podle ust. § 43 odst. 3 TŘ, musí být soudem poskytnuta plná možnost uplatnění jeho práv podle ust. § 43 odst. 1 TŘ.¹¹⁰

Domnívám se, že v praxi není poučení orgány činnými v trestním řízení vůči poškozenému prováděno dostatečně. Stále přetrvává spíše formalistický přístup, kdy příslušný poučující orgán předloží poškozenému písemný dokument obsahující seznam jeho práv, který je navíc od účinnosti zákona o obětech trestných činů značně obsáhlý, bez toho aniž by poškozenému obsah těchto práv a důsledky uvedených postupů jakkoliv vysvětlil. Často tak dochází k tomu, že poškozený sice podepíše, že byl obeznámen se svými právy a povinnostmi v trestním řízení, ale lze polemizovat, zda jim skutečně do důsledku porozuměl a zda je bude schopen následně uplatnit.

Právo na ochranu před nepřiměřeným zásahem do osobnosti

Ust. § 52 TŘ uvádí, že při provádění úkonů trestního řízení se musí jednat s osobami na úkonu zúčastněnými tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel

¹⁰⁹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 1. 4. 1974, sp. zn. Tzv 10/74.

¹¹⁰ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 15. 1. 1973, sp. zn. 1 Tz 62/72.

trestního řízení, přičemž je vždy nutno šetřit jejich osobnosti a jejich ústavou zaručených práv. Dané ustanovení je provedením čl. 4 odst. 4 LZPS a vyjádřením zásady zdrženlivosti uvedené v ust. § 2 odst. 4 věta třetí TŘ, která stanoví: „*Trestní věci (orgány činné v trestním řízení) projednávají s plným šetřením práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána; při provádění úkonů trestního řízení lze do těchto práv osob, jichž se takové úkony dotýkají, zasahovat jen v odůvodněných případech na základě zákona a v nezbytné míře pro zajištění účelu trestního řízení.*“

J. Jelínek¹¹¹ uvádí, že konkrétním uplatněním práva podle tohoto ustanovení může být například aplikace ustanovení § 8a TŘ, podle něhož nemají být veřejnosti poskytovány orgány činnými v trestním řízení takové informace o osobách, které přímo nesouvisejí s trestnou činností, nebo ustanovení § 102 TŘ požadující zvláště šetrný výslech poškozeného – svědka mladšího než 18 let o skutečnostech, jejichž oživování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat duševní a mravní vývoj této osoby, nebo ustanovení § 200 odst. 1 TŘ¹¹² umožňující vyloučit veřejnost při hlavním líčení, pokud by byla ohrožena bezpečnost nebo jiný důležitý zájem svědků.

Dané oprávnění dále souvisí s ust. § 8b TŘ chránícím poškozeného před zveřejněním informací o jeho totožnosti, pokud je osobou mladší 18 let nebo se obviněný vůči němu dopustil v ustanovení taxativně vyjmenovaných trestných činů, chránící poškozeného před zveřejněním obrazových snímků či obrazových a zvukových záznamů z hlavního líčení a veřejného zasedání umožňujících odhalení jeho totožnosti a zakazující zveřejnění pravomocného rozsudku ve veřejných sdělovacích prostředcích s uvedením osobních údajů o osobě poškozeného.

Mezi další ustanovení, která jsou odrazem práva na ochranu před nepřiměřeným zásahem do osobnosti v trestním řádu, můžeme zařadit např. ust. § 101a ve spojení s ust. § 55 odst. 2 TŘ upravující utajení totožnosti svědka (poškozeného), ust. § 82

¹¹¹ JELÍNEK, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998, s. 42.

¹¹² K tomuto srov. též ust. § 238 a § 314a a násl. trestního řádu.

odst. 1 a ust. § 83 TŘ upravující podmínky vykonání domovní prohlídky, nebo ust. § 83c odst. 3 TŘ zakotvující po vstupu do místa prohlídky zákaz provedení úkonů jiných než takových, které slouží k odstranění naléhavého nebezpečí nebo předvedení osoby.

Ústavou zaručenými právy, jak má na mysli ust. § 52 TŘ, jsou pak zejména práva zakotvená v čl. 6 až 16 LZPS, tedy právo na život, nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, právo na osobní svobodu, na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života, na ochranu před neoprávněných shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě, na vlastnictví majetku, na nedotknutelnost obydlí¹¹³, na ochranu listovního tajemství, na svobodu pohybu a pobytu a na svobodu náboženského vyznání.

Právo používat svého mateřského jazyka

Právo na užívání mateřského jazyka nebo jazyka, o kterém uvede, že jej ovládá, zajišťuje poškozeným před orgány činnými v trestním řízení ust. § 2 odst. 14 TŘ. Jde o projev obecné zásady, jež se týká všech osob zúčastněných na trestním řízení, nikoliv pouze poškozeného. Povinnost vést řízení a vyhotovovat svá rozhodnutí v českém jazyce stanovila pro orgány činné v trestním řízení novela provedená zákonem č. 292/1993 Sb. v reakci na předchozí, byť ojedinělou praxi, kdy byla rozhodnutí vyhotovována v polském nebo slovenském jazyce.¹¹⁴ Stejně tak se sepisuje protokol v českém jazyce i o výpovědi osoby, která vypovídá v jiném jazyce a český jazyk nezná (ust. § 55 odst. 4 TŘ).

Dané ustanovení je provedením čl. 37 odst. 4 LZPS, které přiznává právo na tlumočnicka tomu, kdo prohlásí, že neovládá český jazyk. Právo na tlumočnicka je

¹¹³ Čl. 12 ods. 3 LZPS však stanoví, že jiné zásahy do nedotknutelnosti obydlí mohou být zákonem dovoleny, jen je-li to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu života nebo zdraví osob, pro ochranu práv a svobod druhých anebo pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku. Pokud je obydlí užíváno také pro podnikání nebo provozování jiné hospodářské činnosti, mohou být takové zásahy zákonem dovoleny, též je-li to nezbytné pro plnění úkolů veřejné správy. K tomu srov. ust. § 40 a § 41 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Policii“).

¹¹⁴ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 55.

konkretizováno v ust. § 28 TŘ, v němž je uvedeno, že se přibere tlumočník, jestliže je třeba přetlumočit obsah písemnosti, výpovědi nebo jiného procesního úkonu.

Právo nahlížet do spisů

Právo nahlížet do spisů je zakotveno v ust. § 65 TŘ a týká se kromě poškozeného také obviněného, zúčastněné osoby, obhájců a zmocněnců, jakož i zákonných zástupců. Vztahuje se na všechna stadia trestního řízení, tedy i na přípravné řízení, jehož první časovou fází je i postup před zahájením trestního stíhání. Podstatou tohoto oprávnění je, že osoba, o jejíž práva jde a které platná právní úprava svěřuje právo do spisu nahlížet, je informována o provedených úkonech, přijatých opatřeních a zejména o skutkovém a právním stavu věci.¹¹⁵ Spisy se rozumí nejen základní trestní spis, ale i všechny jeho části obsažené v jeho přílohách. Z tohoto práva je vyňat dle zákona protokol o hlasování a osobní údaje svědka podle ust. § 55 odst. 2 TŘ.

V mezích tohoto oprávnění je umožněno činit si ze spisů výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí. Ustanovení § 65 odst. 1 TŘ však nestanoví, že pořizování kopií spisů nebo jejich částí musí provádět oprávněné osoby osobně. Nahlížet do spisů a vykonávat práva s tím spojená lze nejen u policejního orgánu, ale rovněž na příslušném státním zastupitelství.¹¹⁶

Odepřít nahlédnutí do spisu a výkon s tím spojených práv lze pouze v přípravném řízení, přičemž tato práva nelze odepřít obviněnému a obhájci, jakmile byli upozorněni na možnost prostudovat spisy a při sjednávání dohody o vině a trestu. Policejní orgán nebo státní zástupce může odepřít nahlédnout do spisu i poškozenému, avšak pouze v přípravném řízení a ze závažných důvodů. Podle ustálené judikatury Ústavního soudu¹¹⁷ je nutno omezení práva nahlížet do spisu řádně zdůvodnit, protože jinak by omezení uvedeného práva zůstalo bez možnosti přezkoumat je. K přezkoumání závažnosti důvodů, ze kterých tato práva odepřel policejní orgán, je na žádost osoby, jíž

¹¹⁵ VANTUCH, P. *K oprávnění poškozeného nahlížet do spisů ve stadiu postupu před zahájením trestního stíhání*. Trestněprávní revue, 2005, č. 6, s. 147.

¹¹⁶ Dle ust. § 23 vyhlášky č. 23/1994 Sb., o jednacím řádu státního zastupitelství, požádají-li osoby uvedené v ust. § 65 odst. 1 trestního řádu státního zástupce o umožnění pořídit si kopii spisu nebo jeho částí, státní zástupce vyhoví, nachází-li se spis na státním zastupitelství a lze-li kopii spisu technicky pořídit na státním zastupitelství. Žádostem uvedených osob o zapůjčení spisu k pořízení kopií mimo státní zastupitelství nelze vyhovět.

¹¹⁷ Srov. např. nález Ústavního soudu ČR č. 15/2001 Sb. nálezů a usnesení ÚS.

se odepření týká, povinen státní zástupce (ust. § 65 odst. 2 TŘ). Za závažné důvody podle ust. § 65 odst. 2 TŘ nelze považovat zcela obecný poukaz na možnost maření výsledků vyšetřování, ani obecný odkaz na maření výsledků postupu před zahájením trestního stíhání. Dle Nejvyššího soudu ČR bude za závažný důvod možno považovat nepochybně za dalších podmínek i okolnost, že v konkrétní věci bude třeba poškozeného vyslechnout jako svědka a že by nahlédnutím do spisů mohla být snížena hodnota tohoto důkazu, který má v konkrétním případě přispět k řádnému objasnění věci. Na konkrétním případě bude pak záviset, do jaké míry bude nutné poškozenému uvedené právo nahlížet do spisu odepřít.¹¹⁸

V praxi poškození nezřídka narážejí na postup policejního orgánu, kdy tento žádosti poškozeného o nahlédnutí do spisu nevyhoví, aniž by své rozhodnutí adekvátně odůvodnil. Z tohoto důvodu je více než účelné doporučit osobám poškozeným zastoupení zmocněncem od počáteční fáze trestního řízení.

Právo klást vyslychaným osobám otázky a činit návrhy na doplnění dokazování

Dokazováním se rozumí zákonem upravený postup orgánů činných v trestním řízení, jehož úkolem je umožnit těmto orgánům poznání skutečností důležitých pro rozhodnutí.¹¹⁹ Prostřednictvím dokazování je poškozenému (a nejen jemu) umožněno naplnit účel trestního řízení tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni. Výslech poškozeného a dalších osob je významným důkazním prostředkem, který může podat zprávu o skutečnosti, která má být zjištěna.

Přestože těžiště dokazování je v hlavním líčení, výslechy osob ke zjištění skutkového stavu věci probíhají již v přípravném řízení. V této souvislosti trestní řád neuvádí, jak je to s oprávněním poškozeného, resp. jeho zmocněnce, klást vyslychaným osobám otázky v této fázi trestního řízení, a to navzdory ust. § 165 TŘ, které dané oprávnění během vyšetřovacích úkonů výslovně zakotvuje pro obviněného a jeho obhájce. Trestní řád s účastí poškozeného u vyšetřovacích úkonů nepočítá, a ani v praxi

¹¹⁸ Zhodnocení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 2. 1967, sp. zn. Pls 3/67.

¹¹⁹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 2. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 664 – 669.

jsem se nesešla s případem, kdy by to bylo policejním orgánem nebo státním zástupcem vůbec zamýšleno. Jak je to však s účastí zmocněnce poškozeného u úkonů přípravného řízení? Dle Z. Žďárského¹²⁰ nebude účast zmocněnce při výslechu jiných osob než osoby, kterou zastupuje (tedy poškozeného a zúčastněné osoby), a tudíž ani oprávnění klást těmto osobám otázky, přicházet v přípravném řízení reálně v úvahu. Zde vyvstává otázka, zda současná právní úprava v této oblasti dostatečně reflektuje, že poškozený je dle ust. § 12 odst. 6 TŘ stranou trestního řízení. Podle mého názoru nikoliv, neboť již v průběhu přípravného řízení jsou prováděny výslechy důležitých svědků, z nichž mnozí se následně mohou stát z různých důvodů pro soud nedosažitelní a u hlavního líčení je nelze znovu vyslechnout, a z tohoto důvodu nelze využít oprávnění dle ust. § 215 odst. 1 TŘ¹²¹. Také s ohledem na ust. § 211 TŘ může být obsah výpovědi z přípravného řízení provedených bez ingerence zmocněnce při rozhodování soudu v konkrétní trestní věci použit jako důkaz. De lege ferenda by mělo být zvažováno přiznání oprávnění zúčastnit se vyšetřovacích úkonů, včetně výslechů osob, a oprávnění klást těmto osobám při jejich výslechu otázky, alespoň zmocněnci poškozeného.

Právní rámec práva poškozeného činit návrhy na doplnění dokazování je dán obecně ust. § 43 odst. 1 a pro hlavní líčení ust. § 215 odst. 4 TŘ. V přípravném řízení má právo činit návrhy na doplnění dokazování výslovně přiznáno ten poškozený, jenž podal návrh podle ust. § 43 odst. 3 TŘ, pokud je jeho pobyt nebo sídlo známé, a to po umožnění prostudování spisů po skončení vyšetřování (ust. § 166 odst. 1 TŘ). Pro odvolací řízení platí v souladu s ust. § 235 odst. 2, § 263 odst. 5 až 7 TŘ přiměřeně postup pro dokazování v hlavním líčení, a to i ve vztahu k novým skutečnostem a důkazům dle ust. § 249 odst. 3 TŘ.

¹²⁰ ŽĎÁRSKÝ, Z. *K oprávnění zmocněnce zúčastněné osoby a poškozeného v přípravném řízení trestním*. Právní rozhledy, 1999, č. 10, s. 541.

¹²¹ Ust. § 215 odst. 1 TŘ upravuje součinnost stran při dokazování v hlavním líčení – poškozený, i jeho zmocněnec, může se souhlasem předsedy senátu klást vyslýchaným osobám otázky.

Právo poškozeného na přezkoumání postupu policejního orgánu a státního zástupce

Ustanovení o právu na přezkoumání postupu policejního orgánu a státního zástupce, pokud konají přípravné řízení (ust. § 157a TŘ), byla do trestního řádu zařazena novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 265/2001 Sb.¹²² Tento podnět k výkonu dozoru státního zástupce se uplatňuje zejména v případech, kdy není možné podání stížnosti proti usnesení policejního orgánu, nebo je rozhodováno opatřením a vztahuje se na celé přípravné řízení (tedy i na postup před zahájením trestního stíhání podle ust. § 160 odst. 1 TŘ), včetně zkráceného přípravného řízení (ust. § 179a a násl. TŘ)¹²³. Žádost podle ust. § 157a TŘ nelze považovat za opravný prostředek, a proto není omezena žádnou lhůtou. Okruh osob, které mohou podat uvedenou žádost, zahrnuje *toho, proti němuž se trestní řízení vede a poškozeného* (jak fyzickou, tak právnickou osobu). Pokud se trestní řízení týká právnické osoby, může žádost podat osoba, která jménem takových právnických osob v uvedeném procesním postavení jedná. Za poškozeného tak může podat žádost jeho zmocněnec, společný zmocněnec, resp. zákonný zástupce, a místo poškozeného pak jeho právní nástupce (viz ust. § 45 odst. 3 TŘ).

Žádost o přezkoumání postupu se používá v případech průtahů v přípravném řízení, ať už jsou policejním orgánem zaviněné či nikoliv (za nezaviněné průtahy lze označovat nečinnost policejního orgánu v důsledku dlouhodobé nemoci, služební cesty, apod.), stejně jako při výskytu závad v jeho postupu. P. Vantuch¹²⁴ k tomu dodává, že v praxi se nepříliš často vyskytuje porušení z nedbalosti, výrazně častější je objektivní zatížení či přetížení policejního orgánu, který vyšetřuje současně větší počet trestních věcí, a proto je vyloučeno, aby se všem věnoval zároveň. Pojem „závady v postupu“ je velmi široký a pokrývá vše s výjimkou průtahů v přípravném řízení; patří sem jakýkoli postup policejního orgánu, který není v souladu se zákonem nebo je jinak nesprávný. Závady v postupu policejního orgánu mohou spočívat v tom, že policejní orgán učinil nebo neučinil určité rozhodnutí, opatření, nebo postupoval či nepostupoval

¹²² Před novelizací trestního řádu provedenou zákonem č. 265/2001 Sb. mohl poškozený podat žádost o přezkoumání postupu vyšetřovatele dle ust. § 167 TŘ.

¹²³ Ust. § 157a odst. 2 TŘ se neuplatní v případě, koná-li zkrácené přípravné řízení státní zástupce (ust. § 179a odst. 3 TŘ).

¹²⁴ VANTUCH, P. *Obhajoba obviněného*. 3. vyd. Praha: C. H. BECK, 2010, s. 387.

v souladu se zákonem. Závadný postup může spočívat i v tom, že nevykonal určité rozhodnutí nebo opatření, nebo ho naopak vykonal vadně, popř. v rámci své pravomoci nezakročil proti takovému vadnému výkonu.¹²⁵

Poté, co je žádost předložena státnímu zástupci, je tento povinen ji neprodleně¹²⁶ vyřídit a žadatele vyrozumět o výsledku přezkoumání a o tom, jaká opatření byla učiněna k nápravě zjištěných nedostatků. Vyřízení žádosti zahrnuje především vyžádání opisu relevantního spisového materiálu, popř. vyjádření policejního orgánu nebo jeho nadřízeného. V případě, že státní zástupce shledá žádost důvodnou, učiní opatření k nápravě zjištěných nedostatků využitím svých dozorových oprávnění podle ust. § 157 odst. 2 nebo ust. § 174 odst. 2 TŘ.¹²⁷ Pokud však státní zástupce obdrží takovou žádost poté, co bylo přípravné řízení pravomocně skončeno některým z rozhodnutí v přípravném řízení nebo po podání obžaloby, posoudí ji podle svého obsahu podle ust. § 59 odst. 1 TŘ a s ohledem na stádium trestního řízení učiní další opatření (např. postoupí podání příslušnému soudu).

Právo poškozeného udělit souhlas s trestním stíháním

Stávající právní úprava umožňuje poškozenému ovlivnit existenci trestního řízení podáním trestního oznámení a za zákonem stanovených podmínek udělením souhlasu s trestním stíháním (ust. § 163 a § 163a TŘ). Podstatou tohoto institutu, který prolamuje zásadu oficiality a legality, je oprávnění poškozeného dát souhlas u taxativně vyjmenovaných trestných činů s trestním stíháním osoby, proti níž se řízení vede, existuje-li mezi nimi *v době vedení trestního řízení* vztah osob blízkých (příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel, partner nebo druh anebo jiná osoba v poměru rodinném nebo obdobném, která by újmu způsobenou obviněnému právem pociťovala jako újmu vlastní). U trestného činu *znásilnění* postačí, je-li pachatel ve vztahu k poškozenému manželem, partnerem nebo druhem *v době spáchání činu*. Totéž se vztahuje i na trestný čin opilství, pokud jinak vykazuje znaky skutkové podstaty některého z taxativně vyjmenovaných trestných činů, u nichž je potřeba k trestnímu stíhání souhlasu poškozeného. Souhlas poškozeného s trestním stíháním

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ K tomuto srov. nález ÚS ČR ze dne 23. 9. 2009, sp. zn. III. ÚS 1094/09-1.

¹²⁷ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 1928.

představuje pro orgány činné v trestním řízení podmínku, aby mohly zahájit trestní stíhání konkrétní osoby, případně aby již v zahájeném stíhání mohly pokračovat. Udělení souhlasu poškozeným však nemusí být definitivní. Ust. § 163 odst. 2 TŘ stanoví, že souhlas s trestním stíháním může poškozený výslovným prohlášením vzít kdykoliv zpět, a to až do doby, než se odvolací soud odebere k závěrečné poradě. Výslovně odepřený souhlas však nelze znovu udělit. Odepření souhlasu k trestnímu stíhání nebo jeho zpětvzetí je důvodem nepřipustnosti trestního stíhání podle ust. § 11 odst. 1 písm. i) TŘ. V takovém případě se trestní stíhání zastaví, ledaže by obviněný sám na projednání věci trval (srov. ust. § 11 odst. 3 TŘ).

Jestliže se poškozený ihned nevyjádří, zda s trestním stíháním souhlasí, poskytne se mu k vyjádření přiměřená, nejvýše však třicetidenní lhůta. Po marném uplynutí této lhůty souhlas s trestním stíháním již dát nelze; o tom je třeba poškozeného písemně poučit (ust. § 163a odst. 2 TŘ). Zákon rozeznává dvě přípustné formy vyjádření souhlasu poškozeného s trestním stíháním, a to písemnou nebo ústní, která se zaznamenává do protokolu. Judikatura¹²⁸ dodává, že projev vůle obsahující souhlas či nesouhlas s trestním stíháním obviněného musí být vůči orgánu činnému v trestním řízení učiněn určitě a srozumitelně, přičemž význam vyjádření poškozeného nelze vyvozovat implicitně (např. z okolností případu, jeho vztahu k obžalovanému, z výpovědi svědků apod.).

Účelem institutu souhlasu poškozeného s trestním stíháním je, aby v důsledku spáchání trestného činu a odsouzení za něj nebyly, kromě pachatele, fakticky postiženy osoby pachateli blízké, byť jinak než trestně. Ust. § 163 TŘ má řešit u taxativně vyjmenovaných trestných činů konflikt veřejného zájmu na stíhání pachatele trestného činu a zájmu soukromého, reprezentovaného zájmy poškozeného na neodsouzení, resp. nestíhání pachatele. Důvodem mohou být zájmy ekonomické, pokud je osoba poškozená existenčně závislá na pachateli, společné soužití nebo silná citová vazba k pachateli. Důležité je zmínit, že tento institut nic nemění na principech obžalovací zásady dle ust. § 2 odst. 8 TŘ, uplatňující se v trestním řízení: i nadále soud může konat trestní řízení jen tehdy, je-li státním zástupcem podaná obžaloba, návrh na potrestání

¹²⁸ Srov. usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 3. 7. 2002, sp. zn. 5 To 31/02.

nebo dohoda o vině a trestu.¹²⁹ Stejně tak platí, že jedině státní zástupce zastupuje veřejnou žalobu v řízení před soudem.

Souhlas poškozeného se však neuplatní vždy. Podle ust. § 163a TŘ souhlasu poškozeného s trestním stíháním není třeba, pokud:

- a) byla takovým činem způsobena smrt,
- b) poškozený není schopen dát souhlas pro duševní chorobu nebo poruchu, pro kterou byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo pro kterou byla jeho způsobilost k právním úkonům omezena,
- c) poškozeným je osoba mladší 15 let¹³⁰,
- d) z okolností je zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůzkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností.

V těchto případech se trestní stíhání zahájí bez zřetele na to, zda byl či nebyl souhlas poškozeného dán.

V souvislosti s uplatněním tohoto institutu vyvstává několik otázek. První otázkou je, zda je možné suplovat institut soukromé žaloby souhlasem poškozeného s trestním stíháním. Tímto se ve své odborné práci zabýval T. Gřivna a dle jeho názoru¹³¹ to možno není, a to ani v případě, že by oprávnění poškozeného nebylo vázáno na blízký vztah k pachateli a byla připuštěna možnost, aby státní zástupce ve veřejném zájmu zahájil a pokračoval v řízení i bez souhlasu poškozeného. Stávající institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním navíc neumožňuje poškozenému obrátit se se svým návrhem přímo na soud. Další otázkou je okruh trestných činů, jichž se může týkat souhlas poškozeného, obsažených v ust. § 163 odst. 1 TŘ. Tento je dle názoru J. Jelínka¹³² určen velmi problematicky, když ve výčtu jsou uvedeny např. majetkové trestné činy i v případě způsobení značné škody či škody velkého rozsahu a naopak absentuje řada nedbalostních trestných činů, z nichž mnohé jsou méně

¹²⁹ JELÍNEK, J. *Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – balance a perspektivy*. Kriminalistika, 1996, č. 4, s. 295.

¹³⁰ Rozhodující je věk poškozeného v době, kdy se trestní stíhání má vést, resp. kdy se vede. Jestliže poškozený dovršil věku 15 let v průběhu trestního řízení, musí být poškozený dotázán, zda dává souhlas k trestnímu stíhání, či zda takový souhlas odepře.

¹³¹ GŘIVNA, T. *Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky)*. Trestněprávní revue. 2005, č. 12, s. 323.

¹³² JELÍNEK, J. *Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – balance a perspektivy*. Kriminalistika, 1996, č. 4, s. 302.

závažné než většina trestných činů úmyslných, které jsou v ust. § 163 TŘ vyjmenovány. Osobně se domnívám, že vymezit okruh trestných činů, u nichž může poškozený uplatnit dispoziční právo, bude velmi nesnadným úkolem pro zákonodárce, nicméně to bude zcela nezbytné. Dle mého názoru by shoda mohla panovat v tom, že poškozený by mohl uplatnit své právo udělit souhlas s trestním stíháním u typově méně závažných trestných činů, typicky přečinů. Co se týče úmyslných trestných činů proti zdraví a proti svobodě, tyto by měly být z uvedeného výčtu vypuštěny, neboť skutkové podstaty uvedených skupin trestných činů přesahují svou závažností účel institutu souhlasu poškozeného s trestním stíháním a měl by se u nich zachovat princip oficiality a legality. Zřejmě živá diskuze by se mohla vést ohledně trestného činu znásilnění, který je velmi často spojen s fenoménem domácího násilí. Dokáží si představit situaci, kdy na poškozené ženy může být vyvíjen nepřiměřený nátlak ze strany pachatele – osoby blízké, aby jej nevystavily břemenu trestního stíhání, popř. aby udělený souhlas s již probíhajícím trestním stíháním vzaly zpět. Ať se již poškozené ženy rozhodnou jakkoliv, jsou vystaveny extrémně tíživé a psychicky vyčerpávající situaci. Tento aspekt by měl být brán více v potaz a v konečném důsledku by měl vést k tomu, že trestní stíhání ohledně trestného činu znásilnění se bude zahajovat ex officio. Jsem zastáncem názoru, že znásilnění do výčtu trestných činů dle ust. § 163 TŘ nepatří.

Rovněž by mělo být dle mého názoru zváženo omezení dispozičního práva poškozeného v případech recidivy pachatele. Pokud jsou orgány činné v trestním řízení nuceny opakovaně zasahovat v situaci, kdy pachatel napadá znovu a znovu tutéž oběť, měla by být dána větší potřeba ochrany této oběti a trestní stíhání by mělo být zahajováno z moci úřední bez ohledu na její vyjádření. Takový postup by mohl být taky jedním ze způsobů, jak by mohlo být zabráněno sekundární viktimizaci této oběti.

Často je také kritizována nutnost existence příbuzenského poměru jako podmínka aplikace tohoto institutu.¹³³ Přestože lze připustit, že nestíhání pachatele přináší zpravidla větší prospěch obětem, které jsou k pachateli osobami blízkými, nemusí to platit vždy. Srovnatelný prospěch na nestíhání pachatele mohou mít i oběti, které nejsou k pachateli v žádném vztahu. Relevantní by měly být pouze konkrétní

¹³³ Srov. např. JELÍNEK, J. *Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001*. Kriminalistika, 2002, č. 1, s. 33.

okolnosti dané situace, za níž byl spáchán trestný čin, chování pachatele po činu a prokazatelná snaha o nápravu jím způsobeného protiprávního stavu. Takovýto návrh otevírá prostor pro častější uplatnění principu oportunity, může však klást větší břímě na orgány činné v trestním řízení, které mohou mít značné dilema, jak v každé konkrétní věci postupovat.

Jak je zřejmé, zavedení institutu souhlasu poškozeného s trestním řízením zavedlo do trestního řízení řadu kladů i záporů. Mezi pozitivní aspekty se řadí skutečnost, že ne zahájení trestního stíhání může přinést oběti větší naději na odškodnění ze strany pachatele. Širší uplatnění principu oportunity, namísto zásady legality a oficiality, podle něhož orgány činné v trestním řízení přihlížejí k hlediskům účelnosti a mohou, ale nemusí zahájit trestní stíhání a podat obžalobu, otevrou další prostor pro mimosoudní vyřizování trestních věcí a uzavírání dohod mezi pachatelem a poškozeným. Již tak značně přetížený státní aparát může mít nestíháním trestných činů, k nimž nedal poškozený souhlas, uvolněn prostor pro postihování závažnější kriminality. Negativní důsledek lze spatřovat v tom, že pachatel trestného činu je umožněno vyvíjet nátlak na oběť, aby neudělila nebo odvolala svůj souhlas s trestním stíháním. Situace bývá o to závažnější a pro oběť tíživější v případech domácího násilí, kdy oběť i po činu žije nebo je nucena žít v těsné blízkosti pachatele. Často pak dochází k traumatizaci oběti. Řešení by mohlo spočívat v posílení ochrany nebo větší podpoře oběti ze strany státního aparátu. Nicméně se domnívám, že tato problematika zasluhuje větší pozornost.

Právo aktivní účasti v řízení a práva související

Podstatným oprávněním poškozeného je právo účastnit se hlavního líčení, s tím, že musí být vyrozuměn o době a místě konání hlavního líčení se zachováním alespoň třídní lhůty¹³⁴ k přípravě (ust. § 198 TŘ). Ve vyrozumění o hlavním líčení musí být upozorněn, že nedostaví-li se k hlavnímu líčení, bude se o jeho nároku na náhradu škody rozhodovat na podkladě jeho vlastních návrhů, jsou-li již obsaženy ve spise nebo dojdou-li soudu dříve, než se přikročí k dokazování (ust. § 198 odst. 2 věta třetí TŘ). Pokud se však poškozený vzdal svých procesních práv ve smyslu ust. § 43 odst. 5 TŘ,

¹³⁴ Jedná se o lhůtu pořádkovou, s jejímž nedodržením nejsou spojeny žádné sankce.

o hlavním líčení se nevyrozumívá. Pokud je poškozený zastoupen zmocněncem, pak se o hlavním líčení vyrozumívá jen zmocněnec.

Zúčastní-li se poškozený hlavního líčení, má právo, aby byl ve smyslu ust. § 206 odst. 2 TŘ předsedou senátu po přednesení obžaloby dotázán, zda navrhuje, aby obžalovanému byla uložena povinnost k náhradě škody způsobené trestným činem a v jakém rozsahu. Pokud se poškozený k hlavnímu líčení nedostaví a je-li jeho návrh obsažen již ve spise, předseda senátu přečte tento návrh ze spisu.

Během hlavního líčení může poškozený klást se souhlasem předsedy senátu vyslychaným osobám otázky, a to zpravidla tehdy, když předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu (ust. § 215 odst. 1 TŘ), nenáleží mu ale právo provádět důkazy, zejména výslech svědka nebo znalce, které je přiznáno ust. § 215 odst. 2 TŘ státnímu zástupci, obžalovanému a jeho obhájci k jejich žádosti a za podmínky schválení předsedou senátu.

Před ukončením hlavního líčení má poškozený právo na přednesení závěrečné řeči (ust. § 43 odst. 1 TŘ). Trestní řád obsah závěrečných řečí nijak nevymezuje, závisí tedy na postavení procesních stran, jaké bude jejich zaměření. Přednesením závěrečných řečí je stranám dána příležitost ovlivnit úvahy soudu před učiněním konečného rozhodnutí a předložit své stanovisko k věci. Dá se předpokládat, že poškozený se především zaměří na odůvodnění podstaty svého nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo nároku na vydání bezdůvodného obohacení. Svůj návrh bude poškozený přednášet po státním zástupci, který závěrečné řeči zahajuje. Pokud je poškozený zastoupen zmocněncem, přísluší oprávnění přednést závěrečnou řeč jemu (ust. § 216 odst. 2 TŘ).

V souvislosti s přijetím zákona o obětech trestných činů bylo poškozenému přiznáno oprávnění, které však v praxi stále ještě moc používáno není, jelikož mu v českém právním prostředí není přisuzován přílišný význam. Tímto právem je možnost učinit v kterémkoliv stadiu trestního řízení prohlášení (ať už ústní či písemné) o dopadu trestného činu na dosavadní život poškozeného, který je zároveň obětí podle zákona

o obětech trestného činu (ust. § 43 odst. 4 TŘ). Pokud je prohlášení učiněno písemně, určí trestní řád, že bude v řízení před soudem provedeno jako listinný důkaz (ust. § 212a TŘ). S účinností od 1. 8. 2013 má poškozený také právo podat stížnost proti rozhodnutím o předběžných opatřeních zákazu styku s určitými osobami podle ust. § 88d TŘ a zákazu vstupu do obydlí podle ust. § 88e TŘ.

Právo na doručení opisů rozhodnutí a právo podat opravný prostředek

Poškozený má právo žádat, aby mu byly do vlastních rukou doručeny opisy rozhodnutí, proti nimž může podat opravný prostředek (ust. § 64 odst. 1 TŘ). Poškozený je tak oprávněn požadovat doručení usnesení o odložení věci policejního orgánu nebo státního zástupce, pokud tito po prověření skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, dospějí k závěru, že se nejedná o podezření z trestného činu. Usnesení o odložení věci musí být doručeno poškozenému za předpokladu, že je orgánům činným v trestním řízení znám. Proti tomuto usnesení pak může poškozený podat stížnost, jež má odkladný účinek (ust. § 159a odst. 6 a odst. 7 TŘ).

Pokud však prověřováním zjištěné a odůvodněné skutečnosti nasvědčují tomu, že byl spáchán trestný čin, a je-li dostatečně odůvodněn závěr, že jej spáchala určitá osoba, rozhodne policejní orgán o zahájení trestního stíhání této osoby jako obviněného. Tehdy může poškozený, jehož pobyt nebo sídlo je známo, požádat o doručení opisu usnesení o zahájení trestního stíhání (ust. § 160 odst. 2 věta první TŘ). Vyšetřování (úsek trestního řízení po zahájení trestního stíhání) je ukončeno buď podáním obžaloby, podáním návrhu na schválení dohody o vině a trestu, postoupením věci jinému orgánu nebo zastavením trestního stíhání, včetně schválení narovnání a podmíněného zastavení trestního stíhání před podáním obžaloby. V návaznosti na tento procesní postup má poškozený (i ten, který neuplatnil nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení) nárok, aby mu bylo oznámeno usnesení o postoupení věci a právo být vyrozuměn o zastavení trestního stíhání. Důsledkem těchto rozhodnutí je, mimo jiné, zrušení zajištění nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Proti těmto rozhodnutím má právo podat stížnost, jež má v obou případech odkladný účinek (ust. § 171 odst. 2 TŘ, ust. § 172 odst. 3 TŘ). Pokud dojde k přerušení trestního stíhání

(zde se jedná, na rozdíl od výše uvedených, o zatímní rozhodnutí), je třeba o tom poškozeného vyrozumět (ust. § 173 odst. 3 TŘ). Vyrozumění se děje přípisem, v němž je citován výrok usnesení o přerušení trestního stíhání. Poškozenému rovněž náleží právo být vyrozuměn o podání obžaloby (ust. § 176 odst. 1 věta druhá TŘ) a právo na doručení opisu obžaloby, pokud jsou jeho pobyt nebo sídlo známé (ust. § 196 odst. 1 TŘ). Opisy shora uvedených rozhodnutí a obžaloby nebudou samozřejmě doručovány v případě, že se poškozený vzdal svých procesních práv, jak mu umožňuje zákon v ust. § 43 odst. 5 TŘ. Rovněž se nedoručuje tomu, kdo se cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, ale vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem. Takováto osoba totiž není považována za poškozeného.

Obžalobu může podat pouze státní zástupce, který před soudem veřejnou žalobu zastupuje (zásada obžalovací, srov. ust. § 2 odst. 8 a ust. § 180 odst. 1 TŘ). Státním zástupcem podanou obžalobu přezkoumá předseda senátu a podle jejího obsahu a podle obsahu spisu posoudí, zda je jí nutno předběžně projednat v zasedání senátu anebo zda může o ní nařídit hlavní líčení. V případě, že přistoupí k předběžnému projednání obžaloby, učiní soud rozhodnutí dle ust. § 188 TŘ. Je-li podmíněně zastaveno trestní stíhání nebo schváleno narovnání, je nutno takové rozhodnutí poškozenému oznámit a tento je oprávněn podat proti takovému rozhodnutí stížnost (ust. § 188 odst. 3 TŘ).

V návaznosti na způsoby vyřízení trestní věci v hlavním líčení (srov. ust. §§ 220 – 230 TŘ) má poškozený právo, aby mu bylo oznámeno rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání a o schválení narovnání v hlavním líčení. Proti těmto rozhodnutím má právo podat stížnost, jež má odkladný účinek (ust. § 223a odst. 2 TŘ). Toto právo se vztahuje i na doručení rozsudku nebo trestního příkazu, a to tomu poškozenému, který uplatnil nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Pokud jsou mimo hlavní líčení splněny podmínky, soud rozhodne o podmíněném zastavení trestního stíhání nebo o schválení narovnání. Poškozený má právo na oznámení těchto rozhodnutí a právo podat proti těmto rozhodnutím stížnost (ust. § 231 odst. 3 TŘ). K řízení o mimořádných opravných prostředcích se řadí právo poškozeného učinit podnět ke stížnosti pro porušení zákona

(ust. § 266 TŘ) a právo učinit podnět k podání návrhu státního zástupce na povolení obnovy v neprospěch obviněného (ust. § 280 odst. 2 TŘ). Oprávnění podat návrh na obnovu řízení trestní řád poškozenému nepřiznává.

Právo dát se zastoupit zmocněncem

Poškozený se může dát zastupovat zmocněncem. Úpravu tohoto institutu nalezneme v ust. § 50 a násl. TŘ. Zmocněncem může být i osoba bez právnického vzdělání, přínosnější však bezesporu bude, pokud si poškozený ke svému zastoupení a k uplatňování svých práv zvolí buď kvalifikovanou právní pomoc, nebo někoho, kdo se danou problematikou zabývá v rámci své profesní činnosti (např. příslušníky specializovaných nevládních organizací). Domnívám se, že právnickým vzděláním by měl zmocněnec poškozeného disponovat tehdy, pokud zastupuje poškozeného v řízení vedeném proti právnické osobě. Důvodem je především relativně komplikovaná právní úprava řízení proti právnickým osobám doprovázená výkladovou nejasností některých v ZTOPO zakotvených institutů.

Zmocněncem může být jak osoba fyzická, která nebyla zbavena nebo omezena ve způsobilosti k právním úkonům, tak osoba právnická. Nesmí jím být však ten, kdo byl k hlavnímu líčení nebo veřejnému zasedání předvolán jako svědek, znalec nebo tlumočník. Zmocněnec poškozeného je oprávněn činit za poškozeného návrhy a podávat za něj žádosti a opravné prostředky; je též oprávněn zúčastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit poškozený. Rovněž je oprávněn být přítomen při vyšetřovacích úkonech, jimiž se mají objasnit skutečnosti důležité pro uplatnění práv osob, které zastupuje, a jejich výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem. Výjimkou jsou situace, kdy by jeho účasti mohl být zmařen účel trestního řízení nebo provedení úkonu nelze odložit a vyrozumění zmocněnce včas zajistit. Zmocněnec může obviněnému i jiným vyslychaným osobám klást otázky a vznášet proti způsobu provádění úkonu námitky kdykoli v jeho průběhu.

Právní pomoc může být zmocněncem poskytnuta i bezplatně nebo za sníženou odměnu, pokud poškozený prokáže, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé přibráním zmocněnce. Poškozený však musí splňovat podmínky pro přiznání

bezplatné právní pomoci nebo za sníženou odměnu, které jsou definovány v ust. § 51a odst. 1 TR. O tom rozhoduje na základě návrhu poškozeného předseda senátu konající řízení v prvním stupni nebo v přípravném řízení soudce. Jiný režim nabízí zákon poškozenému mladšímu osmnácti let. Tento má nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně, aniž by musel splňovat požadavky uvedené v ust. § 51a odst. 1 TR. Výjimkou je však poškozený trestným činem zanedbání povinné výživy podle ust. § 196 trestního zákoníku.

Pokud nemajetný poškozený, který má nárok na ustanovení zmocněnce, vyžádá znalecký posudek, může žádat, aby předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce rozhodli o tom, že náklady na znalecký posudek ponese stát. Pokud této žádosti nebude vyhověno, je poškozený oprávněn podat proti takovému rozhodnutí stížnost (ust. § 151a TR).

3.2.1 Práva související s postavením poškozeného jako svědka v trestním řízení

V souvislosti s postavením poškozeného jako svědka v trestním řízení považují za podstatná zejména práva žádat informace o nebezpečném obviněném a odsouzeném a na poskytnutí ochrany.

Právo žádat informace o nebezpečném obviněném či odsouzeném

Ustanovení § 103a bylo do trestního řádu vloženo zákonem č. 45/2013 Sb., účinným ode dne 1. 8. 2013. Jeho smyslem je posílení ochrany takového svědka, jemuž hrozí nebezpečí v důsledku pobytu obviněného nebo odsouzeného na svobodě, zejména jde-li o svědka, který má postavení oběti trestného činu ve smyslu § 2 odst. 2 a odst. 3 zákona o obětech trestných činů.¹³⁵

Na základě tohoto ustanovení je svědek oprávněn požadovat informace o:

- a) propuštění nebo uprchnutí obviněného z vazby,
- b) propuštění nebo uprchnutí odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody,
- c) přerušení výkonu trestu odnětí svobody,

¹³⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 1515.

- d) propuštění nebo uprchnutí odsouzeného z výkonu ústavního ochranného léčení,
- e) změně formy ochranného léčení z ústavní na ambulantní,
- f) propuštění nebo uprchnutí odsouzeného z výkonu zabezpečovací detence,
- g) změně zabezpečovací detence na ochranné léčení,
- h) jakémkoliv vydání obviněného nebo odsouzeného do cizího státu nebo jeho předání do jiného členského státu Evropské unie v rámci mezinárodní justiční spolupráce ve věcech trestních.

Postup podle ust. § 103a odst. 1 TRŘ je podmíněn žádostí svědka, ohledně jejíhož podání a vyřízení se uplatní postup podle zákona o obětech trestných činů, trestní řád však pamatuje i na situace, kdy svědek žádost o poskytnutí takové informace nepodá a je zde důvodná obava, že svědkovi hrozí v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě nebezpečí. Tehdy o propuštění nebo uprchnutí obviněného nebo odsouzeného neprodleně informuje orgán činný v trestním řízení, Probační a mediační služba, věznice, zdravotnické zařízení, v němž odsouzený vykonává ústavní ochranné léčení, nebo ústav pro výkon zabezpečovací detence z vlastní iniciativy policejní orgán, který vede nebo vedl trestní řízení v dané trestní věci a tento přijme potřebná opatření k zajištění bezpečí svědka, včetně jeho vyrozumění o propuštění nebo uprchnutí. Nutno podotknout, že forma pro podání informace není zákonem stanovena, tudíž se dá předpokládat, že informace mohou být poskytnuty vedle písemné formy i ústně či telefonicky. Na podkladě těchto informací se pak ohrožený svědek může rozhodnout, zda využije další možnosti a opatření ke své ochraně, např. podle zákona o obětech trestných činů nebo podle zákona č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením (dále jen „*zvláštní zákon*“).

Závěrem je třeba zmínit, že ust. § 103a TRŘ navazuje na ust. § 11 ZOTČ, které stanoví orgánům činným v trestním řízení a dalším institucím informační povinnost vůči oběti trestného činu v zákonem vymezeném rozsahu.

Právo na poskytnutí ochrany

Právo ohroženého svědka na poskytnutí ochrany je upraveno především v ust. § 55 odst. 2 TŘ, které stanoví: „*Nasvědčují-li zjištěné okolnosti tomu, že svědku nebo osobě jemu blízké v souvislosti s podáním svědeckví zřejmě hrozí újma na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí porušení jejich základních práv, a nelze-li ochranu svědka spolehlivě zajistit jiným způsobem, orgán činný v trestním řízení učiní opatření k utajení **totožnosti i podoby** svědka; jméno a příjmení a jeho další osobní údaje se do protokolu nezapisují, ale vedou se odděleně od trestního spisu a mohou se s nimi seznamovat jen orgány činné v trestním řízení v dané věci. Svědek se poučí o právu požádat o utajení své podoby a podepsat protokol smyšleným jménem a příjmením, pod kterým je pak veden. Je-li třeba zajistit ochranu těchto osob, orgán činný v trestním řízení učiní bezodkladně všechna potřebná opatření. Zvláštní způsob ochrany svědků a osob jim blízkých stanoví zvláštní zákon¹³⁶. Pominou-li důvody pro utajení podoby svědka a oddělené vedení osobních údajů svědka, orgán, který v té době vede trestní řízení, zruší stupeň utajení těchto informací, připojí uvedené údaje k trestnímu spisu a podoba svědka ani údaje o jeho totožnosti se nadále neutajují; to neplatí, je-li utajována totožnost a podoba osob uvedených v § 102a TŘ¹³⁷.“*

S utajením podoby a totožnosti svědka se setkáváme v hojně míře v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva, který dospěl k závěru, že legitimnost a soulad použití anonymního svědeckví s Úmluvou je třeba posuzovat z hlediska důvodů utajení totožnosti svědka, významu důkazu pro odsouzení a kompenzace obtíží obhajoby.¹³⁸ Utajení podoby a osobních údajů svědka je možné jen tehdy, pokud ochranu svědka nelze zajistit jiným způsobem. Za takový jiný způsob se dle zvláštního zákona považuje např. zajištění jeho osobní ochrany, jeho přechodné přestěhování na neznámé místo, trvalé přestěhování do jiného vzdáleného města naší republiky nebo do zahraničí nebo změnu jeho totožnosti a současně prověřování dodržování podmínek poskytování

¹³⁶ Zvláštním zákonem upravujícím zvláštní způsob ochrany svědků a jim blízkých osob je zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením, ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁷ Ust. § 102a TŘ se vztahuje na osoby služebně činné v policejním orgánu nebo policisty jiného státu, kteří byli použiti v trestním řízení jako agent anebo provádějící předstíraný převod, nebo se bezprostředně podíleli na použití agenta nebo provedení předstíraného převodu.

¹³⁸ Srov. rozhodnutí ze dne 4. 7. 2000 ve věci Kok proti Nizozemsku.

zvláštní ochrany a pomoci. Zvláštní ochranu a pomoc poskytuje Policie a Vězeňská služba, které si mají za tímto účelem vzájemně pomáhat.

Utajení podoby svědka v přípravném řízení se týká především úkonů, kdy svědek přichází do kontaktu s obviněným (ale i s jinými, anonymními osobami), zejména při rekognici, rekonstrukci nebo vyšetřovacím pokusu. Tyto úkony pak bude nutno provést tak, aby se utajený svědek s obviněným nesetkal. V úvahu připadá rekognice provedená přes jednostranně průhledné zrcadlo, popř. prostřednictvím audio či video spojení. Po novele trestního řádu z roku 2001 nelze provést s utajeným svědkem konfrontaci, tedy postavit jej tváří v tvář obviněnému nebo jinému svědkovi (srov. ust. § 104a odst. 5 TR). Rekognici lze za přítomnosti utajeného svědka provést, pokud je svědek poznávající osobou (srov. ust. § 104b odst. 7 TR). V případě utajení osobních údajů svědka se postupuje tak, že se tyto osobní údaje nezapiší do protokolu o jeho výslechu nebo o jiném úkonu, ale vedou se odděleně od trestního spisu ve zvláštním spisu, k němuž mají přístup pouze orgány činné v trestním řízení v dané věci. Do takového spisu pak není dovoleno nahlížet osobám uvedeným v ust. § 65 odst. 1 TR.

O zvláštním postupu při ochraně svědka v hlavním líčení pojednává ust. § 209 TR, podle něhož předseda senátu dbá o to, aby svědek ještě nevyslechnutý nebyl přítomen při výslechu obžalovaného a jiných svědků. Je-li obava, že svědek v přítomnosti obžalovaného nevypraví pravdu, případně jde-li o svědka, jemuž nebo osobě jemu blízké z podaného svědectví hrozí újma na zdraví, smrt nebo jiné vážné nebezpečí, předseda senátu učiní opatření vhodné k zajištění bezpečnosti nebo utajení totožnosti svědka, případně vykáže obžalovaného po dobu výslechu takového svědka z jednací síně. Po návratu do jednací síně však musí být obžalovaný seznámen s obsahem výpovědi svědka, může se k ní vyjádřit, a aniž by se se svědkem setkal, může mu prostřednictvím předsedy senátu klást otázky. Jde-li o svědka, jehož totožnost má zůstat utajena (§ 55 odst. 2), učiní předseda senátu opatření, která znemožňují zjistit skutečnou totožnost svědka.

Je však mít na paměti, že utajením podoby a totožnosti svědka nesmí dojít k porušení práva na obhajobu. Pokud by totiž bylo přikročeno k takovým opatřením v případě, kdy pro to nejsou splněny zákonné předpoklady, znamenalo by to v konečném důsledku porušení práva na spravedlivý proces. Výpověď svědka, jehož totožnost a podoba byly utajeny v rozporu s ust. § 55 odst. 2 TŘ, by pak nebyla v trestním řízení použitelná jako důkaz proti obviněnému.¹³⁹

3.2.2 Poškozený a odklony v českém trestním řízení

Odklony od standardního trestního řízení jsou označovány jako alternativní způsoby řešení trestních věcí a mohou být využity ve všech stádiích trestního řízení. Jsou považovány za výjimku ze zásady legality a jsou odchylkou od typického průběhu trestního procesu, tudíž trestní řízení při využití odklonů nedospěje do svého obvyklého konce (do vynesení rozsudku a případného uložení trestní sankce), ale trestní věc se vyřídí jinak.¹⁴⁰ Jejich hlavním smyslem je vypořádání vzájemných vztahů mezi obviněným, poškozeným a osobami z jejich blízkého sociálního okolí, sankční i pozitivně motivující působení na obviněného a dosažení satisfakce poškozeného.¹⁴¹ Současně tyto způsoby řešení trestních věcí vytvářejí podmínky pro urychlení, zjednodušení a zhospodárnění trestního řízení.

Platná právní úprava umožňuje podle okolností případu volbu mezi několika různými procesními postupy¹⁴². Jedná se o podmíněné zastavení trestního stíhání (ust. § 307 a násl. TŘ), narovnání (ust. § 309 a násl. TŘ), řízení o schválení dohody o vině a trestu (ust. § 175a a násl. TŘ a ust. § 314o TŘ), podmíněné odložení podání návrhu na potrestání (ust. § 179g a násl. TŘ) a odstoupení od trestního stíhání v řízení ve věcech mladistvých (ust. § 69 - § 71 ZSM).

¹³⁹ Srov. Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 9. 7. 2002, sp. zn. 7 To 220/2002.

¹⁴⁰ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 3. vyd. Praha: Leges, 2013, s. 739 – 742.

¹⁴¹ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 18 – 29.

¹⁴² V trestněprávních předpisech jsou, kromě procesních odklonů, zakotveny ještě odklony hmotněprávní: upuštění od potrestání (ust. § 46 a násl. TZ), podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (ust. § 48 TZ) a alternativní tresty nespojené s bezprostředním odnětím svobody.

Společným předpokladem pro *podmíněné zastavení trestního stíhání a schválení narovnání* je, že obviněný musí být stíhán pro přečin¹⁴³, tedy typově méně závažný trestný čin. U podmíněného zastavení trestního stíhání pak obviněný musí s postupem souhlasit, doznat se k činu, nahradit případnou škodu, nebo s poškozeným o její náhradě uzavřít dohodu, anebo učinit jiná potřebná opatření k její náhradě, popř. vydat bezdůvodné obohacení činem získané, nebo s poškozeným o jeho vydání uzavřít dohodu. Vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a okolnostem případu lze současně takové rozhodnutí považovat za dostačující. Veškeré tyto předpoklady musí být splněny kumulativně. Judikatura k tomuto procesnímu postupu konstatovala, že podmíněně zastavit trestní stíhání podle § 307 odst. 1 TŘ lze i v řízení o trestném činu, kterým nebyla způsobena škoda, o níž by bylo možno rozhodovat v trestním řízení, a tedy nepřipadá v úvahu postup obviněného směřující k náhradě škody předpokládaný v ustanovení § 307 odst. 1 písm. b) TŘ.¹⁴⁴ Z povahy tohoto institutu vyplývá, že se nejedná o definitivní rozhodnutí, přičemž obviněnému je stanovena zkušební doba, během níž je mu uloženo, aby splnil nějakou povinnost. Poškozený pak má ve vztahu k institutu podmíněného zastavení trestního stíhání právo uzavřít s obviněným dohodu o náhradě škody způsobené trestným činem nebo dohodu o vydání bezdůvodného obohacení, což je jeden z předpokladů pro podmíněné zastavení trestního stíhání. Poškozenému zákon dále umožňuje podat stížnost proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání (ust. § 307 odst. 7 TŘ) a také napadnout stížností rozhodnutí o tom, že se obviněný ve zkušební době osvědčil (ust. § 308 odst. 4 TŘ).

V případě narovnání se de facto jedná o dohodu mezi obviněným a poškozeným, která vyžaduje schválení s procesními důsledky zastavení trestního stíhání. Poškozený tak může svým rozhodnutím ovlivnit, zda bude řízení ukončeno schválením narovnání. Předpoklady pro schválení narovnání jsou dány ust. § 309 odst. 1 TŘ a jsou jimi, kromě výše uvedeného, také souhlas obviněného a poškozeného, prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán, bez důvodných pochybností o vážnosti tohoto prohlášení, úhrada škody způsobené přečinem poškozenému nebo potřebné úkony obviněného k její úhradě, vydání bezdůvodného obohacení získaného přečinem

¹⁴³ K tomu srov. ust. § 14 odst. 2 TZ.

¹⁴⁴ Srov. Usnesení Krajského soudu v Ostravě ze dne 22. 1. 1996, sp. zn. 3 To 21/96.

či učinění jiných vhodných opatření k jeho vydání (u narovnání musí dojít k faktické náhradě škody, popř. k jinému odčinění újmy vzniklé trestným činem, nestačí pouhá dohoda mezi obviněným a poškozeným, jako je tomu u podmíněného zastavení trestního stíhání) a složení peněžité částky obviněným na účet soudu (v přípravném řízení na účet státního zastupitelství) určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti podle zákona o obětech trestných činů. Při uplatnění institutu narovnání disponuje poškozený procesním oprávněním spočívajícím v podání stížnosti proti usnesení o schválení narovnání a oprávněním být před rozhodnutím o schválení narovnání vyslechnut soudem a v přípravném řízení státním zástupcem zejména ke způsobu a okolnostem uzavření dohody o narovnání. K tomuto se váže právo poškozeného být před výsledkem poučen o svých právech a o podstatě institutu narovnání. V této souvislosti je nutné připomenout, že práva poškozeného nepřísluší tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody nebo na vydání bezdůvodného obohacení (ust. § 310a TŘ).

V obou případech rozhodnutí činí soud (resp. samosoudce) a v přípravném řízení státní zástupce, pokud považují takový způsob vyřízení věci za dostačující. Rozhodnout lze také po předběžném projednání obžaloby (srov. ust. § 188 odst. 1 písm. f) TŘ) nebo mimo hlavní líčení (srov. ust. § 231 TŘ). Na otázku, v které fázi trestního řízení je využití obou odklonů vhodnější, však nelze dát podle mého názoru jednoznačnou odpověď. Z pohledu poškozeného by jistě bylo nejvýhodnější učinit rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání nebo o schválení narovnání co nejdříve po zahájení trestního stíhání, tedy ještě v přípravném řízení, aby došlo k co nejrychlejšímu odškodnění poškozeného a tento nemusel čekat na skončení „standardního“ trestního řízení, resp. spoléhat se na zdlouhavé a mnohdy složité, i finančně náročné, soudní vymáhání náhrady škody. Na druhou stranu jsou oba instituty vázány na řadu zákonných podmínek, přičemž jejich splnění není tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát. Využití těchto alternativ řešení trestních věcí sice nevyžaduje dokazování v přísně formální podobě, jak je prováděno předsedou senátu nebo samosoudcem v průběhu hlavního líčení, ale z opatřených důkazů musí vyplývat důvodné podezření o vině obviněného. Z tohoto důvodu nemusí ani mnohdy postačovat učiněné doznání obviněného, jak vyžaduje uplatnění institutu

podmíněného zastavení trestního stíhání.¹⁴⁵ S ohledem na ochranu práva na spravedlivý proces tak lze kvitovat s povděkem, že zákon umožňuje oběma zainteresovaným stranám (jak obviněnému, tak poškozenému) podat stížnost proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání a schválení narovnání a domoci se tak náležitého objasnění skutkového stavu.

Nejnovější formou odklonu v trestním řízení je tzv. *dohodovací řízení* zavedené do trestního řádu zákonem č. 193/2012 Sb., účinným od 1. září 2012. Zákon vylučuje uzavření dohody o vině a trestu v řízení o zvláště závažném zločinu¹⁴⁶ a v řízení proti uprchlému¹⁴⁷. Dohodu o vině a trestu nelze také sjednat v řízení ve věci mladistvého, který nedovršil osmnácti let věku (srov. ust. § 63 ZSM). Důvodem je, že zákon dává přednost výchovnému vlivu řízení na mladistvého a uvážlivému výběru vhodného opatření specializovaným soudcem nad rychlým skončením řízení.¹⁴⁸ V rámci sjednávání dohody o vině a trestu má poškozený právo být vyrozuměn o době a místě jednání o dohodě o vině a trestu, pokud ovšem výslovně neprohlásil, že se vzdává procesních práv, která mu zákon jako poškozenému přiznává. Poškozený má být zároveň upozorněn na možnost uplatnit nejpozději při prvním jednání o dohodě o vině a trestu nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích, jež mu byla trestným činem způsobena, nebo na vydání bezdůvodného obohacení, které bylo na jeho úkor získáno (ust. § 175a odst. 2 TŘ). Je-li poškozený přítomen sjednávání dohody o vině a trestu, je oprávněn se vyjádřit se zejména k rozsahu a způsobu náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení (ust. § 175a odst. 5 TŘ). V souvislosti se způsoby ukončení dohodovacího řízení ve smyslu ust. § 314r odst. 5 TŘ má poškozený právo též podat stížnost proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání nebo o schválení narovnání. Význam a výhody dohody o vině a trestu shrnuje J. Jelínek¹⁴⁹. Jsou jimi především urychlení

¹⁴⁵ K tomuto srov. usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 19. 8. 2003, sp. zn. 10 To 336/2003, podle něhož nelze za doznání obžalovaného k činu ve smyslu ust. § 307 odst. 1 písm. a) TŘ považovat takovou jeho výpověď, která obsahuje popis skutku zahrnující okolnosti, které by vylučovaly protiprávnost činu, např. že jednal v nutné obraně.

¹⁴⁶ K tomuto srov. ust. § 14 odst. 3 TZ.

¹⁴⁷ K tomuto srov. ust. § 302 a násl. TŘ.

¹⁴⁸ Srov. Důvodová zpráva k zákonu č. 193/2012 Sb., k části páté (novela zákona o soudnictví ve věcech mládeže).

¹⁴⁹ JELÍNEK, J. *Dohodovací řízení v trestním procesu a otázky souvisící*. Bulletin advokacie, 2012, č. 10, s. 20 – 25.

trestního řízení, s níž je spojená snaha o úsporu veřejných financí, protože od uzavřených dohod o vině a trestu se očekává rychlejší odsouzení pachatele rozsudkem a tím i rychlejší uzavření celé trestní kauzy. Také vyhlídky poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy v penězích nebo vydání bezdůvodného obohacení mohou být v tomto zvláštním typu řízení nadějnější než ve standardním typu trestního řízení. Důvodová zpráva vidí přínos této úpravy též v ochraně obětí před sekundární viktimizací, protože tyto již nebudou muset opakovaně svědčit v řízení před soudem a nebudou tak znovu vystaveny stresu vyplývajícímu z veřejného projednávání všech detailů trestného činu, jehož se staly obětí. Osobně se obávám, aby se z tohoto institutu řadícího se k odklonům v českém trestním řízení nestalo spíš jakési „handlování“ o spravedlnosti s tím, že nebudou dostatečně zohledněny zájmy a potřeby poškozeného. Současné znění ust. § 175a odst. 5 TR sice stanoví, že „*státní zástupce při sjednávání dohody o vině a trestu dbá na zájmy poškozeného*“, nicméně se domnívám, že v daném kontextu se jedná pouze o zájmy majetkové, nikoliv morální satisfakci spočívající v odsouzení pachatele, která může být vzhledem k psychické újmě poškozeného nezanedbatelná. V tomto názoru mě usvědčuje dikce citovaného ustanovení, jež vztahuje veškerá práva poškozeného pouze k materiální satisfakci. Z tohoto důvodu navrhuji de lege ferenda rozšíření práva podat odvolání proti rozsudku, kterým soud schválil dohodu o vině a trestu, pokud takový rozsudek není v souladu s dohodou, jejíž schválení státní zástupce soudu navrhl, i na osobu poškozeného.

Pokud má být přínosem rychlejší vyřízení trestní věci, naráží zde zásada rychlosti na ostatní zásady trestního řízení. Navíc se domnívám, že zásada rychlosti řízení není v tak citlivém procesu, jako je ten trestní, kde se rozhoduje o vině či nevině obviněného s dalekosáhlými (a často fatálními) důsledky na jeho budoucí život, zásadou stěžejní. Koncepce dohody o vině a trestu je bezesporu v rozporu se zásadou materiální pravdy, podle níž mají orgány činné v trestním řízení postupovat tak, aby byl zjištěn *skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti*. Pro rozhodování v rámci dohody o vině a trestu však neplatí, že skutkový stav musí být zjištěn nade vší pochybnost. Skutkový stav je jednoduše předmětem dohody státního zástupce a obviněného. Za povšimnutí stojí názor P. Vantucha¹⁵⁰, který vidí v uzavírání dohod

¹⁵⁰ VANTUCH, P. *K možností sjednání dohody o vině a trestu*. Trestní právo, 2012, č. 12, s. 4 – 5.

o vině a trestu porušení dalších zásad trestního řízení: „*Uzavírání dohod o vině a trestu nemůže být sladěno se zásadou zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností a se zásadou vyhledávací, protože doznání je považováno de facto za korunní důkaz. Dochází i k porušení zásady volného hodnocení důkazů, protože doznání obviněného je přiznána větší důkazní váha než jiným důkazům.*“ Tato dohoda navíc probíhá pouze za přítomnosti osob zúčastněných na trestním řízení (ani soud se na jednáních vedoucích k dohodě neúčastní), v čemž spatřuji porušení zásady veřejnosti a ohrožení preventivní funkce trestního práva, podle níž by mělo trestní právo prostřednictvím individuální prevence působit na potencionální pachatele trestných činů. Za žádoucí tak považuji, aby uzavření dohody o vině a trestu bylo možno také v rámci hlavního líčení, které je nejdůležitějším stadiem trestního procesu.

Za nešťastnou také považuji formulaci prohlášení obviněného, „že spáchal skutek, pro který je stíhán“ (ust. § 175a odst. 6 písm. e) TŘ), a to už z toho titulu, že ne každý skutek je trestným, nebo jiným protiprávním činem. Vhodnější se jistě jeví prohlášení o přiznání viny obviněného ke spáchání skutku, který je předmětem dohody o vině a trestu. Tato formulace se jeví logičtější také z důvodu, že samotný výrok o vině odsuzujícího rozsudku v trestní věci konstatuje, že „obžalovaný je vinen“, a nikoliv, že „obžalovaný spáchal skutek, pro nějž je stíhán“. Dle J. Jelínka¹⁵¹ by tak byl vyjádřen i určitý etický aspekt trestního řízení.

Další problém vidím ve skutečnosti, kdy je obviněnému přičítáno spáchání více skutků, nebo jde-li o více skutků tvořící pokračující trestnou činnost. Trestní řád by měl v tomto případě jasně konstatovat, že jednání o dohodě o vině a trestu se může tehdy konat jen o jednom ze skutků, o němž obviněný prohlásí, že jej spáchal a k samostatnému projednání a rozhodnutí pak vyloučí ty skutky, ohledně nichž obviněný neuzavře dohodu o vině a trestu, přičemž ohledně těchto skutků (např. pokračujícího trestného činu) se na něj bude hledět, jako by byl nevinný. Dokáží si totiž představit situaci, kdy orgány činné v trestním řízení mohou předjímat vinu obviněného (a zjednodušovat si tak dokazování) ohledně skutků, které naplňují skutkovou podstatu stejného trestného činu, či vykazují stejný nebo obdobný způsob

¹⁵¹ JELÍNEK, J. *Dohodovací řízení v trestním procesu a otázky souvisící*. Bulletin advokacie, 2012, č. 10, s. 25.

provedení (např. v případě vloupání do deseti bytů ve stejném městském obvodu v rozmezí tří měsíců, z nichž byly ve všech případech odcizeny starožitnosti). Takovýto postup by pak nebyl ku prospěchu trestnímu řízení, ani samotnému poškozenému.

Dalším druhem odklonu je *podmíněné odložení podání návrhu na potrestání*, který může být výsledkem projednání trestní věci ve zkráceném přípravném řízení. Ve zkráceném přípravném řízení je možno projednat trestné činy, o nichž přísluší konat řízení v prvním stupni okresnímu soudu a na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, a to za podmínky, že podezřelý byl přistižen při činu nebo bezprostředně po jeho spáchání, nebo v průběhu prověřování podnětu k trestnímu stíhání byly zjištěny skutečnosti, jinak odůvodňující zahájení trestního stíhání a lze očekávat, že podezřelého bude možné ve lhůtě dvou týdnů od sdělení podezření postavit před soud.

Poškozený má v rámci konání zkráceného přípravného řízení právo na vyrozumění o odložení, odevzdání a vrácení věci policejnímu orgánu nebo podání návrhu na potrestání a právo, aby mu bylo oznámeno usnesení o odložení věci za současného schválení narovnání (ust. § 179c TŘ), včetně práva podání stížnosti. Dále může poškozený požadovat, aby mu bylo oznámeno usnesení státního zástupce o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání, jakož i usnesení státního zástupce o tom, že se podezřelý osvědčil. Proti těmto usnesením je oprávněn podat stížnost (ust. § 179g a § 179h TŘ).

Posledním druhem odklonu, kterým se budu ve své práci zabývat, je *odstoupení od trestního stíhání v řízení ve věcech mladistvých*, které je upraveno v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže. V trestních věcech mladistvých lze kromě tohoto druhu odklonu použít ještě podmíněné zastavení trestního stíhání a schválení narovnání. Podstatou tohoto institutu je, že soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může v řízení o provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta, z důvodu chybějícího veřejného zájmu na dalším stíhání mladistvého a s přihlédnutím k povaze a závažnosti provinění a osobě mladistvého odstoupit od trestního stíhání mladistvého, pokud trestní stíhání není účelné

a potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchaní dalších provinění. Součástí rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání je výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, ve kterém bylo spatřováno provinění, jehož se odstoupení od trestního stíhání týká. Cílem tohoto druhu odklonu je zaručit splnění výchovného účelu řízení s mladistvými pachateli.

Pokud vznikla škoda, je předpokladem uplatnění tohoto institutu úplné nebo alespoň částečné nahrazení škody způsobené proviněním a vyslovení souhlasu poškozeného s takovým odškodněním, a došlo-li proviněním k bezdůvodnému obohacení, zákon vyžaduje úplné nebo alespoň částečné vrácení bezdůvodného obohacení získaného proviněním a souhlas poškozeného s rozsahem vrácení bezdůvodného obohacení. Ke zjištění výše škody, resp. bezdůvodného obohacení, se váže požadavek na provedení výslechu poškozeného, opatření písemných důkazů a zajištění dalších důkazů týkajících se výše škody a její náhrady, popřípadě i znaleckého posudku.¹⁵² Vzhledem k tomu, že mladistvý nemusí být s ohledem na svůj věk, příp. sociální situaci, v době rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání schopen být jen částečně nahradit způsobenou škodu poškozenému, postačuje, aby v souladu s ust. § 68 ZSM dal najevo, že je připraven nést odpovědnost za spáchaný čin, vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění škodlivých následků jeho provinění.

V návaznosti na požadavek souhlasu poškozeného s odškodněním, resp. s výší bezdůvodného obohacení, je nutno zohlednit, zda nesouhlas značí nesplnění předpokladů pro uplatnění tohoto institutu, nebo zda je nesouhlas poškozeného jen subjektivním výrazem jeho nespokojenosti se způsobem či rozsahem náhrady škody, nemajetkové újmy nebo s formou a rozsahem vrácení bezdůvodného obohacení, anebo vůbec s tímto alternativním způsobem vyřízení věci, ačkoliv se jinak mladistvý zapříčinil o to, aby mohlo k odstoupení od trestního stíhání dojít. V takovém případě a za splnění všech zákonných předpokladů pak bude přistoupeno k vyřízení věci odstoupením od trestního stíhání, pokud orgán činný v trestním řízení důvodně pokládá opatření, která učinil mladistvý obviněný k náhradě škody, za dostačující.¹⁵³ Platí totiž,

¹⁵² Srov. usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 23. 5. 1994, sp. zn. 3 To 380/94.

¹⁵³ Srov. usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 31. 7. 1997, sp. zn. 9 To 429/97.

že při posouzení otázky, zda opatření učiněné mladistvým k náhradě škody a k vrácení bezdůvodného obohacení splňuje podmínky uvedené v ust. § 70 odst. 3 ZSM, je nutno vycházet ze škody způsobené poškozenému proviněním mladistvého a z bezdůvodného obohacení získaného na úkor poškozeného, tak jak ho zjistil orgán činný podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, který rozhoduje o odstoupení od trestního stíhání, a nikoli jen z požadavků poškozeného.

Závěrem této kapitoly je nutno dodat, že za povšimnutí stojí, že trestní řád v případě podmíněného zastavení trestního stíhání, schválení narovnání, podmíněného odložení podání návrhu na potrestání a odstoupení od trestního stíhání ve věcech mladistvých nepočítá s tím, že by těmito formami odklonů mohla být řešena náhrada nemajetkové újmy.

3.3 Práva náležející poškozenému majícímu proti obviněnému nárok na náhradu škody způsobenou trestným činem

Poškozený, který má vůči obviněnému nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení (poškozený dle ust. § 43 odst. 3 TŘ) má nad rámec shora uvedených procesních oprávnění, která náleží každému poškozenému, ještě další práva. Zejména se jedná o právo uplatnit nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení v trestním řízení a právo žádat, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, jež byla poškozenému trestným činem způsobena, nebo vydat bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor trestným činem získal. Takovýto nárok musí být uplatněn nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování a pro případ, že je sjednána dohoda o vině a trestu, je třeba návrh učinit nejpozději při prvním jednání o takové dohodě. Poškozený je zároveň povinen doložit důvod a výši škody, nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení. O těchto právech a povinnostech musí být poškozený náležitě poučen. Úspěšně uplatnit nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení v trestním řízení má pouze ten, komu ust. § 43 odst. 3 TŘ přiznává podle zákona takový nárok. Zákonem se rozumí příslušný hmotněprávní předpis (mimotrestní). O právu

na náhradu škody rozhoduje soud v tzv. adhezním řízení¹⁵⁴, které je součástí trestního řízení. Takovýto poškozený se pak označuje jako subjekt adhezního řízení.

Pokud poškozený neuplatní návrh na náhradu škody, poučí se o právu podat takový návrh zároveň s doručením opisu obžaloby (ust. § 196 odst. 1 TŘ). Nebyl-li pro rozhodnutí o nároku poškozeného dostatečný podklad a nebrání-li tomu důležité důvody, soud poškozenému sdělí způsob, kterým může podklady doplnit a stanoví mu k tomu přiměřenou lhůtu. Při skončení vyšetřování přísluší poškozenému, který podal návrh na náhradu škody, právo prostudovat spis a učinit návrhy na doplnění vyšetřování. Současně má právo být na tuto možnost upozorněn (ust. § 166 odst. 1 TŘ).

Rovněž mu přiznává trestní řád právo na doručení opisu rozsudku, a to i když byl při vyhlášení rozsudku přítomen (ust. § 130 odst. 1 TŘ). Totéž se uplatní i na trestní příkaz (ust. § 314f odst. 2 TŘ). Rozsudek může následně napadnout odvoláním, a to pro nesprávnost výroku o náhradě škody (ust. § 246 odst. 1 písm. d) TŘ). Může jej napadnout také proto, že takový výrok učiněn nebyl, jakož i pro porušení ustanovení o řízení předcházejícímu rozsudku, jestliže toto porušení mohlo způsobit, že výrok je nesprávný nebo že chybí (ust. § 246 odst. 2 TŘ). Bez ohledu na to, zda poškozený podal návrh na náhradu škody, má právo zúčastnit se veřejného zasedání o odvolání (ust. § 43 odst. 1 TŘ). Pokud podal poškozený odvolání, přísluší mu ústní přednesení odvolání (ust. § 235 odst. 1 TŘ). Během veřejného zasedání o odvolání má právo na přednesení konečného návrhu (ust. § 235 odst. 3 TŘ).

V případě, že soud uzná obžalovaného vinným ze spáchání trestného činu, kterým způsobil jinému majetkovou škodu nebo nemajetkovou újmu nebo kterým se na úkor poškozeného bezdůvodně obohatil, uloží mu v rozsudku, aby poškozenému nahradil majetkovou škodu nebo nemajetkovou újmu v penězích nebo aby vydal bezdůvodné obohacení, jestliže byl nárok včas uplatněn dle ust. § 43 odst. 3 TŘ. Odsouzený, jemuž byla alespoň částečně uložena povinnost k náhradě škody poškozenému, je povinen nahradit poškozenému náklady potřebné k účelnému uplatnění jeho nároku na náhradu škody v trestním řízení včetně nákladů vzniklých

¹⁵⁴ K tomuto více v kap. 5 Adhezní řízení a otázky související.

přibráním zmocněnce (ust. § 154 odst. 1 TŘ). I přesto, že poškozenému nebyl přiznán nárok na náhradu škody ani zčásti, soud podle povahy věci a okolností případu rozhodne na návrh poškozeného, že se odsouzenému ukládá povinnost uhradit poškozenému zcela nebo zčásti náklady související s účastí poškozeného v trestním řízení (ust. § 154 odst. 2 TŘ). Tento nárok je třeba uplatnit do jednoho roku od právní moci odsuzujícího rozsudku, jinak zaniká (ust. § 155 odst. 4 TŘ).

V rámci použití mimořádných opravných prostředků má poškozený, který uplatnil nárok na náhradu škody, ve smyslu ust. § 141 odst. 2, ust. § 142 odst. 1, ust. § 286 odst. 3 a ust. § 284 odst. 3 TŘ právo napadnout stížností usnesení soudu, jímž byla povolena obnova řízení ve výroku o přiznaném nároku.

Poškozený má za určitých zákonem stanovených podmínek právo na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu. Po její získání musí poškozený osvědčit, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé přibráním zmocněnce, a v rámci trestního řízení musí uplatnit v souladu se zákonem nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody, nemajetkové újmy nebo její výši, nebo vzhledem k povaze a rozsahu bezdůvodného obohacení, nesmí být však zastoupení zmocněncem zjevně nadbytečné. Pokud poškozený splní zákonné podmínky, soud rozhodne o ustanovení zmocněnce z řad advokátů a náklady v takovém případě nese stát (ust. § 51a TŘ).

Práva, která je možno uplatnit v rámci dohodovacího řízení nad rámec shora uvedených se týkají doručení opisu dohody o vině a trestu, uplatnil-li poškozený řádně a včas své nároky ve smyslu ust. § 43 odst. 3 TŘ (ust. § 175a odst. 7 TŘ) a práva podat proti rozsudku, kterým soud schválil dohodu o vině a trestu, odvolání pro nesprávnost výroku o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení, ledaže v dohodě o vině a trestu poškozený souhlasil s rozsahem a způsobem náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo vydáním bezdůvodného obohacení a tato dohoda byla soudem schválena v podobě, s níž souhlasil (ust. § 245 odst. 1 TŘ). Za důležité považuji ještě zmínit, že pokud

se ke sjednávání dohody o vině a trestu nedostaví poškozený, který svůj nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vrácení bezdůvodného obohacení řádně uplatnil, potom při sjednávání této dohody dbá o vypořádání jeho nároku státní zástupce. Odkázání poškozeného na civilní řízení by mělo být jen výjimečné.¹⁵⁵

3.3.1 Právo na zajištění nároku na náhradu škody

S uplatněním nároku na náhradu škody bezprostředně souvisí právo poškozeného učinit návrh na zajištění nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy způsobené trestným činem nebo na vydání bezdůvodného obohacení na majetku obviněného (ust. § 47 odst. 1, 2 TŘ). Majetkem obviněného je nutno rozumět souhrn všech majetkových hodnot, tj. věcí, pohledávek a jiných práv a penězi ocenitelných hodnot, které náležejí obviněnému¹⁵⁶. Předpokladem aplikace tohoto institutu je, že poškozenému byla trestným činem způsobena škoda nebo nemajetková újma, nebo se na jeho úkor obviněný obohatil. Podle předchozí právní úpravy účinné do 31. května 2015 bylo možno zajistit majetkové nároky poškozeného v trestním řízení pouze v případě, že byla dána důvodná obava, že uspokojení takových nároků bude *mařeno* nebo *ztěžováno*. Podle důvodové zprávy¹⁵⁷ byl požadavek na prokázání „důvodné obavy“ limitující, neboť nebylo vždy snadné takovou důvodnou obavu doložit, byť bylo zřejmé, že poškozenému majetkový nárok vznikl. V praxi bylo navíc mnohdy k naplnění takové důvodné obavy vyžadováno, aby se obviněný již dopustil úkonů směřujících ke zmaření zajištění, což opět snižovalo úspěšnost vymožení nároků poškozeného. Poškozený tak byl, pokud šlo, o jeho majetkové nároky, paradoxně znevýhodněn.

Negativní podmínku aplikace tohoto institutu stanoví zákon ohledně nároku, který nelze v trestním řízení uplatnit. To se vztahuje na případy, kdy o nároku již bylo rozhodnuto v občanskoprávním nebo v jiném příslušném řízení (srov. ust. § 44 odst. 3 TŘ). K zajištění nelze rovněž užít majetek, který je podle zvláštního právního předpisu vyloučen z výkonu rozhodnutí o zajištění. Tímto

¹⁵⁵ VANTUCH, P. *K možností sjednání dohody o vině a trestu*. Trestní právo, 2012, č. 12, s. 8.

¹⁵⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 556.

¹⁵⁷ Srov. důvodová zpráva k zákonu č. 86/2015 Sb.

zvláštním právním předpisem je zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení (dále jen „zákon o výkonu zajištění majetku“). Podle ust. § 3 citovaného zákona jsou ze zajištění vyloučeny:

- věci ve vlastnictví obviněného, které jsou nezbytné k uspokojování životních potřeb obviněného a jeho rodiny nebo k plnění jeho pracovních úkolů, jakož i jiné věci, jejichž prodej by byl v rozporu s dobrými mravy (zejména běžné oděvní součásti, obvyklé vybavení domácnosti, snubní prsten a předměty obdobné povahy, zdravotnické potřeby a jiné věci, které obviněný potřebuje vzhledem ke své nemoci nebo tělesné vadě, hotové peníze do částky dvojnásobku životního minima stanovené podle zvláštního právního předpisu na osobu obviněného KČ a zvířata, u nichž hospodářský efekt není hlavním účelem chovu a která slouží obviněnému jako jeho společník),
- peněžité dávky pro osoby se zdravotním postižením a příspěvek na péči, dávky pomoci v hmotné nouzi a z dávek státní sociální podpory příspěvek na bydlení a jednorázově vyplácené dávky státní sociální podpory a pěstounské péče a dále do výše základní částky, která nesmí být sražena z měsíční mzdy při výkonu rozhodnutí podle občanského soudního řádu,
- pohledávky obviněného na výplatu odměny z pracovněprávního nebo obdobného vztahu,
- pohledávky obviněného na výplatu výživného,
- pohledávky na výplatu dávek nemocenského a důchodového pojištění,
- dávky státní sociální podpory a pěstounské péče, které nejsou vypláceny jednorázově,
- věci nepodléhající výkonu soudního rozhodnutí podle občanského soudního řádu¹⁵⁸.

Nárok poškozeného lze zajistit až do pravděpodobné výše škody, nemajetkové újmy nebo do pravděpodobného rozsahu bezdůvodného obohacení. Ukáže-li se, že předpokládaná výše způsobené škody, nemajetkové újmy nebo pravděpodobný rozsah bezdůvodného obohacení je nižší, je nutno v souladu ust. § 48 odst. 2 TŘ zajištění omezit.

¹⁵⁸ Srov. ust. § 321 a § 322 OSŘ.

Přestože zákon výslovně nestanoví dobu, od které je možné zajistit majetek obviněného, je to možno vyvodit z toho, že toto ustanovení používá pojmu *obviněný*, a proto zajištění nároku poškozeného přichází v úvahu až od zahájení trestního stíhání ve smyslu § 160 odst. 1 TR¹⁵⁹.

O zajištění nároku poškozeného rozhoduje soud na návrh státního zástupce nebo poškozeného, v přípravném řízení státní zástupce na návrh poškozeného. Pokud je poškozenému známo, že obviněný je vlastníkem nemovitosti nebo má nějakou movitou věc mimo místo jeho trvalého pobytu, uvede v návrhu, kde se taková věc nachází (srov. ust. § 47 odst. 3 TR). V přípravném řízení může státní zástupce rozhodnout o zajištění i bez takového návrhu, pokud to vyžaduje ochrana zájmů poškozeného, zejména hrozí-li nebezpečí z prodlení. Jak je uvedeno v komentovaném znění trestního řádu¹⁶⁰, tato podmínka bude splněna např. v případě, že orgán činný v přípravném řízení trestním zjistí, že obviněný svůj majetek zašantročuje, zcizuje, likviduje apod. a poškozený je nedosažitelný pro dlouhodobý pobyt v cizině nebo pro vážné onemocnění nemůže fakticky vykonávat práva poškozeného. Rozhoduje se formou usnesení, proti němuž je přípustná stížnost, která nemá odkladný účinek (srov. ust. § 49 TR).

Obsahem usnesení o zajištění je zákaz obviněnému převést zajištěný majetek na jinou osobu nebo jej zatížit, záměrně poškozovat nebo ničit. Dále je obviněnému uloženo, aby sdělil případné předkupní nebo jiné právo k zajištěnému majetku, případná omezení vztahující se k zajištěnému majetku (např. skutečnost o vedení exekuce), a kromě v zákoně vyjmenovaných jednání, může příslušný orgán činný v trestním řízení výslovně omezit obviněnému i některá další práva, pokud by podle jeho názoru jejich výkon ohrozil účel zajištění, a to i dodatečně, vyvstane-li taková potřeba (srov. ust. § 47 odst. 4 TR). Výslovně je také stanoveno, že právní jednání učiněné v rozporu se zákazy obsaženými v (dodatečném) usnesení o zajištění je neplatné, přičemž se jedná o absolutní neplatnost. Neplatnosti se může u civilního soudu dovolávat podle důvodové zprávy buď příslušný orgán činný v trestním řízení, nebo na základě pověření podle zákona o výkonu zajištění majetku příslušné územní

¹⁵⁹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 556.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 558.

pracoviště Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových. O zajištění nároku včetně uvedení důvodů, pro něž se zajištění v souladu s ust. § 48 odst. 1 TŘ zruší, má poškozený právo být vyrozuměn (srov. ust. § 47 odst. 7 TŘ). Samotný postup při výkonu rozhodnutí o zajištění majetku a při jeho správě upravuje zákon o výkonu zajištění majetku.

Ust. § 47a TŘ umožňuje soudu a v přípravném řízení státnímu zástupci upustit od provedení zajišťovacích úkonů a zajištění zrušit, jestliže obviněný nebo s jeho souhlasem jiná osoba složí na účet soudu u peněžního ústavu peněžitou jistotu ve výši odpovídající pravděpodobnému nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Pro souhlas obviněného není předepsána žádná forma, tudíž lze předpokládat, že postačí souhlas udělený ústně. Musí být však ověřeno, že k němu skutečně došlo (např. písemným dotazem na obviněného). Jiná osoba, která skládá peněžitou jistotu, musí být seznámena s podstatou obvinění a se skutečnostmi, které vedly nebo by mohly vést k zajištění nároku poškozeného na majetku obviněného. Seznamovací povinnost je uložena soudu a v přípravném řízení státnímu zástupci. Nutno dodat, že tato povinnost je zcela na místě, neboť bude-li pravomocným rozsudkem poškozenému přiznán jeho nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, je tento nárok uspokojen přímo z této peněžité jistoty. V případě, že poskytnutá peněžítá jistota bude nižší než stanovená výše pravděpodobného nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, bude ohledně zbývajících částí nároku postupováno dle ust. § 47 TŘ, tedy bude zajištěn na majetku obviněného. Peněžítá jistota bude zrušena nebo omezena, jestliže pominuly důvody pro zajištění nároku poškozeného (např. z důvodu, že nárok byl uspokojen nebo o něm bylo rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném řízení) nebo je zřejmé, že nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení nelze poškozenému v trestním řízení přiznat (např. proto, že nárok nebyl řádně a včas uplatněn, byl promlčen, trestní stíhání bylo pravomocně zastaveno nebo ukončeno zprošťujícím rozsudkem, který nabyl právní moci) nebo je nárok podstatně nižší. Poškozenému náleží právo podat stížnost proti rozhodnutí o zrušení zajištění nároku poškozeného s ohledem

na složení peněžité jistoty nebo proti rozhodnutí o zrušení nebo omezení peněžité jistoty, která byla složena. Tato stížnost má odkladný účinek.

Zajištění může být soudem a v přípravném řízení státním zástupcem zrušeno (srov. ust. § 48 TR), pokud pomine důvod, pro nějž bylo zajištění nařízeno. Tato situace může nastat, pokud byl nárok poškozeného plně uspokojen nebo poškozený výslovně prohlásil, že náhradu škody nebo nemajetkové újmy způsobené trestným činem nebo vydání bezdůvodného obohacení získaného trestným činem nebude v trestním řízení uplatňovat, či o nároku poškozeného bylo rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném řízení apod. Soud a v přípravném řízení státní zástupce po zrušení zajištění však nemohou rozhodovat o tom, komu má být původně zajištěný majetek předán.¹⁶¹ Druhým důvodem pro zrušení zajištění je pravomocné zastavení trestního stíhání nebo skončení trestního stíhání pravomocným zprošťujícím rozsudkem. Nakonec, zajištění může být zrušeno, uplynuly-li čtyři měsíce ode dne, kdy nabyl právní moci rozsudek, jímž byl obžalovaný uznán vinným, nebo ode dne, kdy nabylo právní moci usnesení, jímž byla věc postoupena jinému orgánu. Doba čtyř měsíců má sloužit k provedení potřebných úkonů poškozeným směřujících k uspokojení jeho nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Rozhodnutí o zrušení zajištění má formu usnesení, proti němuž je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek.

S účinností od 1. 6. 2015 bylo obviněnému přiznáno právo žádat z důležitých důvodů o povolení provedení úkonu týkajícího se zajištěného majetku (ust. § 48 odst. 3 TR). Toto oprávnění se uplatní zejména v případě obviněné právnické osoby za účelem provedení platby zaměstnancům. Obviněnému bylo dále přiznáno právo žádat o zrušení či omezení zajištění, přičemž jako pojistka proti podávání nedůvodných žádostí za účelem průtahu řízení se stanoví, že takovou žádost, pokud se v ní neuvádějí nové důvody, může obviněný podat až po uplynutí 30 dnů od právní moci rozhodnutí o předchozí žádosti. Pro poškozeného, jehož nárok byl zajištěn, to znamená, že má právo být o takové žádosti soudem a v přípravném řízení státním zástupcem vyrozuměn (srov. ust. § 48 odst. 4 TR).

¹⁶¹ Srov. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 575. Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. 3. 1970, sp. zn. 7 Tz 5/70.

Poškozený, jemuž byl nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení pravomocně přiznán, nemůže svůj nárok na majetku obviněného uspokojit přímo, a to ani před zrušením zajištění. K uspokojení svého nároku je nucen podat návrh na nařízení výkonu rozhodnutí ve smyslu ust. § 251 a násl. OSŘ. V případě, že poškozený byl odkázán se svým nárokem na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení na řízení ve věcech občanskoprávních, bude postupovat cestou podání žaloby na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení v občanskoprávním řízení. Vzhledem k přetíženosti justice se dá očekávat, že soudní řízení ve věci náhrady škody, nemajetkové újmy nebo o vydání bezdůvodného obohacení potrvá déle než ony čtyři měsíce, které běží od právní moci rozsudku, jímž byl obžalovaný uznán vinným, nebo od právní moci usnesení, jímž byla věc postoupena jinému orgánu, doporučuje se poškozenému, aby současně podal návrh na vydání předběžného opatření podle § 75 odst. 1 OSŘ, protože je obava, že by výkon soudního rozhodnutí byl ohrožen (srov. § 74 a násl. OSŘ). Takový postup je oproti uspokojení nároku poškozeného přímo z peněžité jistoty složené podle ust. § 47a TR značně složitý a zdlouhavý.

Do budoucna by měl zákonodárce zvážit, vzhledem k průměrné délce trvání soudních řízení v civilních věcech, prodloužení lhůty ke zrušení zajištění od nabytí právní moci odsuzujícího rozsudku, resp. od právní moci usnesení o postoupení věci jinému orgánu, na 12 měsíců. Jeví se mi značně neekonomické, aby poškozený byl s ohledem na poměrně krátkou lhůtu ke zrušení zajištění nucen podat návrh na vydání předběžného opatření, který vyžaduje složení jistoty ve výši 10.000 Kč, kterými poškozený v tu chvíli nemusí disponovat.

4 Práva poškozeného podle zákona o obětech tr. činů

Poškozený, který má postavení oběti, musí být poučen nejen o jeho procesních právech podle trestního řádu, ale současně o právech podle zákona o obětech trestných činů. Na otázku, kdy bude mít poškozený v trestním řízení postavení oběti, nabízí odpověď komentář k trestnímu řádu¹⁶², který uvádí, že neexistuje přísné dělítko mezi pojmy poškozeného a oběti, byť je třeba tyto pojmy z hlediska trestního řádu a zákona o obětech trestných činů rozlišovat. Hovoří-li se o poškozeném, má se na mysli především subjekt trestního řízení se všemi procesními právy, které mu trestní řád přiznává, zejména za účelem dosažení účelu trestního řízení. Mluví-li se o oběti, zdůrazňuje se fakt, že v důsledku trestného činu (činu jinak trestného) vznikla fyzické osobě újma, a proto by trestným činem postižená osoba měla mít taková práva, která zajistí, že s ní bude zacházeno s ohledem na způsobenou újmu, ze strany státu jí bude nabídnuta a popř. poskytnuta určitá péče, a alespoň v některých případech jí bude újma kompenzována. Proto může (a zpravidla bude) mít oběť i postavení poškozeného v trestním řízení. V samotném zákoně o obětech trestných činů nalezneme několik ustanovení, která v zásadě korespondují s úpravou procesních práv poškozeného v trestním řádu (novelizovaném zákonem č. 45/2013 Sb.). Důvodem je, že uplatnění některých práv, týkajících se péče o oběť, ovlivňuje i průběh samotného trestního řízení, a proto musí být tato práva zakotvena i v trestním řádu (např. kladení otázek směřujících do intimní oblasti – ust. § 18 ZOTČ a ust. § 101 odst. 3 TŘ, prohlášení o dopadech trestného činu na dosavadní život oběti – ust. § 22 ZOTČ a ust. § 43 odst. 4 a ust. § 212a TŘ, poskytování osobních údajů oběti – ust. § 16 ZOTČ a ust. § 55 odst. 1 písm. c) a ust. § 65 TŘ).

Důležité je také zmínit, že práva, která oběti vznikají, nejsou, na rozdíl od procesních práv poškozeného, závislá na průběhu trestního řízení. Právo na podporu, pomoc a informace vznikají obětem již před zahájením trestního řízení, a trvají bez ohledu na to, zda trestní řízení skončí odsuzujícím rozsudkem, odklonem či zda se podezřelého vůbec nepodaří postavit před soud. Práva oběti tedy nejsou

¹⁶² Srov. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 510.

adhezními právy, ale samostatnými právy fyzické osoby a jsou, na rozdíl od práv poškozených, nepřenosná.¹⁶³

Práva obětí trestných činů jsou upravena zejména v hlavě druhé, ust. § 4 až § 22 ZOTČ. Jedná se zejména o následující práva:

Právo na poskytnutí odborné pomoci (ust. § 4 až § 6 ZOTČ), kdy odbornou pomocí se rozumí psychologické a sociální poradenství, restorativní programy (např. mediace, konzultace s nejbližší rodinou, tzv. rodinná konference), poskytování právních informací a právní pomoc. Odbornou pomoc poskytují do doby, dokud to vyžaduje její účel (tedy i před zahájením trestního řízení a po jeho skončení) subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestného činu, což jsou akreditované subjekty, kterými jsou zejména neziskové organizace, střediska Probační a mediační služby a advokáti. Zvláště zranitelné oběti, která o pomoc požádá, jsou tyto subjekty povinny poskytnout odbornou pomoc bez zbytečného odkladu bezplatně.

Určité aplikační potíže může způsobovat výklad pojmů *poskytování právních informací a právní pomoc* obětem. Důvodová zpráva v tomto směru pouze nejasně uvádí, že poskytováním právních informací se rozumí poskytování informací o právní úpravě. Vodítka k rozlišení těchto dvou pojmů podává J. Jelínek a kol.¹⁶⁴, který uvádí, že poskytováním právních informací se rozumí plnění informačních povinností stanovených v ust. § 9 ZOTČ a poskytování informací (poradenství) v oblastech, které jsou pro oběť v daném okamžiku potřebné (např. z oblasti občanského práva procesního v případě, že se oběť v důsledku spáchaného trestného činu dostane do finančních potíží, nebo při uplatňování práva na peněžitou pomoc ze strany státu, apod.). Naproti tomu právní pomoc zahrnuje i zastupování oběti před soudem.

Právo na informace (ust. § 7 až § 13 ZOTČ) je jedním z nejdůležitějších práv obětí trestného činu, neboť podmiňuje uplatnění dalších práv náležejících oběti.

¹⁶³ KALIBOVÁ, K., HOUŽVOVÁ, M. *První praktické zkušenosti s aplikací zákona o obětech trestných činů*. Právní rozhledy, 2015, č. 1, s. 9.

¹⁶⁴ JELÍNEK, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 47 – 48.

Zahrnuje práva na přístup k informacím a na poskytování informací oběti ze strany Policie České republiky, policejního orgánu a státního zástupce a subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, a současně i ze strany jiných orgánů veřejné moci a zdravotnických zařízení. Policejní orgán a státní zástupce bude muset oběť informovat např. o etapách trestního řízení, které následují po podání trestního oznámení a jaká je úloha oběti v něm, nebo jaká práva podle zákona o obětech trestného činu jí náležejí. Subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů jsou povinny oběť informovat nejen o právech oběti podle zákona o obětech trestných činů, ale také o právech oběti jako poškozeného podle trestního řádu a o průběhu trestního řízení. Uvedené orgány jsou povinny poskytovat informace nejen písemně, ale v zákonem stanovených případech, a na požádání oběti, rovněž ústně, což považují z hlediska praxe za velmi podstatné. Oběť trestného činu, která bývá rozrušená následkem proběhlých událostí, není mnohdy schopná náležitě vnímat obsáhlé písemné poučení, v důsledku čehož pak neuplatní všechna práva, jež jí zákon poskytuje. Za důležité považují rovněž zmínit povinnost věznice, poskytovatele zdravotních služeb, v jehož zdravotnickém zařízení vykonává odsouzený ústavní ochranné léčení, nebo ústavu pro výkon zabezpečovací detence informovat oběť na její žádost o propuštění nebo uprchnutí obviněného nebo odsouzeného z uvedených zařízení. Podle trestního řádu může oběť žádat o poskytnutí této informace žádat pouze v případě, že vystupuje v trestním řízení jako svědek (srov. ust. § 103a TR).

Právo na ochranu před hrozícím nebezpečím (ust. § 14 ZOTČ) zahrnuje krátkodobou ochranu oběti, vykázaní osoby ze společného obydlí, předběžné opatření v občanském soudním řízení¹⁶⁵, zvláštní ochranu svědka, utajení totožnosti i podoby oběti v postavení svědka a předběžné opatření v trestním řízení dle trestního řádu, a to za podmínek stanovených jinými právními předpisy¹⁶⁶. Ust. § 14 ZOTČ nezavádí žádná nová práva oběti trestného činu, jedná se pouze o obecné shrnující ustanovení,

¹⁶⁵ Zákon o obětech trestných činů zde odkazuje na zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, a to přesto, že přijetím nového občanského zákoníku a doprovodné legislativy k němu došlo k vypuštění ustanovení upravujících předběžná opatření k ochraně před hrozícím nebezpečím z občanského soudního řádu. S účinností od 1. 1. 2014 jsou předběžná opatření na ochranu ve věcech domácího násilí upravena v ust. § 400 - § 414 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

¹⁶⁶ Těmito předpisy jsou zákon č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, zákon č. 13/1993 Sb., celní zákon, zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážii ČR, zákon č. 124/1992 Sb., o Vojenské policii, zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii, zákon č. 99/1993 Sb., občanský soudní řád, zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením.

kteře rekapituluje práva oběti před hrozícím nebezpečím podle jiných právních předpisů. J. Jelínek a kol.¹⁶⁷ spatřuje důvod takového postupu v lepší uživatelské přístupnosti zákona o obětech trestných činů s ohledem na adresáty daného právního předpisu.

Právo na ochranu soukromí (ust. § 15 a § 16 ZOTČ) směřuje zejména k ochraně oběti před opakovanou viktimizací. Trestní řád upravuje v ust. § 8a až § 8d zákaz zveřejnit informace umožňující zjištění totožnosti nejen oběti, ale rovněž dalších osob zúčastněných na trestním řízení, kdežto zákon o obětech trestných činů upravuje možnost vedení údajů o bydlišti a doručovací adrese oběti, zmocněnce, zákonného zástupce, opatrovníka nebo důvěrníka, údaje o jejich místě výkonu zaměstnání či povolání nebo podnikání, o jejich osobních, rodinných a majetkových poměrech tak, aby se s nimi mohli seznamovat pouze orgány činné v trestním řízení, policisté a úředníci Probační a mediační služby činní v dané věci. Oběť, její zmocněnec, zákonný zástupce, opatrovník nebo důvěrník o to však musejí požádat. Tato povinnost orgánů činných v trestním řízení se uplatní bez ohledu na to, zda těmto osobám hrozí nějaké nebezpečí ze strany obviněného. Účelem této právní úpravy je zajištění ochrany bezpečnosti a osobních údajů oběti a jejich zástupců, popř. důvěrníka, i před osobami, které smějí běžně nahlížet do spisu.

Právo na ochranu před sekundární viktimizací (ust. § 17 až § 22 ZOTČ) zahrnuje okruh práv, jejichž cílem je předcházet vzniku druhotné újmy, tedy újmy, která nebyla oběti způsobena trestným činem, ale vznikla v důsledku přístupu Policie České republiky, orgánů činných v trestním řízení a dalších orgánů veřejné moci, poskytovatelů zdravotních služeb, subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, znaleců, tlumočnicků, obhájců a sdělovacích prostředků k oběti. Důležitým aspektem, který uvádí v komentovaném vydání zákona o obětech trestných činů J. Jelínek a kol.¹⁶⁸ je, že rozrušení oběti, ke kterému může dojít v důsledku kontaktu s pachatelem po spáchání trestného činu (který v oběti vyvolává např. strach svými verbálními projevy, nebo v oběti vyvolává pocit viny za spolupráci v trestním

¹⁶⁷ JELÍNEK, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 97.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 106.

řízení), může mít vliv i na schopnost oběti vypovídat nebo uplatňovat svá práva, která jí jako oběti, resp. poškozenému, náleží.

Mezi tato práva se řadí právo na omezení kontaktu oběti s podezřelou osobou, a to před úkonem, v jeho průběhu i po úkonu. Toto právo oběti náleží na základě žádosti. Pokud jde o oběť zvláště zranitelnou, jsou příslušné orgány povinny žádosti vyhovět, nevyklučuje-li to povaha prováděného úkonu (R. Vicherek¹⁶⁹ v této souvislosti zmiňuje např. konfrontaci u sexuálních trestných činů dle ust. § 104a TR). ZOTČ dále stanovuje specifická pravidla pro provádění výslechu oběti a podání vysvětlení ze strany oběti – výslech musí být prováděn speciálně vyškolenými osobami, musí být omezeno kladení otázek intimního charakteru¹⁷⁰ (tyto mohou být pokládány pouze, je-li to nezbytné pro objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení) a oběť může žádat, aby byla v přípravném řízení vyslechnuta osobou stejného nebo opačného pohlaví (žádosti zvláště zranitelné oběti je nutno vyhovět, nebrání-li tomu důležité důvody). U zvláště zranitelných obětí je pak stanovena vyšší úroveň ochrany práv, než u ostatních obětí. Oběť má také právo na doprovod důvěrníkem (obětí zvolená osoba poskytující jí potřebnou psychickou podporu) při procesních úkonech. Kromě důvěrníka může mít oběť ještě zmocněnce podle trestního řádu. V neposlední řadě může oběť učinit prohlášení oběti o následcích, které měl trestný čin na její život (victim impact statement). Prohlášení je možno učinit ústně i písemně v kterémkoliv stádiu trestního řízení. Takovéto prohlášení může pomoci při citovém vyrovnání se s událostí a soud jej může současně využít jako vodítko při svém rozhodování o konkrétním druhu a výši ukládaného trestu (individualizace soudního trestání) a o přiznání uplatněného nároku oběti na náhradu nemajetkové újmy v penězích. V neposlední řadě se prohlášení oběti může stát důležitým mementem i pro pachatele, aby začal přemýšlet o tom, co vše svým činem způsobil a jaké možnosti se mu k jeho odčinění nabízejí.¹⁷¹

¹⁶⁹ VICHEREK, R. *Oběti trestných činů a jejich práva*. Online. Dostupné: <http://www.epravo.cz/top/clanky/obeti-trestnych-cinu-a-jejich-prava-92945.html>. [cit. 10. 01. 2016]

¹⁷⁰ Za otázky intimního charakteru jsou považovány otázky směřující do osobní sféry jednotlivce týkající se např. jeho sexuality. In VICHEREK, R. *Oběti trestných činů a jejich práva*. Online. Dostupné: <http://www.epravo.cz/top/clanky/obeti-trestnych-cinu-a-jejich-prava-92945.html>. [cit. 10. 01. 2016]

¹⁷¹ VÁLKOVÁ, H., GRIVNA, T. *Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi*. *Trestněprávní revue*, 2013, č. 4, s. 85.

Ustanovení zakotvující právo na peněžitou pomoc od státu (ust. § 23 až § 37 ZOTČ) nahrazují dosavadní úpravu peněžitě pomoci obětem trestné činnosti obsaženou v zákoně č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžitě pomoci obětem trestné činnosti.¹⁷² Za splnění zákonem stanovených podmínek vzniká oběti právní nárok na poskytnutí peněžitě pomoci. Tomuto právu odpovídá povinnost státu peněžitou pomoc poskytnout.¹⁷³ Kompetentní institucí v oblasti poskytování peněžitě pomoci obětem je Ministerstvo spravedlnosti (odbor odškodňování). Podstatnou změnou oproti předchozí úpravě je rozšíření okruhu osob, které mají právo na peněžitou pomoc i o občany České republiky, kteří v České republice sice nepobývají, ale stali se zde obětí trestného činu. Rozšíření okruhu oprávněných žadatelů peněžitě pomoci zahrnuje i oběti sexuálních trestných činů, kterým vznikla nemajetková újma a v případě nepřímých obětí i sourozence a registrovaného partnera. Současně došlo ke změnám, i co se týče výše peněžitě pomoci a přechodu nároku oběti na náhradu škody či nemajetkové újmy vůči pachateli na stát, a to v rozsahu poskytnuté peněžitě pomoci. Změny se dotkly také prodloužení lhůt pro uplatnění nároku, kdy subjektivní lhůta činí 2 roky a objektivní 5 let. Účelem jednorázové peněžitě pomoci je překlenutí zhoršené sociální situace způsobené obětí trestným činem.

Zákon o obětech trestných činů vyžaduje, aby poškozený s postavením oběti byl o uvedených právech nejen poučen, ale aby mu byla také poskytnuta plná možnost k jejich uplatnění.

4.1 Poznatky z praxe při uplatňování práv podle zákona o obětech trestných činů a návrhy de lege ferenda

Cílem této kapitoly je, téměř tři roky od nabytí účinnosti zákona o obětech trestných činů, podat pohled na aplikaci zákona v českém právním prostředí a předložit

¹⁷² Problematika peněžitě pomoci obětem je s účinností od 1. 8. 2013 upravena pouze v zákoně o obětech trestných činů, přičemž část zákona č. 209/1997 Sb. upravující odškodňování byla zrušena (srov. ust. § 57 ZOTČ).

¹⁷³ J. Jelínek a kol. in JELÍNEK, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 122 – 123, zmiňuje různé kompenzační teorie zdůvodňující poskytování peněžitě pomoci obětem trestných činů od státu, např. *teorii právní křivdy* (její podstatou je, že stát má povinnost vynaložit přiměřené úsilí, aby chránil své občany, pokud v tomto selže, má povinnost poskytnout oběti odškodnění), nebo *teorii sociálního kontraktu* (stát porušil svou odpovědnost zabránit zločinům, která vyplývá ze společenského kontraktu, z čehož vyplývá morální povinnost státu poskytnout odškodnění).

návrhy na změnu zákona de lege ferenda. Jak již bylo uvedeno, zákon o obětech trestných činů rozšiřuje katalog práv obětí trestných činů, což je v souladu s trendem posilování tzv. restorativní justice. Současně zavádí nové, české legislativě dosud neznámé, právní instituty (např. doprovod důvěrníka nebo prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život). Podstatné je vymezení klíčových pojmů (ust. § 2 ZOTČ) a formulace základních zásad (ust. § 3 ZOTČ), které mají interpretační význam pro správné uplatňování zákona v praxi a jejichž společným záměrem je zlepšení postavení oběti, jak pokud jde o respektování její osobnosti a důstojnosti, tak pokud jde o její právo na péči a zdvořilé, šetrné zacházení ze strany státních i nestátních institucí a subjektů.¹⁷⁴ Formálně tak představuje výrazný pozitivní posun ve prospěch obětí trestných činů.

Otázkou však zůstává, zda ke zlepšení zacházení s oběťmi a jejich možnosti domoci se náhrady škody způsobené jim trestnou činností, dochází i v praxi. Z ust. § 3 odst. 1 ZOTČ vyplývá, že status oběti vzniká spácháním činu, o kterém panuje určitá pravděpodobnost, že je trestným činem, a to až do momentu, kdy lze nade vší pochybnost konstatovat, že se o trestný čin nejedná, či že oběť zneužila svého postavení dle zákona o obětech.¹⁷⁵ V praxi však byl zaznamenán postup policejního orgánu, kdy postavení oběti bylo obětím odpíráno či odsouváno až do momentu zahájení trestního řízení či dokonce trestního stíhání. Současně docházelo k zaměňování postavení svědka a poškozeného a postavení oběti ze strany policejního orgánu.¹⁷⁶ Ze strany policejního orgánu tak může dojít k neuvědomění si skutečnosti, že práva oběti ve smyslu zákona o obětech trestných činů nejsou právy procesními, nýbrž právy, jejichž podstatou je prevence sekundární újmy. Tato práva mohou být navíc realizována paralelně s procesními právy, přičemž výkon těchto práv neovlivňuje průběh trestního řízení. S tím souvisí také skutečnost, že v případě zneužití postavení oběti budou tato práva odejmuta bez podstatného vlivu na průběh trestního řízení.

¹⁷⁴ VÁLKOVÁ, H., GRIVNA, T. *Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi*. Trestněprávní revue, 2013, č. 4, s. 84.

¹⁷⁵ GRIVNA, T., ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 39.

¹⁷⁶ KALIBOVÁ, K., HOUŽVOVÁ, M. *První praktické zkušenosti s aplikací zákona o obětech trestných činů*. Právní rozhledy, 2015, č. 1, s. 9 – 10.

Dalším problematickým aspektem je nesprávné vyhodnocení tvrzení oběti, „že je poškozeným“. V praxi dochází k tomu, že se policejní orgán domnívá, že musí takovéto tvrzení respektovat. Dle autorek K. Kalibové a M. Houžvové¹⁷⁷ však taková teze neodpovídá dikci, ani smyslu zákona, natož aby byla v souladu s policejní praxí, která předcházela přijetí zákona o obětech trestných činů.

Smyslem široce pojatého práva na informace zakotveného v ust. § 7 až § 13 ZOTČ je zajistit obětem takové informace, které jim umožní realizovat jejich práva v trestním řízení, uplatnit nárok na náhradu škody a vyhledat podporu a pomoc subjektů poskytujících služby obětem. Právo na informace je považováno za jedno z klíčových práv obětí a je současně právem, jehož úspěšná realizace má potenciál předcházet sekundární viktimizaci.¹⁷⁸ V praxi jsem se však setkala s tím, že policejní orgán nevěnuje adekvátnímu poučení oběti dostatečnou péči. Místo toho, aby poskytnul obětem jasné a srozumitelné vysvětlení rozsahu a významu práv, která může jako oběť uplatňovat, bývá obětem pouze předložen několikastránkový text obsahující poučení podle dikce zákona. Oběť pak velmi často není schopna tento text vstřebat a svá práva následně realizovat. Domnívám se, že takový postup může oběť ještě více stresovat, a tak prohlubovat její viktimizaci, což je v rozporu s účelem zákona o obětech trestných činů. V této souvislosti je však také diskutabilní rozsah informací, který musí být policejním orgánem oběti poskytnut, a to již při prvním kontaktu. Tomuto se více věnuji v další části této kapitoly.

V rámci práva na ochranu před hrozícím nebezpečím a práva na ochranu soukromí má oběť právo krátkodobou ochranu dle zákona o Policii¹⁷⁹, právo na ochranu osobních údajů a dat použitých v trestním řízení, na předběžná opatření podle trestního řádu¹⁸⁰, vykazání ze společného obydlí, informace o výsledku řízení, informace o propuštění obviněného z vazby nebo z výkonu trestu a na utajení totožnosti a podoby svědka. Ze strany orgánů činných v trestním řízení však dochází ke značné neochotě jakoukoliv formu ochrany poskytnout, kdy oběti bývají dokonce přesvědčovány o tom,

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ GRIVNA, T., ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 56 a násl.

¹⁷⁹ Ust. § 50 zákona o Policii.

¹⁸⁰ Ust. § 88b - § 88o TR.

že ochranu nepotřebují, nebo že pro ně není žádná z forem ochrany vhodná a to přesto, že každá z forem ochrany je nástrojem, prostřednictvím něhož lze velmi účinně předcházet těžším následkům trestné činnosti či sekundární újmy. Pokud budeme dále hovořit o sekundární újmě, oběť má právo na zabránění kontaktu s pachatelem, právo na šetrné vedení výslechu, právo na podporu důvěrníkem a právo být slyšen a k věci se vyjádřit. V praxi se však již vyskytl případ, kdy poškozenému nebylo vyhověno v jeho žádosti o možnost nevypovídat v přítomnosti obviněného, jehož totožnost neznal a jehož tvář již dávno zapomněl. Přesto, že právo oběti na ochranu před druhotnou újmou se dostává do konfliktu s právem obviněného na výslech svědka (ust. § 101 TŘ), řešení se nabízí pomocí technických prostředků, které znemožní kontakt na straně oběti a umožní výslech na straně obviněného.¹⁸¹ Nutno dodat, že ESLP k této problematice judikoval, že připouští výjimky z pravidla „*všechny důkazy by měly být prováděny při veřejném jednání za přítomnosti obviněného*“, pokud není ohroženo právo na obhajobu. Ustanovení článku 6 odst. 1 a 3 písm. d) Úmluvy interpretuje tak, že obviněnému má být poskytnuta přiměřená a dostatečná možnost konfrontace s osobou, která svědčí v jeho neprospěch, a to během výpovědi nebo později.¹⁸² Právo na výslech svědka tedy nechápe ESLP jako neomezené, ale je třeba chránit i práva osoby, která je vyslýchána. Obviněný nemusí mít možnost vést výslech svědka sám, plně postačí, je-li obviněnému umožněno vyjádřit se k výpovědi svědka a možnost klást svědkovi otázky. V této souvislosti Komise¹⁸³ konstatovala, že práva uvedená v čl. 6 odst. 3 Úmluvy jsou právy obhajoby vcelku, nikoliv jen obviněného osobně, tudíž je považováno za postačující, pakliže měl možnost uplatnit práva obhajoby alespoň obhájce obviněného. Současně je dle názoru ESLP v souladu s Úmluvou postup vnitrostátního soudu, který obviněnému výslech oběti umožní, i když ne zcela standardně, např. prostřednictvím přehrání audiozáznamu výslechu svědka a následným kladením doplňujících otázek svědkovi.¹⁸⁴

¹⁸¹ KALIBOVÁ, K., HOUŽVOVÁ, M. *První praktické zkušenosti s aplikací zákona o obětech trestných činů*. Právní rozhledy, 2015, č. 1, s. 13.

¹⁸² Srov. např. rozsudek Van Mechelen a ost. proti Nizozemí ze dne 23. dubna 1997, rozsudek Lüdi proti Švýcarsku ze dne 15. června 1992.

¹⁸³ Srov. rozhodnutí X. proti Rakousku ze dne 29. května 1975 a Kurup proti Dánsku ze dne 10. července 1985.

¹⁸⁴ Srov. rozhodnutí o přijatelnosti Vanhatalo proti Finsku ze dne 18. října 1995.

Problémy v praxi může způsobovat i zdánlivě postačující tříměsíční lhůta pro vyřízení žádosti o poskytnutí peněžité pomoci, která se podává Ministerstvu spravedlnosti. Nehledě na skutečnost, že již takto dlouhá doba pro vyřízení žádosti může být pro mnohé oběti značně problematická (a to nejen tehdy, pokud osoby žijí na hranici chudoby, ale i v případě, že oběť není schopna tvořit si ze svého měsíčního příjmu finanční rezervy), přistupují k ní další aspekty, které mohou tuto lhůtu výrazně prodloužit. Jsou jimi např. přerušení řízení o uplatněném nároku v případě, kdy Ministerstvo spravedlnosti vyžádá další podklady, které považuje pro posouzení oprávněnosti nároku za nezbytné.¹⁸⁵

Přesto, že se domnívám, že právní základ pro zajištění ochrany práv obětí je dostatečný, je evidentní, že překážku pro řádné uplatnění jejich práv tvoří praxe některých orgánů činných v trestním řízení. Z tohoto důvodu již byla publikována řada návrhů a podnětů, které reagují na více než dvouletou aplikaci zákona v českém právním prostředí. Zřejmě nejvýraznějším problematickým aspektem je rozsah poučovací povinnosti dle ust. § 8 ZOTČ, který předepisuje policejnímu orgánu předat oběti velké množství informací, a to hned při prvním kontaktu s obětí, přičemž se tak má dít i bez žádosti oběti. Odborná veřejnost¹⁸⁶ poukazuje na skutečnost, že takové informování oběti se zcela míjí účinkem, neboť oběť je často v nevhodnou chvíli zahlcena tak rozsáhlým množstvím informací, které není schopna v daný moment (např. bezprostředně po útoku) adekvátně vyhodnotit. Jako řešení se nabízí zjednodušení práva na informace vypuštěním některých písmen z ust. § 8 ZOTČ tak, aby byla eliminována složitost daného ustanovení. Současně (ovšem bez ambice na doplnění nebo změnu dikce zákona) by bylo vhodné poskytovat obětem takové poučení, které by nebylo pouhou citací ustanovení zákona upravujících rozsah informační povinnosti, ale text by byl graficky upraven tak, aby se v něm byla oběť schopna lépe zorientovat.¹⁸⁷ Podle mého názoru je nutno dále věnovat pozornost

¹⁸⁵ KALIBOVÁ, K., HOUŽVOVÁ, M. *První praktické zkušenosti s aplikací zákona o obětech trestných činů*. Právní rozhledy, 2015, č. 1, s. 15.

¹⁸⁶ Srov. např. JELÍNEK, J., PELC, V. *Zákon o obětech trestných činů – jeho nedostatky a možnosti řešení*. Bulletin advokacie, 2015, č. 11, s. 19 – 24.

¹⁸⁷ V publikaci DANKOVÁ, K., PELC, V. *Právní pomoc obětem trestných činů*. CSSP Praha, 2014, dostupné na http://www.intervencnicentrum.cz/kniha_A5_pravni_pomoc.pdf. [cit. 14. 1. 2016], je na s. 32 – 35 uveden informační formulář pro oběti trestných činů v přehledné formě, který by mohl sloužit jako vodítko pro orgány činné v trestním řízení poučující oběť.

povinnosti Policie ČR nebo policejního orgánu informovat oběť o jejích právech hned při prvním kontaktu s ní. Oběť se může nacházet v důsledku spáchaného trestného činu proti její osobě v silném rozrušení a v této neobvyklé zátěžové situaci je přemíra poskytovaných informací zcela zbytečná. Z tohoto důvodu by měla být dána policejnímu orgánu v návaznosti na psychický stav oběti možnost případ od případu vyhodnotit, zda je oběť schopna vnímat při prvním kontaktu s policejním orgánem kompletní katalog práv, o nichž má být dle zákona poučena. Pokud by policejní orgán dospěl k názoru, že poučení oběti by se v danou chvíli minulo účinkem, mělo by být poučení oběti poskytnuto dodatečně. Domnívám se, že rozsah a obsah poučovací povinnosti by měl reflektovat také povahu a závažnost spáchaného trestného činu.

V rámci ustanovení týkajících se uplatnění práva na poskytnutí peněžité pomoci by měla být dle mého názoru věnována pozornost ust. § 25 odst. 2 ZOTČ, které stanoví, že: „*Peněžitá pomoc se poskytne, pokud nemajetková újma, škoda na zdraví nebo škoda vzniklá v důsledku smrti způsobené trestným činem nebyla plně nahrazena.*“ V případě, kdy účel peněžité pomoci spočívá v jednorázovém poskytnutí peněžité částky k překlenutí zhoršené sociální situace (ust. § 25 odst. 1 ZOTČ), která zpravidla nastává bezprostředně po spáchání trestného činu, nemají prodlevy s poskytnutím peněžité pomoci, nebo podmiňování poskytnutí peněžité pomoci neúplným nahrazením náhrady škody v trestním řízení své opodstatnění. Nehledě na to, že trestní řízení může být vedeno v řádu několika měsíců až let a výsledkem může být odkázání poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních, popř. na řízení před jiným příslušným orgánem. Dané ustanovení by mělo být dle mého mínění zrušeno. Za podstatný argument pro zrušení daného ustanovení považuji také, v případě poskytnutí peněžité pomoci oběti, přechod nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy vůči pachateli z oběti na stát, a to v rozsahu poskytnuté peněžité pomoci (ust. § 33 ZOTČ). Za důležité považuji také zmínit, že část odborné veřejnosti¹⁸⁸ pléduje pro zrušení ustanovení o přechodu nároku oběti na náhradu škody bez náhrady, a to z důvodu, že citované ustanovení se jeví neúčelným a nevhodným vzhledem k fakticky nulové

¹⁸⁸ Zrušení ust. § 33 ZOTČ navrhuje mimo jiné návrh novely zákona o obětech trestných činů, který byl prezentován dne 2. června 2015 na semináři konaném pod záštitou Ústavně právního výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR ve spolupráci s Vysokou školou Karlovy Vary „Vyhodnocení zákona o obětech trestných činů a představení návrhu novely zákona“ zástupci Ministerstva spravedlnosti ČR.

vymahatelnosti majetkových pohledávek po pachatelích trestné činnosti a náročnosti prokazování konkrétní výše škody v následném občanskoprávním sporu tehdy, byla-li peněžítá pomoc hrazena paušální částkou. Daný názor nesdílím, neboť se domnívám, že zrušením ustanovení § 33 ZOTČ by došlo k vytvoření další překážky pro přiznání peněžité pomoci obětem trestných činů.

V případě, kdy peněžítá pomoc není poskytnuta, nezaručuje stávající úprava oběti řádný opravný prostředek proti rozhodnutí Ministerstva spravedlnosti. Oběti jsou tak nuceny postupovat cestou správního soudnictví a bránit se správní žalobou, za jejíž podání je nutno uhradit správní poplatek, nehledě na trvání projednání a rozhodnutí o správní žalobě. Tato úprava dle mého názoru značně demotivující a znemožňuje dosáhnout oprávněným žadatelům na peněžitou pomoc od státu. Řešení se nabízí v zakotvení možnosti podat opravný prostředek proti zamítavému rozhodnutí o žádosti o peněžitou pomoc přímo Ministerstvu spravedlnosti.

Dalším problematickým bodem, který má vliv na délku řízení o žádosti o peněžitou pomoc, je absence stanovení lhůty k poskytnutí součinnosti subjektům, které mají povinnost sdělit Ministerstvu spravedlnosti skutečnosti mající význam pro ověřování splnění podmínek pro poskytnutí peněžité pomoci a umožnit oprávněné osobě nahlížet do trestních spisů (ust. § 32 ZOTČ). Ministerstvo nemá žádné nástroje, aby donutilo tyto subjekty poskytovat součinnost. Tuto úpravu by tedy bylo vhodné doplnit o stanovení přiměřené lhůty k poskytnutí zpětné vazby nebo součinnosti ministerstvu v řízení o žádosti o peněžitou pomoc tak, aby byl respektován účel poskytnutí peněžité pomoci.

Podnětem k novelizaci je i nutnost implementace směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV ze dne 15. března o postavení obětí v trestním řízení (dále jen „*směrnice o minimálních pravidlech*“). Směrnice o minimálních pravidlech by měla být implementována v rozsahu promítnutí článků stanovujících informační povinnost orgánů činných v trestním řízení a subjektů poskytujících pomoc

obětí trestných činů. Oběť by tak měla být informována o nejbližších dostupných pobytových službách či poskytovatelích lékařské péče. Otázkou je, zda rozšíření již tak rozsáhlé informační povinnosti orgánů činných v trestním řízení bude plnit svůj účel. Osobně se domnívám, že povaha poskytovaných informací by měla být přizpůsobena konkrétnímu psychickému stavu oběti a hlavně povaze a závažnosti trestného činu. Navíc, jak uvádí J. Jelínek¹⁸⁹, zákonodárce by měl být při implementaci směrnice o minimálních pravidlech obezřetný také z toho důvodu, aby nebyla dotčena práva osob, proti nimž se trestní řízení vede.

Lze bezesporu konstatovat, že zákon o obětech trestných činů zaplnil chybějící část v našem právním řádu a navázal na trend posilování práv a ochrany poškozeného v trestním řízení. Aplikační praxe a potřeba implementace sekundární legislativy Evropské unie¹⁹⁰ však s sebou přinesla řadu návrhů na novelizaci zákona o obětech trestného činu. Tato, byť by byla vedena dobrými úmysly, by však neměla být činěna neuváženě, aby v konečném důsledku nebyl ohrožen samotný účel trestního řízení – tedy zjištění pachatele trestného činu a jeho spravedlivé potrestání.

¹⁸⁹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 289.

¹⁹⁰ Dle čl. 288 Smlouvy o fungování Evropské unie jsou směrnice závazné pro každý stát, kterému jsou směrnice určeny, pokud jde o výsledek, jehož má být dosaženo, přičemž volba formy a prostředků se ponechává vnitrostátnímu právu. Pokud by aktuální česká právní úprava nebyla v souladu s právem Evropské unie, hrozilo by České republice řízení o porušení povinnosti členského státu, která členskému státu vyplývá z unijního práva, a to podle čl. 258 a násl. Smlouvy o fungování Evropské unie. Řízení se koná na návrh Evropské komise nebo členského státu před Soudním dvorem Evropské unie.

5 Adhezní řízení a otázky související

Adhezní řízení je část trestního řízení, v níž soud rozhoduje o soukromoprávních nárocích poškozeného, které vznikly v souvislosti s trestným činem.¹⁹¹ Podle důvodové zprávy k zákonu č. 181/2011 Sb. adhezní řízení v podstatě nahrazuje občanskoprávní řízení, v němž by jinak byl nárok na náhradu škody či jiné újmy nebo nárok na vydání bezdůvodného obohacení uplatňován. Při rozhodování v adhezním řízení je tak nutno respektovat hmotněprávní ustanovení zvláštních předpisů (zejména práva občanského a pracovního), na kterých je uplatněný nárok založen a jimiž se také řídí. Procesně se řízení o uplatněném nároku poškozeného řídí trestním řádem, jiné procesně právní předpisy se nepoužijí.

V českém právním řádu se s pojmem adhezní řízení nesetkáme. Odkaz na adhezní řízení je zakotven v ust. § 43 odst. 3 TŘ, které stanoví, že: „*Poškozený je oprávněn také navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, jež byla poškozenému trestným činem způsobena, nebo vydat bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor trestným činem získal.*“ Soud v trestním řízení nerozhoduje o náhradě škody z úřední povinnosti, poškozený musí nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení uplatnit. Soud je poté tímto návrhem vázán a nemůže poškozenému přiznat více, než tento navrhuje. J. Látal¹⁹² shrnuje náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným v trestním řízení následovně: uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným, uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným vůči určité osobě, uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným, jeho zákonným zástupcem, opatrovníkem nebo zmocněncem jeho jménem, právním nástupcem poškozeného, uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným včas (tj. ve lhůtě uvedené v ust. § 43 odst. 3 TŘ), uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným co do důvodu a výše.

¹⁹¹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo EU a jeho vliv na právní řád ČR a SR*. 1. vyd. Praha: Leges, 2015, s. 343.

¹⁹² LÁTAL, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha: Příručky Ministerstva spravedlnosti, sv. 54, 1994, s. 76 – 88.

Je nutné si uvědomit, že poškozeným může být fyzická i právnická osoba. Trestní řád stanoví, kdy vykonává práva poškozeného jeho zákonný zástupce a kdy předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce ustanoví poškozenému opatrovníka (srov. ust. § 45 TŘ). V českém trestním řízení má postavení poškozeného také jeho právní nástupce (srov. ust. § 45 odst. 3 TŘ). Tím může být např. dědic v případě úmrtí poškozeného nebo pojišťovna v případě plnění pojištěnému – poškozenému ve smyslu ust. § 43 odst. 3 TŘ. Okamžikem plnění pojišťovny poškozenému až do výše plnění, které pojišťovna poskytla, přechází právo poškozeného na náhradu škody na pojišťovnu¹⁹³. Ovšem i právní nástupce poškozeného musí nárok na náhradu škody uplatnit, bez tohoto návrhu by soud nemohl o náhradě škody rozhodnout. Pokud je nárok na náhradu škody právním nástupcem uplatněn v hlavním líčení po zahájení dokazování, je uplatněn včas za předpokladu, že návrh podle ust. § 43 odst. 3 TŘ učinil včas (tj. do zahájení výslechu obžalovaného) přímý poškozený.¹⁹⁴ Přestože není výslovně stanovena povinnost soudu zjistit právního nástupce poškozeného, odkazuje J. Jelínek¹⁹⁵ na zásadu materiální pravdy, z níž lze dovodit, že povinnost orgánů činných v trestním řízení zjistit skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a při rozhodování z něj vycházet, se vztahuje na rozhodování jakékoliv otázky v trestním řízení, tedy i na rozhodování otázky související s uplatněným nárokem na náhradu škody a postavení poškozeného v adhezním řízení. Hmotněprávními i procesními aspekty ust. § 45 odst. 3 TŘ o přechodu práv poškozeného na právního nástupce se zabýval i P. Šámal¹⁹⁶. Tento dovodil závěr, že podá-li poškozený odvolání proti výroku rozsudku prvostupňového soudu o náhradě škody a poté vezme odvolání zpět z důvodu, že pojišťovna již plně uhradila škodu způsobenou trestným činem, nemůže předseda senátu odvolacího soudu vzít podle ust. § 250 odst. 4 TŘ zpětvzetí odvolání poškozeného usnesením na vědomí, ale musí pokračovat v odvolacím řízení, vyrozumět právního nástupce poškozeného, poučit jej ve smyslu ust. § 46 TŘ o jeho právech a o náhradě škody v odvolacím řízení v souladu se zákonem rozhodnout. Platí však, že i odvolací soud musí rozhodnout

¹⁹³ Srov. ust. § 2820 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

¹⁹⁴ LÁTAL, J. *Poškozený v čs. trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Příručky ministerstva spravedlnosti ČSR, sv. 44, Praha: SEVT, 1984, s. 19.

¹⁹⁵ JELÍNEK, J. *K rozhodování o náhradě škody v trestním řízení*. Socialistická zákonnost, 1989, č. 6, s. 319.

¹⁹⁶ ŠÁMAL, P. *K rozhodnutí o náhradě škody v odvolacím řízení*. Socialistická zákonnost, 1989, č. 5, s. 268.

o náhradě škody na základě příslušného návrhu, ne z úřední povinnosti, pouze na základě vlastního úsudku, že došlo k přechodu práv na právního nástupce. Pokud tedy odvolací soud nebude mít k dispozici návrh právního nástupce poškozeného, nebude moci o náhradě škody rozhodnout, a to ani odkázáním na řízení ve věcech občanskoprávních, popřípadě na řízení před jiným příslušným orgánem.

Ustanovení § 50 odst. 1 TŘ stanoví, že poškozený se může dát zastupovat zmocněncem, kterým může být i právnická osoba. Osobou, vůči níž je třeba uplatnit nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, je obviněný. Povinnost k náhradě škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení nelze uložit tomu obviněnému, proti kterému poškozený neuplatnil svůj nárok, a to ani tehdy, když se jako spoluobviněný na vzniku škody podílel.¹⁹⁷

Co se týče včasnosti uplatnění nároku podle ust. § 43 odst. 3 TŘ, nejdříve je tak možno učinit v trestním oznámení (ust. § 59 odst. 5 TŘ), nejpozději pak může poškozený tento nárok uplatnit do začátku dokazování v hlavním líčení, tedy po přednesení obžaloby státním zástupcem a před zahájením výslechu obžalovaného, nebo před čtením protokolu o jeho dřívější výpovědi (ust. § 207 TŘ). Pokud se poškozený k hlavnímu líčení nedostaví a jeho návrh je obsažen ve spise, předseda senátu přečte tento návrh ze spisu. Za včas učiněný návrh je nutno považovat i takový, který byl poprvé uplatněn v novém hlavním líčení před zahájením dokazování, které se koná v řízení u soudu prvního stupně po zrušení původního rozsudku (v řízení o odvolání nebo v řízení o stížnosti pro porušení zákona), pokud soud prvního stupně opakuje všechny úkony včetně těch, které byly provedeny v předchozím hlavním líčení¹⁹⁸.

Zjišťování důvodu a výše škody způsobené trestným činem je jednou ze stále aktuálních otázek aplikační praxe. J. Jelínek¹⁹⁹ uvádí, že v praxi se lze setkat s případy, kdy rozhodnutí o vině neodpovídá skutečnému stavu věci, a to z důvodu nedostatečných

¹⁹⁷ Srov. rozhodnutí Vrchního soudu v Praze ze dne 27. 8. 1993, sp. zn. 7 To 116/1993.

¹⁹⁸ LÁTAL, J. *Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným v adhezním řízení*. Právní rozhledy, 1994, č. 10, s. 345.

¹⁹⁹ JELÍNEK, J. *K právnímu významu a zjišťování povahy a výše škody způsobené trestným činem*. Právo a zákonnost, 1990, č. 8, s. 487.

skutkových zjištění, která buď nemají oporu v provedených důkazech a která se nakonec promítají v nesprávném právním posouzení skutkového stavu, nebo následkem nesprávného hodnocení provedených důkazů. Příkladem pochybení soudu je, pokud ve výroku o vině odsuzujícího rozsudku je uveden pouze přibližný rozsah škody, který měl být trestným činem způsoben, kdežto ve výroku o náhradě škody téhož rozsudku je obsažena přesná výše škody, kterou je obviněný povinen uhradit poškozenému. Dalším případem je uvedení přesné výše škody ve výroku o vině odsuzujícího rozsudku a současné odkázání poškozeného s nárokem na náhradu škody na řízení ve věcech občanskoprávních, resp. na řízení před jiným příslušným orgánem ve smyslu ust. § 229 odst. 1 TŘ s odůvodněním, že soud nemá dostatek podkladů pro vyslovení povinnosti k náhradě škody, nebo že by bylo třeba pro rozhodnutí o povinnosti k náhradě škody provádět další dokazování. Dle J. Jelínka je takovýto postup nesprávný proto, že již soud tím sám zpochybňuje správnost vlastního zjištění v otázce viny o skutečné výši škody způsobené trestným činem, neboť svá skutková zjištění považuje za správná pouze, pokud jde o výrok o vině, ale nepokládá je za dostatečný podklad pro výrok o náhradě škody. Správně by měl tedy soud postupovat tak, že vždy uloží obžalovanému povinnost k náhradě škody, pokud je výše škody součástí popisu skutku uvedeného ve výroku rozsudku, jímž se obžalovaný uznává vinným, a škoda v této výši nebyla dosud uhrazena. Tento postup má oporu v samotném zákoně, a to v ust. § 228 odst. 1 TŘ.

Častou příčinou pochybení při stanovení povahy a výše (majetkové) škody způsobené trestným činem je, že soudy se při stanovení povahy a výše škody opírají zpravidla jen o vyjádření poškozeného, ačkoliv tato vyjádření nejsou podložena potřebnými doklady anebo v mnoha případech jde dokonce o ničem nepodložené odhady zpravidla podle vlastních subjektivních představ poškozeného o výši škody. Takovýto postup je však v rozporu se základními zásadami trestního řízení, zejména se zásadou materiální pravdy a zásadou vyšetřovací (ust. § 2 odst. 5 TŘ), neboť povinnost orgánů činných v trestním řízení postupovat tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, se vztahuje i na zjištění povahy a výše škody způsobené trestným činem. Nutnost takového postupu je zdůrazněna také ustanovením § 89 odst. 1 písm. e) TŘ. K tomu je nutno ještě dodat, že u *majetkových trestných činů*

je v každém případě důležité, aby byla bezpečně zjištěna výše škody způsobená trestným činem, a to nejen z důvodu správného rozhodnutí o nároku poškozeného na náhradu škody, ale především pro správné rozhodnutí o vině, protože právě podle výše škody lze posoudit, zda jde o trestný čin, nebo o přestupek.²⁰⁰

V případě posuzování nároku na náhradu nemajetkové újmy je třeba v adhezním řízení aplikovat hmotněprávní úpravu podle práva občanského.²⁰¹ Dle judikatury Nejvyššího soudu ČR²⁰² je soud povinen nejprve zkoumat, zda poškozený utrpěl nemajetkovou újmu ve smyslu citovaných ustanovení, zda je tato nemajetková újma důsledkem trestného činu, a následně posuzuje, zda dosahuje takové intenzity, kdy se již nejeví postačujícím jen morální zadostiučinění. V takovém případě je na místě přiznat její náhradu v penězích. Musí se přitom jednat o takový zásah, který je objektivně způsobitelný vyvolat nemajetkovou újmu a který spočívá v porušení nebo ohrožení osobnosti fyzické osoby v její fyzické integritě a musí se jednat o zásah neoprávněný, resp. protiprávní a musí být dána příčinná souvislost mezi oběma uvedenými předpoklady. Citované rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR také stanovilo bližší kritéria pro určení konkrétní výše finanční náhrady nemajetkové újmy. Prvotním kritériem je určení, že zásah do důstojnosti a vážnosti člověka dosahuje značné míry, přičemž za takovou značnou míru zásahu do důstojnosti a vážnosti fyzické osoby se považuje zejména újma, kterou tato fyzická osoba vzhledem k povaze, intenzitě, opakování, trvání a šíři okruhu působení nepříznivého následku spočívajícího ve snížení její důstojnosti či vážnosti ve společnosti pociťuje a prožívá jako závažnou. Nepostačuje však subjektivní pocit poškozeného, ale je třeba spolehlivě dovodit, že vzhledem ke konkrétní situaci, za které k neoprávněnému zásahu do osobnosti fyzické osoby došlo, jakož i s přihlédnutím k dotčené fyzické osobě, že by nastalou nemajetkovou újmu pociťovala jako závažnou zpravidla každá fyzická osoba nacházející se na místě a v postavení poškozeného. Pro stanovení výše nemajetkové újmy v penězích je pak rozhodná i míra zavinění původce zásahu, přičemž potřeba finanční satisfakce narůstá v přímé úměře s mírou zavinění původce zásahu, neboť vyšší mírou zavinění je vždy

²⁰⁰ Zhodnocení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 2. 1967, Pls 3/67.

²⁰¹ Od 1. 1. 2014 se použije ust. § 82 ve spojení s ust. § 2951, § 2956 a § 2957 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Do 31. 12. 2013 se postupovalo podle ust. § 13 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

²⁰² Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 6. 2013, sp. zn. 8 Tdo 46/2013.

neoprávněnost zásahu do osobnostních práv zesílena (je zesílena křivda, za niž má přijít zadostiučinění). Zároveň je však třeba dodržet i princip proporcionality, jakožto obecnou právní zásadu, která se uplatní i v případě určování výše nemajetkové újmy v penězích. Zvláštní případ náhrady nemajetkové újmy představuje speciální skutková podstata trestného činu poškození cizí věci (ust. § 228 odst. 2 TZ). Na rozdíl od základní skutkové podstaty poškození cizí věci podle ust. § 228 odst. 1 TZ se k trestní odpovědnosti za trestný čin podle ust. § 228 odst. 2 TZ nevyžaduje způsobení škody a navíc musí k poškození věci dojít specifickým způsobem, a to postříkáním, pomalováním nebo popsáním barvou nebo jinou látkou. Z judikatury Ústavního soudu ČR²⁰³ vyplývá, že předmětem ochrany jsou v tomto případě nejen majetková práva, ale rovněž nemajetkové hodnoty, na jejichž ochraně existuje společenský zájem (např. hodnoty estetické, kulturní statky, apod.). Hodnota věci, která byla předmětem útoku (ať již se jedná o věc movitou nebo nemovitou, např. kulturní památku), tedy nemá žádný právní význam pro kvalifikaci podle ust. § 228 odst. 2 TZ; musí však být alespoň taková, aby mohlo dojít k jejímu poškození, tj. ke znehodnocení dosahujícímu potřebné závažnosti. Rozsah tohoto poškození je třeba vyjádřit kvantitativním kritériem, a to alespoň zjištěním poměru mezi stavem původním a tím, o kolik byla v důsledku jednání pachatelů v rámci poškození hodnota věci zmenšena. Takové snížení lze stanovit např. procentuálně nebo jiným měřitelným způsobem. Bez alespoň rámcového určení, o kolik se snížila majetková hodnota věci, není možné vyjádřit to, jak dalece byla porušena či znehodnocena její hmotná podstata, v níž je nutné chápat její obsahovou a významovou hodnotu.²⁰⁴

Nárok na náhradu nemajetkové újmy může uplatňovat také poškozená právnická osoba. Bude tomu tak tehdy, bylo-li neoprávněně zasaženo do práva k názvu, pověsti a soukromí právnické osoby. Nejvyšší soud ČR²⁰⁵ judikoval, že pověst právnické osoby, resp. její soukromí, vzniká okamžikem jejího vzniku a má povahu jistého osobního práva. Přestože ust. § 135 odst. 1 a 2 NOZ²⁰⁶ explicitně nezmiňuje nárok právnické

²⁰³ Srov. usnesení pléna Ústavního soudu ČR ze dne 18. 3. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 4/03.

²⁰⁴ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 5. 2005, sp. zn. 8 Tdo 503/2005.

²⁰⁵ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 3. 2008, sp. zn. 30 Cdo 1385/2006.

²⁰⁶ Návrh novely NOZ (pracovní verze) doporučoval, aby ust. § 135 NOZ bylo doplněno tak, že právnická osoba též v případech stanovených v citovaném ustanovení může požadovat odčinění nemajetkové újmy. Navrhovaná změna byla odůvodněna tak, že jakkoliv právnická osoba nemajetkovou

osoby na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, domnívám se, že pokud došlo k neoprávněnému zásahu do práva právnické osoby k názvu, pověsti nebo soukromí, resp. pokud byla právnická osoba dotčena zpochybněním svého práva k názvu, a současně jsou splněny podmínky pro uplatnění těchto nároků, nic nebrání tomu, aby byly tyto nároky uplatněny. Nadto je zjevné, že porušení ust. § 135 NOZ představuje porušení zákonné povinnosti ve smyslu ust. § 2910 NOZ. Podporu pro možnost uplatnění nemajetkové újmy lze nalézt též v ustanoveních upravujících nekalosoutěžní jednání. Ust. § 2988 NOZ přiznává každé osobě (tedy fyzické i právnické), jejíž právo bylo nekalou soutěží ohroženo nebo porušeno, mimo jiné i právo na přiměřené zadostiučinění, jímž se typicky nahrazuje nemajetková újma.

Stejně tak závazkový právní vztah, jehož právním důvodem je bezdůvodné obohacení, má hmotněprávní základ. Bezdůvodné obohacení je v současné právní úpravě zakotveno v ust. § 2991 a násl. NOZ. Zde je vyjádřena zásada, že „*kdo se na úkor jiného bez spravedlivého důvodu obohatí, musí ochuzenému vydat, oč se obohatil.*“ Jde o majetkový prospěch získaný plněním bez právního důvodu, plněním z právního důvodu, který odpadl, protiprávním užitím cizí hodnoty nebo tím, že za něho bylo plněno, co měl po právu plnit sám. V praxi bude mít velký význam odlišení odpovědnosti za škodu a za nemajetkovou újmu od povinnosti vydat bezdůvodné obohacení. Základním pravidlem je, že pokud lze závazky z právních vztahů vymáhat pomocí jiného institutu než bezdůvodného obohacení, má přednost tento jiný institut. Bezdůvodné obohacení má tedy subsidiární charakter.²⁰⁷ Detailněji lze povahu institutů charakterizovat tak, že bezdůvodné obohacení má na rozdíl od nemajetkové újmy majetkovou povahu, zde odlišení tedy není složité. Problém však může nastat v otázce odlišení náhrady škody a bezdůvodného obohacení. V. Pelc²⁰⁸ k tomu uvádí, že je nutno vycházet již z výkladu názvů samotných institutů. U odpovědnosti za škodu je klíčovým

újmu pociťovat nemůže, mohou osoby v ní sdružené pociťovat nemajetkovou újmu zájmů, pro jejichž prosazování byla právnická osoba zřízena. K přijetí navrhované změny do novely NOZ však prozatím nedošlo. Srov. *Pracovní verze návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník*. Online. Dostupné: http://www.ceska-justice.cz/wp-content/uploads/2014/08/Navrh_zmen_NOZ.pdf. [cit. 13. 3. 2016]

²⁰⁷ PELC, V. *Právo poškozeného na vydání bezdůvodného obohacení*. in JELÍNEK, J. a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, s. 85.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 86 – 87.

pojmem škoda, tj. následek, který se projeví v majetkové sféře poškozeného, u povinnosti vydat bezdůvodné obohacení je klíčovým pojmem „obohacení“, tj. následek, který se projevuje v majetkové sféře obohaceného, jedná se o jakési „znevýhodnění“ na straně dotčené osoby. O obohacení tedy můžeme hovořit tehdy, nedojde-li na straně osoby poškozené ke vzniku skutečné škody nebo k ušlému zisku. Typicky se bude jednat o případ neoprávněného užívání cizí věci (ust. § 207 TZ), kdy zaměstnanec obchodní společnosti pronajímá vozidla o víkendech, kdy nejsou užívána. Zisk z tohoto pronájmu pak lze vymáhat jako bezdůvodné obohacení.

Důležité je zmínit, že poškozený může se svým nárokem na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení disponovat obdobně, jako v civilním procesu (např. může měnit výši požadované škody, a to až do doby, než se soud odebere k závěrečné poradě v hlavním líčení, ev. ve veřejném zasedání v řízení o odvolání). Je také oprávněn vzít uplatněný nárok zpět. Soud o zpětvzetí nijak nerozhoduje (např. zastavením adhezního řízení apod.), ale ponechává poškozenému práva daná ust. § 43 odst. 1 TŘ a hledí na něj, jako by nárok na náhradu škody neuplatnil.²⁰⁹ Řádné a včasné uplatnění nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení v trestním řízení také zakládá překážku litispendence pro řízení civilní, pokud je podána žaloba až po uplatnění nároku v rámci trestního řízení (srov. ust. § 83 OSŘ). V oblasti hmotněprávní má uplatnění nároku za následek stavení běhu promlčecí lhůty (srov. ust. § 648 NOZ).

Poté, co je nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení řádně a včas uplatněn a poškozený jej nevezme zpět, má soud všechny předpoklady, aby o něm mohl rozhodnout. Rozhodnutí může učinit ještě před zahájením dokazování v hlavním líčení – ust. § 206 odst. 3 a 4 TŘ umožňuje soudu nepřipustit osobu, která uplatnila nárok, k hlavnímu líčení. Podmínkou pro takové rozhodnutí je závěr soudu, že určité osobě uplatňující práva poškozeného toto právo zřejmě nepřísluší. Důvody, které brání poškozenému účasti v hlavním líčení, resp. uplatňování jeho nároků na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, jsou výslovně uvedeny v ust. § 44 a ust. § 206 odst. 4 TŘ.

²⁰⁹ KUČERA, J. *Adhezní řízení a jeho vztah k civilnímu procesu*. Trestněprávní revue, 2006, č. 9, s. 259.

Osoba uplatňující práva poškozeného tak nebude připuštěna k hlavnímu líčení, pokud je v trestním řízení stíhána jako spoluobviněný, soud rozhodl o tom, že poškození mohou svá práva vykonávat pouze prostřednictvím společného zmocněnce nebo v případě, že o tomtéž nároku již bylo rozhodnuto v řízení ve věcech občanskoprávních nebo v jiném příslušném řízení. Mezi další důvody pro rozhodnutí soudu o nepřipuštění poškozeného k hlavnímu líčení se řadí vznesení námitky promlčení obžalovaným a dobrovolné nahrazení škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení obžalovaným.²¹⁰ Je-li poškozený se svým nárokem na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení k hlavnímu líčení připuštěn, soud mu buď nárok v odsuzujícím rozsudku přizná (srov. ust. § 228 TŘ)²¹¹, nebo jej odkáže s celým nárokem, resp. se zbytkem jeho nároku, na řízení ve věcech občanskoprávních, popřípadě na řízení před jiným příslušným orgánem (ust. § 229 TŘ). Jiným příslušným orgánem se myslí např. služební orgán, který rozhoduje ve věcech vojáků z povolání dle zákona č. 221/1999 Sb., o náhradě škody vojáka na majetku státu, nebo služební funkcionáři bezpečnostních sborů podle zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů. Bezpečnostním sborem se dle citovaného zákona rozumí Policie ČR, Hasičský záchranný sbor ČR, Celní správa ČR, Vězeňská služba ČR, Generální inspekce bezpečnostních sborů, Bezpečnostní informační služba a Úřad pro zahraniční styky a informace. Stejně tak může být jiným příslušným orgánem ředitel věznice, který bude rozhodovat o povinnosti odsouzeného k náhradě škody, kterou způsobil na majetku státu a který vykonává ve věznicí trest odnětí svobody dle zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Odkázáním na řízení ve věcech občanskoprávních se rozumí uplatnění nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení v civilním řízení u příslušného soudu dle ust. § 7 OSŘ. Soud tak rozhodne v případě přesahu potřeby dokazování pro účely trestního řízení, možnosti průtahů řízení, při toliko částečném přisouzení nároku poškozeného nebo při vyslovení zprošťujícího rozsudku. Zajímavá situace může nastat, pokud je poškozený odkázán pouze

²¹⁰ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo EU a jeho vliv na právní řád ČR a SR*. Praha: Leges, 2015, s. 348 – 349.

²¹¹ Výrok o povinnosti obžalovaného k náhradě škody, nemajetkové újmy, nebo vydání bezdůvodného obohacení musí přesně označovat osobu oprávněného a nárok, který mu byl přisouzen. V odůvodněných případech může soud vyslovit, že závazek má být splněn ve splátkách, jejichž výši a podmínky splatnosti určí. Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 23. 1. 2003, sp. zn. 20 Cdo 699/2002.

se zbytkem svého nároku na řízení ve věcech občanskoprávních, přičemž část nároku mu byla přiznána již v trestním řízení. Tento trestní rozsudek poté může sloužit jako podklad pro řízení ve věcech občanskoprávních o zbytku uplatňovaného nároku, avšak některé důkazy použitelné v trestním řízení budou nepoužitelné v řízení občanskoprávním, jmenovitě výpovědi svědků, kteří jsou v každém z řízení poučeni odlišně a současně mají jiná práva a povinnosti (srov. ust. § 100 TŘ a ust. § 126 OSŘ). Relevantní však bude provedení důkazu trestním spisem v civilním řízení. Rámcově tuto otázku řeší ust. § 135 OSŘ, které stanoví, že soud je vázán rozhodnutím příslušných orgánů o tom, že byl spáchán trestný čin, přestupek nebo jiný správní delikt postižitelný podle zvláštních předpisů, a kdo je spáchal, jakož i rozhodnutím o osobním stavu. Jinak otázky, o nichž přísluší rozhodnout jinému orgánu, může soud posoudit sám. Bylo-li však o takové otázce vydáno příslušným orgánem rozhodnutí, soud z něho vychází. Pravomocné přisouzení nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení v adhezním řízení pak zakládá překážku rei iudicata pro občanské soudní řízení v tom rozsahu, v jakém bylo o nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení rozhodnuto v trestním řízení.

Nespornou výhodou adhezního řízení oproti řízení civilnímu je, že v adhezním řízení poškozený nemusí platit soudní poplatky a v případě neunesení břemene tvrzení a břemene důkazního není povinen hradit protistraně náklady řízení. V adhezním řízení také není zcela nutné právní zastoupení, neboť procesní pravidla jej ovládající nejsou tak rigidní jako v řízení civilním. Například, co se týče označení důvodu škody, podle judikatury²¹² je postačující tvrzení, že skutkem, pro který je obviněný stíhán, byla poškozenému způsobena škoda, nemajetková újma nebo získáno bezdůvodné obohacení. Stejně tak výše škody nemusí být určena hned při podání návrhu na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení, ale postačí, když poškozený upřesní výši škody předtím, než se soud odebere k závěrečné poradě.

Pro případ, že se poškozený neztotožnil s rozhodnutím trestního soudu o jeho návrhu na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení,

²¹² Srov. rozhodnutí pléna Nejvyššího soudu ČR ze dne 4. 6. 1962, sp. zn. Pls 1/62.

je oprávněn podat proti výroku o náhradě škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení odvolání. Právo podat odvolání mu trestní řád přiznává i z důvodu, že takový výrok učiněn nebyl. Poškozený se však nemůže bránit proti výroku o vině a trestu, ani proti výroku zprošťujícího rozsudku, kterým ho soud odkázal na jiné příslušné řízení. Poškozený je rovněž oprávněn napadnout rozhodnutí soudu o nepřipuštění poškozeného nebo jeho nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení k hlavnímu líčení odvoláním proti rozsudku, resp. řízení, které předcházelo tomuto rozsudku.

Samostatnou kapitolu tvoří dohodovací řízení a řízení před samosoudcem v případě, že je věc vyřízena trestním příkazem. Tato řízení bývají označována jako zvláštní, neboť se výrazně odchyľují od úpravy standardního trestního řízení (tj. řízení, které se koná na podkladě obžaloby podané státním zástupcem) v trestním řádu. V rámci sjednávání dohody o vině a trestu je nutno návrh podle ust. § 43 odst. 3 TŘ učinit již v přípravném řízení, a to nejpozději při prvním jednání o takové dohodě. K dohodě o vině a trestu, kterou sjednává státní zástupce s obviněným za přítomnosti obhájce, se může poškozený, je-li sjednávání přítomen, vyjádřit, co se týče rozsahu a způsobu náhrady škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení. Pokud se poškozený k jednání o dohodě o vině a trestu nedostaví, je státní zástupce oprávněn dohodnout se za něj s obviněným o rozsahu a způsobu náhrady škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení až do výše uplatněného nároku. Rozhodování soudu o uplatněném nároku poškozeného se odvíjí od toho, zda poškozený s rozsahem a způsobem náhrady škody, nemajetkové újmy, nebo s rozsahem a způsobem vydání bezdůvodného obohacení obsaženým v dohodě o vině a trestu souhlasil, či nikoliv. V případě, že poškozený s rozsahem a způsobem náhrady škody v dohodovacím řízení souhlasil, je soud touto dohodou vázán, což se, schválí-li soud dohodu o vině a trestu, promítne do odsuzujícího rozsudku. Sjednal-li za poškozeného náhradu škody s obviněným státní zástupce za situace, kdy poškozený nebyl přítomen při sjednávání dohody o vině a trestu, není soud takovou dohodou vázán, neodpovídá-li řádně uplatněnému nároku poškozeného. Soud poté může poškozenému jeho nárok přiznat v plné výši v souladu s ust. § 228 odst. 1 TŘ, nebo jej zcela nebo zčásti odkáže na příslušné řízení dle ust. § 229 TŘ. Stejně pak bude soud postupovat v případě,

že rozsah a způsob náhrady škody není součástí dohody o vině a trestu, přestože jej poškozený uplatnil. Taková situace může nastat za předpokladu, že poškozený byl přítomen sjednávání dohody o vině a trestu, ale nepodaří se mu na rozsahu a způsobu náhrady dohodnout s obviněným nebo státním zástupcem.

V případě, že věc je projednávána před samosoudcem a vyřízena trestním příkazem (tzn. bez projednání věci v hlavním líčení za předpokladu, že skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy), musí poškozený uplatnit nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení před vydáním trestního příkazu. O tomto návrhu je pak rozhodnuto ve smyslu ust. § 228 TŘ tak, že samosoudce poškozenému nárok přizná, uplatnil-li jej řádně a včas, nebo jej odkáže s celým nárokem, popř. se zbytkem nároku na řízení ve věcech občanskoprávních, resp. na jiné příslušné řízení (ust. § 229 odst. 1 a 2 TŘ). Problematickým aspektem tohoto druhu řízení pro poškozeného je nemožnost podat odpor proti trestnímu příkazu, pokud samosoudce o uplatněném nároku rozhodne nesprávně nebo o něm nerozhodne vůbec. Poškozenému v tomto případě nezbývá než podat podnět pro podání stížnosti pro porušení zákona.

6 Poškozený v zahraničních právních úpravách

6.1 Francie

Poškozeným (obětí) je ve francouzském trestním řízení ten, kdo utrpěl poškození následkem trestného činu. Práva obětí trestných činů stanoví francouzský trestní řád (*Le Code de procédure pénale*). V závislosti na povaze trestného činu rozlišuje francouzský trestní řád dva druhy vyšetřování: policejní vyšetřování pod dohledem státního zástupce a soudní vyšetřování pod dohledem vyšetřujícího soudce prováděné detektivním útvarem francouzské policie nebo soudcem samotným. Po ukončení vyšetřování je případ v závislosti na shromážděných důkazech buď uzavřen, nebo předložen soudu.²¹³

Oběti mohou oznámit spáchání trestného činu na kterékoli policejní stanici bez ohledu na to, kde byl trestný čin spáchán, a písemně také na státní zastupitelství, které má sídlo v obvodu, kde byl spáchán trestný čin nebo má bydliště pachatel, pokud je znám. Vyšetřující orgány jsou povinny poučit poškozeného o jeho procesních právech, o jeho nároku na náhradu škody způsobenou trestným činem a o jeho oprávnění vystupovat v řízení v postavení civilní strany (*partie civile*). Během policejního vyšetřování má oběť právo činit prohlášení, poskytovat dodatečné důkazy a stát se civilní stranou uplatněním nároku na náhradu škody u vyšetřovatele. Uplatnit náhradu škody před policejním orgánem je možno pouze v případě přestupků a za předpokladu, že oběti nebyla způsobena fyzická újma.

Je-li vedeno soudní vyšetřování, oběť může vystupovat toliko v postavení svědka, s čímž je spojena povinnost poskytnout soudci svědectví v případě, že bude předvolán. Civilní stranou v řízení se oběť trestného činu v tomto případě může stát tak, že se připojí k soudnímu řízení s prohlášením, že se považuje za stranu poškozenou.

²¹³ Srov. *Práva obětí v trestním procesu – Francie. Droits des victimes dans les procédures pénales – France.* Online. Dostupné: https://e-justice.europa.eu/content_rights_of_victims_of_crime_in_criminal_proceedings-171-fr-cs.do?clang=fr; [cit. 22. 2. 2016].
Francouzský trestní řád. *Code de procédure pénale.* Online. Dostupné: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20100216> [cit. 22. 2. 2016].

Lze-li předpokládat existenci tvrzené újmy a její souvislost s trestným činem, posoudí vyšetřující soudce prohlášení za stranu poškozenou za přijatelné. Jako civilní strana má oběť řadu práv. Mezi tato práva patří nárok na právní pomoc. Podmínky přístupu k bezplatné právní pomoci jsou mnohem striktnější než v českém trestním řízení - bezplatně je právní pomoc poskytována v případech spáchání velmi závažných trestných činů, kterými jsou například vražda, znásilnění, násilí vůči dětem. Pro méně závažné trestné činy je bezplatná pomoc poskytována v závislosti na měsíčním příjmu poškozeného po přezkoumání jeho požadavku místní komisí pro bezplatnou právní pomoc. Oběť má dále právo být vyslechnuta vyšetřujícím soudcem za přítomnosti advokáta, má právo požadovat, aby některé úkony byly prováděny za přítomnosti jeho advokáta (např. výslechy svědků nebo jiné civilní strany), právo požadovat, aby v rámci vyšetřování byly provedeny určité (jím navržené) úkony (např. výslechy svědků, konfrontace, šetření na místě činu, vyžádání odborných vyjádření a znaleckých posudků, apod.). Mezi další oprávnění patří přístup k soudnímu spisu, který vede vyšetřující soudce, a právo pořizovat kopie prostřednictvím advokáta. Oběť má právo také žádat, aby vyšetřující soudce shromáždil informace o psychické a jiné újmě, kterou oběť utrpěla.²¹⁴

V průběhu soudního řízení má oběť právo být přítomna v soudní síni po celou dobu jednání před soudem, pokud je však předvolána jako svědek, tak až po podání svědectví. Jako civilní strana má oběť např. právo navrhnout předvolání svědků nebo klást svědkům a obviněnému otázky prostřednictvím předsedy senátu. Civilní strana má také právo podat odvolání do výroku o náhradě škody.

Bez ohledu na právní postavení mají oběti, které nerozumí francouzskému jazyku, právo na bezplatnou pomoc tlumočnicka k překladu nezbytně nutných informací pro výkon jejich práv.

Povaha nároků, které může poškozený uplatňovat, se vztahuje na materiální škodu, tělesnou újmu a psychickou újmu (poškození svých citů). Návrh na náhradu škody je třeba doložit důkazy v podobě lékařské zprávy, dokladu o pracovní

²¹⁴ Tamtéž.

neschopnosti, potvrzení o ztrátě na výdělků, znaleckým posudkem, apod. Soud si může vyžádat další důkazy a nařídít např. znalecký posudek ke stanovení závažnosti zranění způsobeného trestným činem, a to z úřední povinnosti nebo na základě žádosti poškozeného.²¹⁵

6.2 Německo

Poškozeným je ve smyslu německého trestního řádu (StPO) každý, kdo byl tvrzeným činem bezprostředně zasažen ve svých právech, právních statcích nebo právem chráněných zájmech. Společně s českou právní úpravou má pojetí poškozeného v německém právním řádu to, že je poškozený považován za samostatný subjekt trestního řízení, zároveň je často oznamovatelem činu a také vystupuje v roli svědka. Německé trestní řízení je ovládáno zásadou oficiality, výjimkou z tohoto principu je institut *soukromé žaloby*, kterou je oprávněn podat poškozený a ten, kdo je na místo poškozeného nebo vedle něho oprávněn podat trestní návrh. Taxativní výčet soukromožalobních deliktů stanoví německý trestní zákoník – StGB a zvláštní zákony (např. zákon na ochranu před nekalou soutěží, patentový zákon, zákon o užitných vzorech, zákon o polovodičích, a další). Soukromá žaloba může být poškozeným kdykoliv vzata zpět, poté již ji však nelze znovu podat. Účelem soukromé žaloby je zejména odbřemenění trestní justice. Poškozený může také podat trestní návrh, na základě něhož může státní zástupce podat, v případě veřejného zájmu na stíhání činu z moci úřední, *veřejnou žalobu* (tzv. návrhové delikty). Německý trestní řád dále zná institut *vedlejší žaloby*, který umožňuje poškozenému připojit se k veřejné žalobě podané státním zástupcem. Oprávnění podat vedlejší žalobu má v kterékoli fázi trestního řízení osoba, která byla poškozena některým z taxativně stanovených trestných činů (v německém trestním zákoníku, zákoně o ochraně před násilím, patentovém zákoně, a dalších), osoby, jejichž děti, rodiče, sourozenci, manželé nebo životní partneři byli některým z taxativně stanovených trestných činů usmrceni, nebo na jejichž návrh bylo soudem rozhodnuto o povinnosti podat veřejnou žalobu, v důsledku čehož bylo řízení následně zahájeno. Účelem vedlejší žaloby je osobní zadostiučinění a náhrada

²¹⁵ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 658 – 659.

škody nebo jiné újmy poškozenému. Při výkonu práv spojených s vedlejší žalobou je poškozený samostatným subjektem.²¹⁶

Mezi práva poškozeného patří právo žádat o to, aby byl seznámen s výsledkem řízení nebo právo žádat informace, zda byl obviněný nebo odsouzený vzat do vazby nebo se nachází ve výkonu trestu odnětí svobody, případně zda byl propuštěn. Současně může žádat soudy a státní zastupitelství o informace a opisy ze spisů. Nepřísluší mu však právo nahlížet do spisů – to může pouze jeho právní zástupce po prokázání oprávněného zájmu poškozeného. Německý trestní řád upravuje případy, kdy je nahlédnutí do spisu odepřeno. Stane se tak tehdy, převažují-li zájmy obviněného nebo jiných osob nad zájmy poškozeného, nebo mohl-li být nahlédnutím do spisu ohrožen účel trestního řízení nebo významně pozdržen průběh řízení. Proti rozhodnutí státního zastupitelství o odepření nahlédnutí do spisu se lze bránit návrhem, aby ve věci rozhodl příslušný soud. Poškozený má rovněž právo na seznámení s důvody zastavení řízení a na přezkoumání takového rozhodnutí. Pokud není důvodem pro zastavení řízení uplatnění principu oportunité nebo pokud se nejedná o soukromožalobní delikt, může poškozený podat soudu prostřednictvím právního zástupce návrh, aby ve věci rozhodl soud. Poškozený jako vedlejší žalobce má právo účastnit se hlavního líčení, má právo klást otázky, předkládat důkazní návrhy, má právo nechat se zastoupit právním zástupcem (advokátem) a podávat opravné prostředky (nemůže však napadnout rozsudek ve výroku o trestu z důvodu požadavku přísnějšího potrestání nebo uložení dalších sankcí). Pokud byla poškozenému způsobena trestným činem majetková škoda, může ji uplatnit u soudu buď písemně, ústně do protokolu nebo ústně v hlavním líčení před zahájením závěrečných řečí. Soud může od rozhodnutí o uplatněném nároku upustit (jde-li o návrh nepřijatelný, nebo obviněný byl zproštěn obžaloby), nebo nárok přizná.²¹⁷

Kromě trestního řádu poskytuje ochranu poškozeným, resp. obětem trestného činu, a rozšiřuje jejich práva zákon o ochraně oběti z roku 1986, zákon o potírání zločinu z roku 1994, zákon na ochranu svědků z roku 1998, zákony o reformě práv

²¹⁶ STOČESOVÁ, S. *Poškozený v německém trestním řízení*. in JELÍNEK, J. a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, s. 92 – 107.

²¹⁷ Tamtéž.

obětí z roku 2004 a 2009 a zákon o odškodnění obětí z roku 1985. V trestním řádu je navíc začleněno s účinností od 28. 12. 1999 ustanovení o narovnání mezi pachatelem a obětí (*Täter-Opfer-Ausgleich*). Účelem tohoto ustanovení je zlepšit možnosti poškozeného domoci se náhrady škody nebo jiné újmy způsobené trestným činem. Výsledkem tohoto narovnání v řadě případů bývá dar, navrácení v původní stav, náhrada za bolest a snížení společenského uplatnění, práce pro oběť, společná činnost s obětí, náhrada škody nebo omluva.²¹⁸

Jak plyne z předchozího výkladu, největším rozdílem oproti úpravě poškozeného v českém trestním řízení nalezneme v zakotvení institutu soukromé a vedlejší žaloby v německém trestním řízení. Další odlišnost spočívá v omezené možnosti poškozeného nahlížet do spisu. Česká právní úprava je v této otázce mnohem benevolentnější, když odepřít nahlédnout do spisu poškozenému může státní zástupce nebo policejní orgán pouze v přípravném řízení a ze závažných důvodů. Toto oprávnění pak není vázáno na podmínku zastoupení advokátem. Zásadní rozdíl spočívá v povaze nároků, jež může poškozený uplatňovat v adhezním řízení. Oproti české právní úpravě může poškozený v německém trestním řízení uplatňovat toliko nároky majetkoprávní. Liší se také doba, po kterou mu zákon přiznává oprávnění tyto nároky uplatnit – do zahájení závěrečných řečí v hlavním líčení.

²¹⁸ JEHLE, J.-M. *Trestní justice v Německu. Fakta a čísla*. Praha, 2006, s. 55 – 57. Online. Dostupné: <http://www.ok.cz/iksp/docs/326.pdf>. [cit. 26. 2. 2016].

Závěr

Předložená rigorózní práce se snažila nabídnout souhrnný obraz poškozeného trestným činem v trestním řízení, definovat jeho osobu s ohledem na omezení stanovená zákonem, jeho postavení a práva. Přihlédnuto je rovněž k jeho specifickému postavení svědka v trestním řízení. Poškozený v procesním postavení svědka podává svědeckou výpověď, jež je nejčastějším důkazním prostředkem v trestním řízení a má dominantní význam pro rozhodnutí ve věci. Z tohoto důvodu může docházet k ohrožení jeho bezpečnosti a je nutno zajistit jeho ochranu v rámci trestního řízení, o čemž se ve své práci také zmiňuji. Pozornost byla dále věnována poškozenému, který splňuje definiční znaky oběti trestného činu podle zákona o obětech trestných činů, a právům podle tohoto zákona. Práce také pojednává o problematice adhezního řízení, v němž soud rozhoduje o nárocích poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Současně je zahrnuta komparace postavení poškozeného v zahraničních právních úpravách, a to ve francouzském a německém právním řádu.

Cílem práce bylo postihnout vývoj postavení poškozeného trestným činem v trestním řízení od účinnosti trestního řádu z roku 1873 až do aktuálně platné právní úpravy a nastínit postupný rozvoj jeho práv v závislosti na vzrůstající pozornosti, jakou tato problematika přináší. Práce se pokoušela uceleným způsobem soustředit jednotlivé pohledy na postavení poškozeného, a to jak z pohledu právních předpisů, tak z pohledu odborné teorie a judikatury.

Je nutno přiznat, že postavení poškozeného doznalo především díky tzv. velké novele z roku 2001 a novelám z roku 2011 a 2013 značného zlepšení. Stávající právní úprava přiznává poškozenému vcelku obsáhlý katalog práv, která mu umožňují aktivně se účastnit trestního řízení zejména ve fázi hlavního líčení. Trestní řád také pamatuje jak na ochranu před nepřiměřeným zásahem do osobnosti, tak na ochranu jeho tělesné integrity (předběžná opatření). Poškozený je tak nadán mnoha právy k podpoře svých zájmů v trestním řízení, přesto není pochyb, že trestní řád stále nabízí prostor

pro zlepšení. Z tohoto důvodu jsem se ve své práci pokusila nabídnout úvahy de lege ferenda a polemizovat o vhodnosti zavedení nových, současnému trestnímu procesu neznámých, institutů. Těmito instituty jsou především soukromá a subsidiární žaloba, kdy znovuzavedení subsidiární žaloby považuji za přínosné z hlediska náležitějšího uplatnění práv poškozeného a efektivnějšího dosažení náhrady škody, jakož i důslednější kontroly orgánů činných v trestním řízení. Za problematický považuji institut udělení souhlasu poškozeného s trestním stíháním. Zejména by měl být přehodnocen okruh trestných činů, jichž se tento institut může týkat, a existence příbuzenského poměru jako podmínky aplikace tohoto institutu. Jako nedostatek současné právní úpravy hodnotím i to, že není upraven výkon předběžných opatření. Samotné zavedení institutu předběžných opatření do trestního řádu hodnotím velmi pozitivně, neboť tento institut umožňuje efektivnější ochranu společnosti, jakož i oběti trestného činu a umožňuje, aby soud nebyl odkázán v případě nutnosti kontroly obviněného na tak intenzivní zásah do svobody obviněného, jakým institut vazby bezesporu je.

Nedílnou součástí pojednání o poškozeném tvoří výklad o možnostech odškodnění. S účinností od 1. července 2011 nabízí právní úprava tomu, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda, nemajetková újma, nebo na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil, právo domáhat se odčinění takové újmy. Byla-li poškozenému způsobena majetková škoda, je nasnadě, že náhrada škody v penězích je jediným možným a adekvátním prostředkem reparaace. Do 1. července 2011 však nebylo možno v rámci trestního řízení rozhodnout o odškodnění též nemajetkové újmy, resp. vydání bezdůvodného obohacení. Právo na náhradu nemajetkové újmy, resp. na vydání bezdůvodného obohacení, se opírá o hmotněprávní předpisy především občanského práva a v podmínkách trestního procesu má materiální podobu, což znamená, že újma má být nahrazena nebo bezdůvodné obohacení vydáno v penězích. Lze konstatovat, že v závažných případech porušení osobnostních práv je peněžité zadostiučinění jedinou dostatečnou, a proto efektivní a spravedlivou nápravou nemajetkové újmy. Problémem však v takových

případech může být stanovení výše způsobené nemajetkové újmy. Judikatura se již snažila poskytnout bližší kritéria ke stanovení výše náhrady nemajetkové újmy, otázkou však je, jak budou v jednotlivých konkrétních případech aplikována. Domnívám se, že ve vztahu k trestnímu řízení lze hovořit také o určitém druhu morálního zadostiučinění, ačkoliv o něm trestní řád výslovně nehovoří. Takové zadostiučinění poškozeným bezesporu poskytuje odsouzení a potrestání pachatele. Posílení morálního zadostiučinění by pro poškozené dozajista znamenalo zavedení oprávnění podat opravný prostředek proti rozhodnutí soudu, a to do výroku o vině a trestu. Jsem však toho názoru, že uplatnění tohoto práva v neprospěch obžalovaného by mělo být ponecháno pouze státnímu zástupci. Obecně mám za to, že prostředky zadostiučinění, které nabízí současná právní úprava osobám poškozeným trestným činem, jsou dostačující.

Značná část práce se s ohledem na propojenost definice poškozeného a oběti trestného činu věnuje poškozenému, který je zároveň obětí trestného činu podle zákona o obětech trestných činů. Zákon o obětech trestných činů zaručuje obětem práva, která jim poskytují zvýšenou ochranu z mnoha různých hledisek a zvláštní péči ze strany státu, která reaguje na nezaviněný stav oběti v důsledku trestného činu. Tímto zákonem je oběť chráněna před druhotnou újmou a ohrožením ze strany pachatele, jakož jsou jí i zaručena práva na odbornou pomoc, jež je v určitých případech bezplatná. Oběti některých trestných činů mají rovněž právo na peněžitou pomoc ze strany státu. Všechna práva jsou zastřešena právem na informace, které zajišťuje, že oběť bude o svých právech informována, což je předpoklad pro jejich uplatnění. Tímto bylo značně posíleno postavení poškozeného, z hlediska naplňování práv obětí trestných činů však narážíme na úskalí, které s sebou nese aplikační praxe. Jedná se především o prvotní kontakt orgánů činných v trestním řízení (zejména policistů) s obětí. Přístup k obětem trestných činů může být z důvodu nezkušenosti či nevzdělanosti ovlivněn různými předsudky, což může mít za následek sekundární viktimizaci oběti. Dle mého názoru je cestou ke zlepšení této situace systematické a pravidelné školení policistů

a osob, které se dostávají do styku s oběťmi trestných činů, o povinnostech ve vztahu k obětem, jakož i o přístupu ke zvlášť zranitelným obětem.

Závěrem je nutno podotknout, že legislativní tendence jsou posilování práv poškozeného stále víc nakloněny, což by se dle předestřených principů věcného záměru trestního řádu mělo promítnout i do navrhované rekodifikace trestního práva procesního. Palčivý problém však představuje aplikační praxe, která zákonem přiznaná práva nenaplňuje mnohdy buď vůbec, nebo pouze po formální stránce. Z tohoto důvodu se domnívám, že je i nadále potřeba pracovat na zdokonalování právního systému v této oblasti a na rozvíjení spolupráce jak s orgány činnými v trestním řízení, tak s institucemi pomáhajícími obětem trestných činů.

Seznam zkratek

TZ	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v aktuálním znění
TŘ	Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, v aktuálním znění
ZOTČ	Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, v aktuálním znění
ZSM	Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, v aktuálním znění
Zvláštní zákon	Zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením, v aktuálním znění
OZ	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v aktuálním znění
NOZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v aktuálním znění
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v aktuálním znění
LZPS	Listina základních práv a svobod
Úmluva	Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
ÚS	Ústavní soud České republiky
NS	Nejvyšší soud České republiky
ČR	Česká republika

Použitá literatura

Právní předpisy:

- Ústava ČR.
- Listina základních práv a svobod.
- Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod.
- Zákon č. 119/1873 Z. ř., jímž se zavádí nový řád soudu trestního, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích.
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 13/1993 Sb., celní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

- Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci ČR, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 124/1992 Sb., o Vojenské policii, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
- Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.
- Code de procédure pénale (francouzský trestní řád).
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 23/1994 Sb., o jednacím řádu státního zastupitelství, zřízení poboček některých státních zastupitelství a podrobnostech o úkonech prováděných právními čekateli.

Odborné publikace:

- CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Poškozený v československém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Acta Universitatis Carolinae – Iuridica Monographia, 1982, 85 s.
- CÍSAŘOVÁ, D. a kol. *Trestní právo procesní*. 4. vyd. Praha: Linde, 2006, 871 s.
- CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J., GRIVNA, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vyd. Praha: ASPI, 2008, 822 s.
- ELIÁŠ, K. a kol. *Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, 316 s.
- GRIVNA, T. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005, 121 s.
- GRIVNA, T., ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, 520 s.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha: Leges, 2009, 896 s.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 3. vyd. Praha: Leges, 2013, 864 s.
- JELÍNEK, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, 190 s.

- JELÍNEK, J., GRŮVNA, T. a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. 1. vyd. Praha: Leges, 2012, 256 s.
- JELÍNEK, J. *Majetková škoda v československém trestním právu*. 1. vyd. Praha: Acta Universitatis Carolinae – Iuridica Monographia, 1990, 78 s.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob v České republice. Bilance a perspektivy*. 1. vyd. Praha: Leges, 2013, 392 s.
- JELÍNEK, J., GRŮVNA, T., HERCZEG, J., NAVRÁTILOVÁ, J., SYKOVÁ, A. a kol. *Trestní právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: Leges, 2014, 368 s.
- JELÍNEK, J., IVOR, J. a kol. *Trestní právo Evropské unie a jeho vliv na právní řád České republiky a Slovenské republiky*. 1. vyd. Praha: Leges, 2015, 384 s.
- JELÍNEK, J., UHLÍŘOVÁ, M. *Obhájce v trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Leges, 2011, 416 s.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 2. vyd. Praha: Leges, 2011, 1280 s.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 4. vyd. Praha: Leges, 2013, 1224 s.
- JELÍNEK, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, 320 s.
- JELÍNEK, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 1. vyd. Praha: Leges, 2013, 264 s.
- JELÍNEK, J., HERCZEG, J. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou*. 2. vyd. Praha: Leges, 2013, 256 s.
- LÁTAL, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha: Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR, 1994, 256 s.
- MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 1166 s.
- MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, 1079 s.
- MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1999, 667 s.

- NOVOTNÝ, F., RŮŽIČKA, M. a kol. *Trestní kodexy: trestní zákon, trestní řád a související předpisy (komentář)*. 2. vyd. Praha: Eurounion, 2002, 1640 s.
- RŮŽIČKA, M., PÚRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 730 s.
- SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, 468 s.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, 1303 s.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, 2011 s.
- ŠÁMAL, P., DĚDIČ, J., GRŮVNA, T., PÚRY, F., ŘÍHA, J. *Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 802 s.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 1898 s.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. II. díl*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 1899 - 3730 s.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. III. díl*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 3731 - 4654 s.
- ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, 968 s.
- ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J. a kol. *Občanské právo hmotné 2. Díl třetí: závazkové právo*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2009, 550 s.
- VANTUCH, P. *Obhajoba obviněného*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, 651 s.

Odborné články:

- BASÍK, M. *K dopadům nového zákona o obětech trestných činů, aneb abychom s vaničkou nevytlévali i dítě*. Státní zastupitelství, 2013, č. 5, s. 32 a násl.
- ČEPLOVÁ, V. *Výše odměn zmocněnce v adhezním řízení v případech mimořádně vysokého počtu poškozených (§ 44 odst. 2 TrŘ) – nový druh trestu?* Kriminálnístika, 2008, č. 4, s. 111 a násl.
- GRŮVNA, T. *Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky)*. Trestněprávní revue, 2005, č. 12, s. 317 a násl.

- HERICH, L. *K některým ustanovením zákona o obětech trestných činů*. Trestní právo, 2014, č. 2, s. 13 a násl.
- JELÍNEK, J. *Poškozený v trestním řízení po novele trestního řádu*. Československá kriminalistika, 1991, č. 2, s. 122 a násl.
- JELÍNEK, J. *Poškozený po novele trestního řádu 2001*. Bulletin advokacie, 2001, č. 11 a 12, s. 61 a násl.
- JELÍNEK, J. *Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001*. Kriminalistika, 2002, č. 1, s. 29 a násl.
- JELÍNEK, J. *Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány*. Kriminalistika, 2003, č. 2, s. 112 a násl.
- JELÍNEK, J. *Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy*. Kriminalistika, 1996, č. 4, s. 294 a násl.
- JELÍNEK, J. *Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 1993*. Kriminalistika, 1994, č. 1, s. 46 a násl.
- JELÍNEK, J. *Nad poslední (osmdesátou třetí) novelou trestního řádu a osmou novelou trestního zákoníku*. Kriminalistika, 2012, č. 4, s. 241 a násl.
- JELÍNEK, J. *K novelizaci trestního řádu 1991*. Československá kriminalistika, 1992, č. 1, s. 148 a násl.
- JELÍNEK, J. *Poškozený, náhrada škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení v novele trestního řádu 2011*. Kriminalistika, 2011, č. 4, s. 264 a násl.
- JELÍNEK, J. *Nový zákon o trestní odpovědnosti právnických osob*. Kriminalistika, 2012, č. 1, s. 23 a násl.
- JELÍNEK, J. *Dohodovací řízení v trestním procesu a otázky souvisící*. Bulletin advokacie, 2012, č. 10, s. 19 a násl.
- JELÍNEK, J. *Poškozený, jeho procesní práva a ochrana po novele trestního řádu provedené zákonem o obětech trestných činů*. Kriminalistika, 2013, č. 3, s. 161 a násl.
- JELÍNEK, J. *Předběžná opatření v trestním řízení*. Bulletin-advokacie [online]. Dostupné: <http://www.bulletin-advokacie.cz/predbezna-opatreni-v-trestnim-rizeni>. [cit. 10. 1. 2016].

- JELÍNEK, J. *Novela trestních předpisů 2014*. Kriminalistika, 2015, č. 1, s. 1 a násl.
- JELÍNEK, J., PELC, V. *Zákon o obětech trestných činů - jeho nedostatky a možnosti řešení*. Bulletin advokacie, 2015, č. 11, s. 19 a násl.
- JELÍNEK, J. *K právnímu významu a zjišťování povahy a výše škody způsobené trestným činem*. Právo a zákonnost, 1990, č. 8, s. 487 a násl.
- JELÍNEK, J. *K rozhodování o náhradě škody v trestním řízení*. Socialistická zákonnost, 1989, č. 6, s. 317 a násl.
- JELÍNEK, J. *K některým otázkám rozhodování o úrocích z prodlení v adhezním řízení*. Socialistická zákonnost, 1990, č. 4, s. 206 a násl.
- JELÍNEK, J. *Nad jednou aktuální otázkou adhezního řízení*. Právo a zákonnost, 1991, č. 4, s. 222 a násl.
- JELÍNEK, J. *Nad jednou zajímavou otázkou adhezního řízení*. Socialistická zákonnost, 1989, č. 9, s. 542 a násl.
- KALIBOVÁ, K., HOUŽVOVÁ, M. *První praktické zkušenosti s aplikací zákona o obětech trestných činů*. Právní rozhledy, 2015, č. 1, s. 9 a násl.
- KLESNIAKOVÁ, J. *Postavenie poškodeného v trestnom konaní proti právnickým osobám*. Trestněprávní revue, 2016, č. 1, s. 12 a násl.
- KMEC, J. *Právo obviněného na výsledcích svědka a ochrana oběti – svědka před sekundární viktimizací v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva*. Trestní právo, 2004, č. 11, s. 6 a násl.
- KOZÁK, V. *K zákonu o obětech trestných činů*. Trestněprávní revue, 2015, č. 2, s. 43 a násl.
- KRISTKOVÁ, V., LANGHANSOVÁ, H. *Legislativní možnosti ochrany před sekundární viktimizací*. Trestněprávní revue, 2008, č. 3, s. 65 a násl.
- KUČERA, J. *Adhezní řízení a jeho vztah k civilnímu procesu*. Trestněprávní revue, 2006, č. 9, s. 259 a násl.
- LÁTAL, J. *Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným v adhezním řízení*. Právní rozhledy, 1994, č. 10, s. 345 a násl.
- ROLENC, O. *Několik poznámek k adheznímu řízení*. Socialistická zákonnost, 1955, s. 547.
- RŮŽEK, A. *Novela k trestnímu řádu*. Právník, 1965, č. 8, s. 805.

- ŠÁMAL, P. *K rozhodnutí o náhradě škody v odvolacím řízení*. Socialistická zákonost, 1989, č. 5, s. 266 násl.
- VÁLKOVÁ, H., GRIVNA, T. *Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi*. Trestněprávní revue, 2013, č. 4, s. 83 a násl.
- VÁLKOVÁ, H. *Pomoc obětem trestných činů, náhrada škody a její vymahatelnost ve světle nové legislativy*. Sborník Karlovarské právnické dny 20/2012, s. 269 a násl.
- VANTUCH, P. *K možnostem sjednání dohody o vině a trestu*. Trestní právo, 2012, č. 12, s. 4 a násl.
- VANTUCH, P. *K oprávnění poškozeného nahlížet do spisů ve stadiu postupu před zahájením trestního stíhání*. Trestněprávní revue, 2005, č. 6, s. 144 a násl.
- VIDRNA, J. *K aplikaci zákona o trestní odpovědnosti právnických osob*. Právní rádce, 2012, č. 6, s. 7 a násl.
- VICHEREK, R. *Oběti trestných činů a jejich práva*. Online. Dostupné: <http://www.epravo.cz/top/clanky/obeti-trestnych-cinu-a-jejich-prava-92945.html>. [cit. 8. 1. 2016].
- ZOUBKOVÁ, I. *Práva obětí trestných činů v současné legislativě*. Kriminalistika, 2015, č. 4, s. 241 a násl.
- ŽDÁRSKÝ, Z. *K oprávnění zmocněnce zúčastněné osoby a poškozeného v přípravném řízení trestním*. Právní rozhledy, 1999, č. 10, s. 540 a násl.

Sborníky:

- KALLAB, J. *O legitimaci k obžalobě v trestním řízení rakouském.*, in Sborník věd právních a státních, ročník VI, Praha 1906, s. 290 – 334.

Soudní judikatura:

- Rozhodnutí ESLP ve věci Kok proti Nizozemsku.
- Rozsudek ESLP ve věci Van Mechelen a ost. proti Nizozemí.
- Rozsudek ESLP ve věci Lüdi proti Švýcarsku.
- Rozhodnutí ESLP ve věci X. proti Rakousku.
- Rozhodnutí ESLP ve věci Kurup proti Dánsku.
- Rozhodnutí o přijatelnosti ve věci Vanhatalo proti Finsku.

- Usnesení pléna ÚS ČR, sp. zn. Pl. ÚS 4/03.
- Nález ÚS ČR, sp. zn. Pl ÚS 6/2000.
- Nález ÚS ČR, sp. zn. Pl ÚS 4/94.
- Nález ÚS ČR, sp. zn. III. ÚS 210/98.
- Nález ÚS ČR, sp. zn. I. ÚS 1587/07.
- Nález ÚS ČR, sp. zn. III. ÚS 1094/09-1.
- Usnesení NS ČR, sp. zn. 8 Tdo 503/2005.
- Zhodnocení NS ČR, sp. zn. Pls 3/67.
- Rozhodnutí NS ČR, sp. zn. Pls 1/62.
- Rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 1 Tz 65/55.
- Rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 1 Tz 62/72.
- Rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 1 Tz 85/65.
- Rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 20 Cdo 699/02.
- Rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 30 Cdo 1385/2006.
- Rozsudek NS ČR, sp. zn. 31 Cdo 3161/2008.
- Rozsudek NS ČR, sp. zn. Tzv 10/74.
- Rozsudek NS ČR, sp. zn. 7 Tz 5/70.
- Rozsudek NS ČR, sp. zn. 8 Tdo 46/2013.
- Usnesení NS ČR, sp. zn. 10 Tz 12/69.
- Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze, sp. zn. 5 To 46/98.
- Usnesení Vrchního soudu v Praze, sp. zn. 5 To 31/02.
- Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze, sp. zn. 7 To 116/93.
- Rozsudek Městského soudu v Praze, sp. zn. 7 To 220/2002.
- Usnesení Krajského soudu v Ostravě, sp. zn. 3 To 21/96.
- Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové, sp. zn. 10 To 336/2003.
- Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích, sp. zn. 3 To 380/94.
- Usnesení Krajského soudu v Plzni, sp. zn. 9 To 429/97.
- Rozhodnutí Krajského soudu v Karlových Varech, sp. zn. 5 Tk 169/52.

Důvodové zprávy a výkladová stanoviska:

- Důvodová zpráva k zákonu č. 181/2011 Sb.
- Důvodová zpráva k zákonu č. 193/2012 Sb.

- Důvodová zpráva k zákonu č. 45/2013 Sb.
- Důvodová zpráva k zákonu č. 86/2015 Sb.
- Výkladové stanovisko NSZ č. 5/1996.

Internetové zdroje:

- Tisková zpráva Ministerstva spravedlnosti ČR. *Nový zákon zlepšil postavení poškozených. Na jejich odškodnění chce ministerstvo využívat výtěžky z majetkových sankcí.* Online. Dostupné: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=2375&d=345188> [cit. 19. 10. 2015].
- DANKOVÁ, K., PELC, V. *Právní pomoc obětem trestných činů.* Online. Dostupné: http://www.intervencnicentrum.cz/kniha_A5_pravni_pomoc.pdf. [cit. 14. 1. 2016].
- *Práva obětí v trestním procesu – Francie. Droits des victimes dans les procédures pénales – France.* Online. Dostupné: https://e-justice.europa.eu/content_rights_of_victims_of_crime_in_criminal_proceedings-171-fr-cs.do?clang=fr; [cit. 22. 2. 2016].
- Francouzský trestní řád. *Code de procédure pénale.* Online. Dostupné: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20100216> [cit. 22. 2. 2016].
- JEHLE, J.-M. *Trestní justice v Německu. Fakta a čísla.* Praha, 2006. Online. Dostupné: <http://www.ok.cz/iksp/docs/326.pdf>. [cit. 26. 2. 2016].
- *Pracovní verze návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.* Online. Dostupné: http://www.ceska-justice.cz/wp-content/uploads/2014/08/Navrh_zmen_NOZ.pdf. [cit. 13. 3. 2016].

Abstrakt

Tématem rigorózní práce je poškozený a jeho procesní práva. Práce podává definici poškozeného, zabývá se jeho postavením v trestním řízení a rozebírá jeho práva. Práva poškozeného jsou rozlišena podle toho, zda jde o poškozeného majícího proti obviněnému nárok na náhradu škody způsobenou trestným činem či nikoliv. Poškozený mnohdy vystupuje v trestním řízení v postavení svědka a podle zákona o obětech trestných činů může mít i status oběti. Práce je tedy zaměřená i na práva poškozeného s ohledem na tato specifická postavení. V práci je nastíněna rovněž problematika adhezního řízení, v němž soud rozhoduje o nárocích poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Současně je obsažena komparace se zahraničními právními úpravami - Francie a Německo. Práce je rozdělena na šest kapitol.

Abstract

The theme of the thesis is the injured person and his/her procedural rights. The thesis defines the injured person, deals with his/her status in criminal proceedings and analyses his/her procedural rights. The injured person's rights are distinguished depending upon the injured person's claim against the accused person for compensation for damage caused by the criminal offense. The injured person often figures in the status of witness in criminal proceedings and he or she may also have the status of the victim pursuant the Victims of Crime Act. Therefore, the thesis focuses on the injured person's procedural rights with regard to this specific status. In the thesis there is also delineated the issue of adhesion procedure in which the court decides the injured person's claim against the accused person for compensation for damage, non-material harm or obligation to return unjust enrichment. The thesis concurrently compares the Czech legal regulation to the foreign ones - France and Germany. The thesis is divided into six chapters.

Resumé

This thesis deals with the injured person and his/her procedural rights in criminal proceedings. The legal order of the Czech Republic provides legal definition of the term the injured person in § 43 of Act. No. 141/1961 Coll., Code of Criminal Procedure, as amended (hereinafter referred to as "CPP" or "Criminal Procedure Code"). The injured person in criminal proceedings is a person who suffered bodily harm, damage on property or non-material harm, or a person at the expense of which the perpetrator enriched himself by the criminal offense. Act No. 45/2013 Coll., the Victims of Crime Act, as amended, provides in § 2 definition of the term victim and of the term particularly vulnerable victim.

The thesis is divided into six thematic chapters. The first chapter deals with the injured person's status and procedural rights in criminal proceedings pursuant CPP from 1873, 1950, 1956 and pursuant effective CPP from 1961 and its novels. The accent is put on the evolution and comparison of the injured person's status and procedural rights.

The second chapter deals with the characteristics of the injured person and the differences between the term the injured person pursuant CPP and the victim pursuant the Victims of Crime Act. The injured person is defined with regard to the relationship with the other parties of the criminal proceedings. This part concurrently discusses the juvenile injured person's status and procedural rights and the interaction between the accused legal entity and the injured person. De lege ferenda proposals with regard to the injured person's procedural rights are also included.

The third chapter elaborates the injured person's procedural rights pursuant CPP in detail. The injured person's rights are distinguished depending upon the injured person's claim against the accused person for compensation for damage caused by the criminal offense. The injured person often figures in the status of witness, hence the specific rights of the person in the status of witness are mentioned. If conditions

pursuant CPP are met, criminal cases can be adjusted alternatively. This part describes the injured person's status following this way of adjustment of criminal cases.

The fourth chapter is dedicated to the injured person's procedural rights pursuant Act No. 45/2013 Coll., the Victims of Crime Act. Experience from practice and de lege ferenda proposals are also discussed. The fifth chapter deals with adhesion procedure. It is a procedure through which a court of law can rule on compensation for the victim (the injured person) of a crime.

In the final chapter of the thesis, the sixth, is briefly discussed the injured person's status and his/her procedural rights in foreign legal regulations, especially in France and in Germany.

Klíčová slova

Poškozený, oběť, procesní práva.

Key words

The injured person, Victim, Procedural rights.